

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’YA AKAN SULARI FIRAT
VE DİCLE PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN SU
POLİTİKASI**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Sadık ARPACI

İstanbul, 2020

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’YA AKAN SULARI FIRAT
VE DİCLE PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN SU
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Sadık ARPACI

Öğrenci Numarası:

17550710006

(0000-0002-1350-7623)

Danışman:

Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN

İstanbul, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak tarafınıza sunduğum “**TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’YA AKAN SULARI FIRAT VE DİCLE PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN SU POLİTİKASI**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığı, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 29/06/2020

Sadık ARPACI

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

29/06/2020

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim Dalı *Uluslararası İlişkiler* Programı Yüksek Lisans öğrencilerinden 17550170006 numaralı *Sadık ARPACT*'nin "Beykent Üniversitesi Eğitim-Öğretim Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak Enstitümüze teslim ettiği "*Türkiye'nin Ortadoğu'ya Akan Suları Fırat ve Dicle Perspektifinde Türkiye'nin Su Politikası*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 16/06/2020 tarih ve 2020/18 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde/Online toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (50) dakika süre ile Microsoft Teams programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "*OYÇOKLUĞU*" ile "*KABUL*" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Gültekin SÜMER
(Beykent Üniversitesi)
(Şerh)

ÜYE
Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY
(İstanbul Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Sadık ARPACI
Danışmanı : Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2020
Alanı : Uluslararası İlişkiler
Anahtar Kelimeler : Sınıraşan Akarsu, Su Politikası, Fırat, Dicle

ÖZ

TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’YA AKAN SULARI FIRAT VE DİCLE PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE’NİN SU POLİTİKASI

Su, 21. yüzyılda uluslararası politikalar açısından dikkate değer bir önemdedir. Hızlı nüfus artışı ve teknolojik yenilikler su kullanımını arttırmaktadır. Bunun yanı sıra küresel ısınma ve çevre kirliliğinin çoğalması su kaynaklarını azaltmaktadır. Bu nedenle devletler sudan faydalanmak, su kaynaklarını korumak ve su depolamak için su politikalarına önem vermektedirler.

Devletler açısından su politikalarındaki en önemli sorun su kaynaklarının paylaşımıdır. Ortak kullanılan ve sınıraşan akarsular en önemli uluslararası sorunlardan biridir. Sınıraşan akarsuların yarattığı uluslararası sorunların çözümüne ilişkin hukuksal normların bulunmaması devletler arası anlaşmazlıkları derinleştirmektedir. Devletler sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin olarak bazı doktrinleri kullanmaktadırlar. Bu doktrinlerin uluslararası hukukta bir karşılığı olmasa da devletlerin sınıraşan akarsuları kullanmadaki tavır ve niyetlerini göstermektedir.

Türkiye, sanılanın aksine su zengini olan bir ülke değildir. Türkiye, yıllık kişi başına düşen 1500 m³ su miktarıyla su sıkıntısı çeken ülkeler kategorisindedir. Bunun yanı sıra Türkiye, tatlı suya erişim konusunda dünyanın en sorunlu bölgelerden biri olan Ortadoğu’ya akarsularını paylaşmaktadır. Fırat ve Dicle nehirleri Ortadoğu için önemli bir su kaynağıdır. Kaynağını Türkiye’den alıp Ortadoğu’ya akan bu nehirler, bölge ülkelerinin su ihtiyaçlarını karşılamakta ve ülkelerin tarım ve sanayi alanlarındaki kalkınmalarını sağlamaktadır.

Türkiye, 1960'lı yıllarda planlı bölgesel kalkınma projelerine ağırlık vermiştir. Bu bölgesel kalkınma projeleri kapsamında Fırat ve Dicle havzasından yararlanma amacıyla önce Aşağı Fırat projesi daha sonra da Güneydoğu Anadolu Projesi gündeme gelmiştir. Projelerin temel amacı bölge illerinin kalkınmalarını sağlamak ve Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamaktır. Bu projelerin hayata geçirilmesiyle birlikte bölge ülkeleri Suriye ve Irak Türkiye'yi "su tutmak" ile suçlamıştır. Türkiye ise Suriye ve Irak'ın tepkilerine karşılıklı uzlaşma yoluna gitmiş ve iki ülkeyle hukuksal anlaşmalar yapmıştır.

Bu çalışmanın amacı, dünyanın siyasi ve askeri anlamda en hassas bölgelerinden biri olan Ortadoğu'da Fırat – Dicle havzasındaki suları paylaşan devletler arasındaki suyun kullanımına ilişkin yaşanan sorunları hukuki boyutta araştırmak, uluslararası hukukun ve bazı kuruluşların çalışmalarını incelemek, bölge devletlerinin soruna ilişkin ileri sürdükleri farklı görüşleri değerlendirmek ve bu doğrultuda Türkiye'nin çözüm önerilerini masaya yatırarak Türkiye'nin genel su politikasını aktarmaktır.

Name and Surname : Sadık ARPACI
Advisor : Assoc. Dr. Armağan GÖZKAMAN
Degree and Date : Master, 2020
Major : International Relations
Keywords : Transboundary Water Policy, Euphrates, Tigris

ABSTRACT

TURKEY'S MIDDLE EAST FLOWING WATERS OF THE TIGRIS AND EUPHRATES IN TURKEY'S WATER POLICY PERSPECTIVE

Water is a remarkable phenomenon in terms of international policies in the 21st century. Rapid population growth and technological innovations increase water use. In addition, global warming and the increase of environmental pollution reduce water resources. Therefore, governments attach importance to water policies in order to benefit from water, protect water resources and store water.

The most important problem in water policies for states is the sharing of water resources. Commonly used and transboundary streams are among the primary disputes between states. The absence of an international legal norm for the resolution of problematic transboundary streams deepens inter-state disputes. States use some doctrines regarding the use of transboundary rivers. Although these doctrines do not have an international legal counterpart, they show the attitudes and intentions of states in using transboundary streams.

Turkey, contrary to popular belief is not a country that is rich in water. Turkey is in the category of countries suffering water shortages by 1500 m³ amount of water per person per year. In addition to this, Turkey is sharing the rivers in the Middle East is one of the most problematic areas regarding access to fresh water. Euphrates and Tigris rivers serve as an important water source and storage for the Middle East. References to the Middle East to take these flowing rivers from Turkey, the countries of the region and the country provide water to meet the needs of the development of agriculture and industry.

Turkey, has focused on regional development projects planned in the 60s. Within the scope of these regional development projects, in order to benefit from the Euphrates and Tigris basins, the Lower Euphrates project and then the Southeastern Anatolia Project were brought to the agenda. ensure the development of the province and the main purpose of the project is to meet Turkey's energy needs. countries in the region together with the realization of this project, Turkey, Syria and Iraq to hold water has been charged with. Turkey, Syria and Iraq are chosen to correspond to the consensus response and the two countries have legal agreements.

The aim of this study is to investigate the problems of water use between the states sharing the waters in the Euphrates - Tigris basin in the Middle East, which is one of the most politically and militarily sensitive regions in the world, to examine the works of international law and some organizations, evaluate and down on the table in this direction is to convey Turkey's solutions to Turkey's overall water policy.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SU SORUNSAĞI VE ULUSLARARASI AKARSULARA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE HUKUKSAL DEĞERLENDİRMELER

1.1 Su Sorunsalı	4
1.1.1 Suyun Önemi	6
1.1.1.1 Dünya Su Kaynakları.....	6
1.1.1.1.1 Küresel Isınmanın Sonuçları ve Küresel Isınmayla Mücadele Çabaları.....	7
1.1.1.1.2 Çevre Kirliliğinin Su Rezervlerine Etkisi	9
1.1.2 Türkiye'nin Su Potansiyeli	11
1.1.3 Ortadoğu'nun Su Potansiyeli	12
1.2 Uluslararası Akarsularla İlgili Hukuksal Normlar ve Fırat ve Dicle Nehirlerinin Hukuksal Durumu.....	14
1.2.1 Su Hukukunun Tarihsel Gelişimi	15
1.2.1.1 Dünyadan Örnekler	15
1.2.1.1.1 Hammurabi Kanunlarında Akarsu	15
1.2.1.1.2 Roma Hukukunda Akarsu.....	16
1.2.1.1.3 1905 İsveç – Norveç Karlstad Konvansiyonu	17
1.2.1.1.4 1909 ABD – Kanada Sınır Suları Antlaşması	19
1.2.1.2 Türkiye Cumhuriyeti Öncesinde ve Sonrasında Akarsu Hukukunun Durumu	23

1.2.1.2.1 Mecelle’de Akarsu	23
1.2.1.2.2 Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Akarsu	24
1.2.2 Kavramsal Değerlendirmeler ve Uluslararası Hukuksal Çalışmalar	25
1.2.2.1.1 1921 Barcelona Sözleşmesi	29
1.2.2.1.2 Uluslararası Hukuk Derneğinin Çalışmaları	29
1.2.2.1.3 1997 Tarihli BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkındaki Sözleşme	30
1.2.2.2 Su Kullanımı ve Geliştirilmesine İlişkin Kurulan Uluslararası Kuruluşlar	31
1.2.2.2.1 Dünya Su Konseyi	31
1.2.2.2.2 Küresel Su Ortaklığı	32
1.2.2.2.3 Uluslararası Su Kaynakları Birliği	32
1.2.2.3 Uluslararası Akarsu Kullanımına İlişkin Temel Doktrinler	32
1.2.2.3.1 Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini (Harmon Doktrini)	33
1.2.2.3.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	34
1.2.2.3.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini	34
1.2.3 Fırat ve Dicle’nin Hukuksal Durumu	36
1.2.3.1 Suriye ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşmalar	36
1.2.3.2 Irak ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşmalar	38

İKİNCİ BÖLÜM

FIRAT – DİCLE HAVZASINDA YAŞANAN SORUNLAR, ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE’NİN POLİTİKALARI

2.1 Fırat ve Dicle Havzası Bağlamında Yaşanan Sorunlar	40
2.1.1 Fırat ve Dicle Havzası	40
2.1.1.1 Fırat Nehri’nin Genel Özellikleri	40
2.1.1.2 Dicle Nehrinin Genel Özellikleri	43
2.1.2 Devletlerin Havzaya Yönelik Yaklaşımları	46
2.1.3 Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Çerçevesinde Yaşanan Problemler .	48
2.1.3.1 Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	48
2.1.3.2 Güneydoğu Anadolu Projesi ile Yaşanan Sorunlar	49
2.2 Uluslararası Kurumların GAP’a Karşı Politikaları	53

2.2.1 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporu.....	53
2.2.2 AB'nin Sınırşan Sulara İlişkin Siyasi Talepleri	54
2.2.3 Türkiye'nin Çözüm Önerileri	56
2.2.3.1 Barış Suyu Projesi.....	57
2.2.3.2 Manavgat Suyu Projesi	58
2.3 Türkiye'nin Su Politikası	59
2.3.1 Türkiye'nin Su Mevzuatı	60
2.3.1.1 Su Yönetimi ile İlgili Mevzuatlar	60
2.3.1.2 AB Müktesebatı ile Uyum	61
2.3.2 Türkiye'nin Sınırşan Su Politikası	63
2.3.2.1 Meriç Havzası	64
2.3.2.2 Çoruh Havzası.....	66
2.3.2.3 Kura - Aras Havzası.....	68
2.3.2.4 Ası Havzası	69
2.3.2.5 Fırat ve Dicle Havzasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Genel Politikası	72
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	78
EKLER	89
EK – 1 DSİ'de Yer Alan Mevzuatlar.....	89
EK 2- Türkiye'nin Sınırşan Suları	90

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin Net Su Kaynakları Potansiyeli, DSİ.....	12
Tablo 2: Fırat Nehri Üzerindeki Barajlar ve HES'ler (Enerji Atlası).....	42
Tablo 3: Dicle Nehri Üzerindeki Barajlar ve HES'ler (Enerji Atlası)	45
Tablo 4: Türkiye'nin Sınıraşan Akarsuları, Konumu, Bulunduğu Havza ve Yenilenebilir Su Potansiyeli	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Fırat (Euphrates) ve Dicle (Tigris) nehirleri (Hidroplitik Akademi)	41
Şekil 2: (Euphrates) ve Dicle (Tigris) nehirleri (Hidroplitik Akademi).....	44
Şekil 3: Meriç Havzası(Marmara 2018,8).	64
Şekil 4: Çoruh Havzası(Yeşil 2015,55).	67
Şekil 5: Kura - Aras Havzası(Yeşil 2015,50).	68
Şekil 6: Asi Havzası(Yeşil 2015,85).	70

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AİD: Uluslararası Kalkınma Ajansı

BM: Birleşmiş Milletlerin

DSİ: Devlet Su İşleri

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

HES: Hidroelektrik Santral

KSO: Küresel Su Ortaklığı

MW: Megawatt

OTK: Ortak Teknik Komite

SÇD: Su Çerçeve Direktifi

SKKY: Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nde

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TWh: Terawatt Saat

UÇES: Ulusal Çevre Strateji

UHD: Uluslararası Hukuk Derneği

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UOK: Uluslararası Ortak Komisyon

WMO: Dünya Meteoroloji Örgütü

GİRİŞ

20. yüzyıl ile birlikte hızlı nüfus artışı, teknolojik gelişmeler ve şehirleşme doğal kaynakların azalmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra küresel ısınma ve doğanın kirletilmesi gibi ağır tahribe neden olan etkenler devletlerin çevre politikalarına önem vermesini sağlamıştır. Devletler ulusal çıkarlar doğrultusunda çevre politikalarına ağırlık vermeye başlarken ortak kullanılan doğal kaynakların paylaşımı için ulusal stratejiler geliştirmişlerdir. Devletler arası ortak kullanılan doğal kaynaklara yönelik hukuksal teamüller zamanla önem kazanmaya başlamış, bazı uluslararası kuruluşlar ortak kullanılan doğal kaynakların adilane şekilde paylaşımı için girişimlerde bulunmuşlardır.

Doğal kaynakların kullanımı konusunda devletlerarasında en çok sorun yaşanan konu başlıklarından biri akarsuların paylaşımıdır. Ortak kullanılan akarsulara yönelik kabul edilmiş herhangi bir hukuksal normun bulunmaması da suyun kullanımı ve su üzerinde tasarruf etme politikalarını önemli hale getirmektedir. Devletler arası akarsuların paylaşımı hususundaki temel sorun devletlerin akarsuları farklı hukuksal kategorilerde değerlendirmeleridir. Bu konuda bazı devletler ortak olduğu kıyıdaş devletlerin kabul ettiği hukuksal değerlendirmeleri reddetmekte ya da sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin bazı ülkelerin kullandığı doktrinleri savunmaktadırlar. Akarsuyun kaynağına sahip olan devlet ile akarsuyu sınırlarından kabul eden devlet arasındaki farklı hukuksal değerlendirmeler devletlerin genel siyasetini, dış politika stratejilerini ve çevre politikalarını şekillendirmektedir. Devletler sınıraşan akarsu sorununu genellikle özel anlaşmalar ve protokoller ile ya da uluslararası bazı kurum ve kuruluşların tavsiyeleri ışığında çözmeye çalışmaktadırlar.

Türkiye, coğrafi koşullar nedeniyle birçok sınıraşan akarsuya sahiptir. Bu nedenle sınıraşan akarsular, komşularla ilişkiler bağlamında dış politikanın önemli başlıklarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin akarsu paylaşımı konusunda en sorunlu bölgesi Fırat – Dicle havzasıdır. Bu havzadaki sular Irak ve Suriye için hem tarımsal hem petrol hem de sanayi açısından hayati öneme sahiptir. Türkiye ise bu

havzadaki suları hem bölgesel kalkınma hem de enerjideki dışa bağımlılığı azaltma hedefleri çerçevesinde değerlendirmektedir.

Üç ülkenin havzada yaşadığı genel sorun nehirleri farklı hukuksal statülerde değerlendirmeleridir. Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerini “sınıraşan akarsu” olarak kabul ederken, Irak ve Suriye ise bu nehirleri “uluslararası akarsu” olarak tanımlamaktadırlar. Bu farklı değerlendirmeler devletlerin nehirler üzerindeki kullanım sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle Türkiye’nin bölgesel kalkınma amacıyla planladığı projelere başlaması Irak ve Suriye’nin tepkilerine neden olmuş ve Türkiye dış politikası bu iki ülkenin manipülasyonlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı, dünyanın siyasi ve askeri anlamda en hassas bölgelerinden biri olan Ortadoğu’da Fırat – Dicle havzasındaki suları paylaşan devletler arasındaki suyun kullanımına ilişkin sorunları hukuki boyutta araştırmak, uluslararası hukuktaki normları incelemek ve bazı kurum ve kuruluşların çalışmalarını tahlil etmek, bölge devletlerinin soruna ilişkin ileri sürdükleri farklı görüşleri değerlendirmek ve bu doğrultuda Türkiye’nin çözüm önerileri çerçevesinde su politikalarını değerlendirmektir.

Bu doğrultuda Fırat ve Dicle’nin hukuksal durumu bu çalışmada analiz edilmiş, devletler arası yapılan anlaşmalar ve diplomatik temaslara değinilerek sorunun geleceğine yönelik çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Tezin birinci bölümünde “Su Sorunsalı ve Uluslararası Akarsulara İlişkin Kavramsal ve Hukuksal Değerlendirmeler” ana başlığının birinci kısmında suyun önemine değinilerek dünyanın, Türkiye’nin ve Ortadoğu’nun su potansiyeli resmi veriler ile açıklanmıştır. 20. yüzyıl itibarıyla ciddi bir sorun haline gelen küresel ısınma ve çevre kirliliklerinin doğal kaynaklar üzerindeki etkisi yansıtılarak devletlerin üzerine düşen görevlere dikkat çekilmiştir. İkinci kısımda ise uluslararası akarsularla ilgili hukuksal normlar ve Fırat ve Dicle nehirlerinin hukuksal durumu işlenmiştir. Su hukukun tarihsel gelişimi, iki tarihi hukuk metni olan Hammurabi kanunları ve Roma hukukundan başlanarak anlatılmış ve 20. yüzyıl örnekleriyle çeşitlendirilmiştir. Bu kısımda uluslararası suların kullanımı ve geliştirilmesi amacıyla kurulan kurum ve kuruluşların çalışmalarına yer verilmiştir. Sınıraşan akarsuların kullanımına ilişkin

temel doktrinler bu bölümde incelenmiştir. İkinci kısmın son bölümünde ise Türkiye'nin Fırat ve Dicle özelinde Suriye ve Irak ile yapmış olduğu hukuksal antlaşmalar kronolojik biçimde aktarılmıştır.

Fırat – Dicle Havzasında Yaşanan Sorunlar, Uluslararası Örgütlerin Yaklaşımları ve Türkiye'nin Politikaları” başlıklı ikinci bölümde önce Fırat ve Dicle Havzasının genel durumu ele alınmış, devletlerin nehirlerle yönelik yaklaşımları ve iddiaları objektif bir şekilde işlenmiştir. Üç ülke arasındaki sorunun temel kaynağı olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bağlamında Irak ve Suriye'nin proje boyunca yapmış olduğu siyasi hamleler üzerinde durulmuştur. Uluslararası kurumların GAP'a karşı politikaları ve Türkiye'nin bu politikalara karşılık geliştirdiği çözüm önerileri ikinci kısımda açıklanmıştır. İkinci bölümün son kısmında ise Türkiye'nin genel su politikasına yer verilmiştir. Türkiye'nin su mevzuatı, AB ile uyum perspektifindeki çalışmalar ve Türkiye'nin genel sınıraşan akarsu politikaları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SU SORUNSAĞI VE ULUSLARARASI AKARSULARA İLİŞKİN KAVRAMSAL VE HUKUKSAL DEĞERLENDİRMELER

Su, yaşam için varoluşsal bir öneme sahiptir. İnsanlar, tarih boyunca suya erişmeye çalışmış, suyun etrafında şehirler kurmuş ve su savaşları vermiştir. Günümüzde de suya erişim ve su kaynaklarının doğru kullanımı büyük önem arz etmektedir. Tatlı su kaynaklarının yetersiz oluşu ve düzensiz dağılışı birçok ülkede su krizlerine yol açmaktadır. Bu krizler, mevcut uluslararası hukuk normlarıyla aşıl原因amaktadır.

Küresel ısınma, çevre kirliliğinin artması ve su kaynaklarının yanlış kullanılması gelecek on yıllar için hiç iç açıcı görünmemektedir. Özellikle de Ortadoğu'nun iklimi ve var olan su ihtiyacı göz önüne alındığında bu bölgede su yüzünden yaşanacak bir savaş hiç de sürpriz olmayacaktır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya akan Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye'yi bölgede aktif bir siyaset izlemesine neden sebebiyet vermektedir. Devletlerin kendi aralarındaki iddiaları, paylaşım sorunları ve nehirler üzerine inşa edilen barajlar, ülkeleri kimi zaman karşı karşıya getirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye bölge ülkeleriyle anlaşmalar imzalayarak çözüm arayışlarına gitmiştir.

Bu bölümde suyun önemine, dünyanın, Ortadoğu'nun ve Türkiye'nin su potansiyeline değinilecek, uluslararası akarsularla ilgili temel hukuksal normlara tarihsel bir perspektifte değinilecektir. Türkiye'nin siyasetini doğrudan etkileyen sınır aşan akarsuları Fırat ve Dicle'nin hukuksal durumuna bakılacak ve Irak ve Suriye ile yapılan anlaşmalar incelenecektir.

1.1 Su Sorunsalı

Hızlı nüfus artışı, küresel iklim değışikliği ve ağır sanayide suyun kullanılması gibi nedenlerden dolayı su kaynakları tehlikeli bir şekilde azalmaktadır. Bunun yanı sıra devletlerin suyu ekonomik bir meta haline getirip siyasi unsur olarak kullanmaları da su kaynaklarının tahribine neden olmaktadır. Su kaynaklı krizlerin

çözümüne ilişkin yerleşik uluslararası hukuksal normların bulunmaması da sorunları derinleştirmektedir.

Günümüzde su, petrolden daha büyük bir stratejik anlama sahip olma yolundadır. Bu nedenle su kaynaklarının verimli kullanımı, kirlenmemesi, çevresel bozulmalardan etkilenmemesi ve devletler arasında adilane bir şekilde paylaşımı önemli hale gelmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde gerek su paylaşımı gerekse de suya erişim konularında sorunlar oluşmaktadır. Bu bölgelerden biri de kuraklık ve kıtlıkla karşı karşıya olan Ortadoğu coğrafyasıdır. Birleşmiş Milletlerin (BM) “Gelecek İçin Tatlı Su 2003” adlı raporda Ortadoğu su krizleri yaşayan bölgelerin başında gelmektedir (Şahin 2016, 53).

Ortadoğu’nun iki önemli su kaynağı Fırat ve Dicle havzası ile Nil nehridir. Bu iki su kaynağı su kullanımı ve su kaynakları üzerine inşa edilmesi planlanan projeler nedeniyle bölgesel krizlere neden olmaktadır (Tırıl 2010, 334). Yaşanan su sorunu bugüne aitmiş gibi görünse de Mezopotamya döneminden günümüze kadar bölgede su yüzünden çatışmaların yaşandığı bilinmektedir (Yılmaz, Peker 2013, 64).

Ortadoğu’da su tüketimine ilişkin sağlıklı bilimsel veriler hazırlamak oldukça zordur. Bazı ülkelerin doğru araştırma modelleriyle su tüketimine ilişkin bilimsel araştırmayı yapamaması kişi başına düşen su miktarı konusunda farklı verilerin elde edilmesine neden olmaktadır. 1990 yılında yapılan bir karşılaştırmada kişi başına düşen su miktarı Irak’ta 5500 m³, Suriye’de 1800 m³, Mısır’da 1100 m³, İsrail’de 460 m³, Ürdün’de 260 m³ ve Türkiye’de 4000 m³’tür. Bu sayısal veriler eşliğinde İsrail ve Ürdün’de ciddi su sorunu olduğu, Irak ve Türkiye’nin ise ihtiyaç fazlası suya sahip olan ülkeler sınıfına girdiği görülmektedir (Saltürk 2016,29). Fırat ve Dicle nehirlerini paylaşan ülkelerin son yıllardaki kişi başına düşünen su tüketim miktarlarında baktığımızda ise; 2010 yılı itibarıyla kişi başına Türkiye 2703 m³, Suriye 117 m³ ve Irak ise 1848 m³ su tüketmektedir (Al Ansari 2016,148). GAP projesi tamamlandığında bu bölgede yaşayan ve bu havzadan faydalanan ülkelerin kişi başına düşen su miktarının daha da azalacağı tahmin edilmektedir. Su kaynaklarına sahip ülkeler ile suya ihtiyaç duyan ülkeler arasındaki su tüketimine yönelik problemlerin yanı sıra bölge ülkeleri arasındaki siyasi çekişmeler bölgedeki su politikalarını önemli hale getirmektedir.

1.1.1 Suyun Önemi

Suyun tarihi insanlık tarihi ile başlamaktadır. İlk yerleşim yerleri su kaynaklarının çevresinde gelişmiştir. Su, kutsal metinlerden mitlere medeniyetin her alanında önem atfedilen bir meta haline gelmiştir. Suya yönelik değerler, efsaneler yaratılmıştır. Göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçen insanoğlu suyun çevresine konumlanmıştır. Suyu kullanma, sudan yiyecek temin etme ve suyollarından istifade etme insanların birincil amacı olmuştur. Bu nedenle de suya ulaşma ve suyu koruma önemli hale gelmiş, anlaşmazlıklar ve savaşlar kaçınılmaz olmuştur. Suyu kullanmak için de teknolojik araçlar geliştirilmiş ve suya ulaşmada sorun yaşayan insanlar, su kanalları, tünel ve kuyular açmak zorunda kalmıştır. Zamanla insanlar ticari faaliyetlerini geliştirmek ve uzak diyarlara yer edinip medeniyetini sürdürmek için suyollarını kullanmıştır. Gemi yapımı ve gemi ticareti başlamış ve insanoğlu açık denizlere ulaşmıştır. Bununla birlikte su yollarında güvenlik problemleri boy göstermiş ve büyük imparatorluklar için suyollarının güvenliği önemli hale gelmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte su; ticarete, sulamada, ulaşım, enerjide ve sanayide etkin bir unsur olmuştur.

Devletlerin politikalarında suya ulaşım, suya hâkimiyet gerçekçi bir çatışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekliğin ışığında su kaynaklarının verimli kullanılması, suyun erişimi ve su potansiyeline sahip ülkeler ile suya ihtiyacı olan ülkelerin çatışma alanları devletlerin politikalarını etkilemektedir.

1.1.1.1 Dünya Su Kaynakları

Dünyada toplam 1.400.000.000 km³ su bulunmaktadır. Bu kaynağın %97,5'i tuzlu sudan %2,5'i (35,2 milyon km³) tatlı sudan oluşmaktadır. Dünya genelinde tatlı suyun yaklaşık %70'i buzullarda yer almakta geri kalan kısım ise büyük oranda yeraltında bulunmaktadır (Gleick 2009). Yeryüzünde sadece %1'lik su kaynağı insanların kullanımına elverişlidir (USIAD 2018). İnsanların kullanımına elverişli olan tatlı su kaynaklarının %67,4'ü göllerde, %12,2'si nemli toprak formlarında, %9,5'i atmosfer tabakasında, %8,5'i sulak yerleşim alanlarında, %1,6'sı akarsularda, %0,8'i bitki ve hayvanların organizmalarında bulunmaktadır. Bir asırlık dönem içerisinde dünya nüfusu yaklaşık üç kat artarken, suya talep ise yedi kat artmıştır. 1940 yılında dünyanın su tüketimi yaklaşık 1000 km³ iken bu rakam günümüzde

4000 km³'ü geçmiştir. 80 ülke, nüfusun artış hızıyla paralel olarak su kaynaklarının dengesiz dağılımı nedeniyle vatandaşlarının su ihtiyacını karşılayamamaktadır (USIAD 2018).

Dünyada sağlıklı suya erişim de su kullanımı açısından önemli bir konudur. Sağlıklı suya ulaşım ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile paralellik göstermektedir. Endüstrileşmiş ülkelerin %99'u sağlıklı suya ulaşırken gelişmekte olan ülkelerin oranı %66'dır. Afrika'nın temiz, kullanılabilir suya ulaşım oranı %38 iken Ortadoğu'da bu oran %77'dir. Türkiye'nin sağlıklı suya ulaşım oranı ise %93'tür. Dünyanın yaklaşık %20'si tatlı su kullanımından mahrumdur. 2 milyara yakın insan ise sağlıklı suya tamamen muhtaçtır. Küresel ısınma, nüfusun artması ve suların verimli kullanılmamasıyla beraber bu sayıların kötüleşeceği tahmin edilmektedir. 2050 yılında dünya nüfusunun %75'inin (7 milyar insanın) su kıtlığı yaşayacağı öngörülmektedir (USIAD 2018).

1.1.1.1.1 Küresel Isınmanın Sonuçları ve Küresel Isınmayla Mücadele Çabaları

Küresel ısınma en genel tanımıyla atmosfer, okyanus ve kara yüzeyindeki sıcaklığın yükselmesidir. Küresel ısınmanın nedenleri kömür, doğalgaz ve petrol gibi fosil yakıtların kullanılmasıdır. Sera gazı, dünyanın buzullarla kaplı olmasını engelleyen önemli bir gazdır. Sera gazının atmosferde olmaması durumunda dünya yaklaşık olarak 33 °C daha soğuk bir yer olurdu (Atalık 2007). Fakat insan kaynaklı yapılan çevre kirliliğinin etkisiyle sera gazlarının atmosferde gereğinden fazla çoğalmasıyla küresel ısınma ortaya çıkmakta, dünyanın ortalama sıcaklığı yükselmektedir. Dünyanın yüzey sıcaklığı yaklaşık 14 °C'dir (Gray 2008,5). Geçen yüzyıldan bu yana 0,6 °C'lik bir artış yaşanmıştır (Atalık 2007). Bu sıcaklık artışı en fazla kara yüzeyinde gerçekleşmiştir. 1950 yılından bu yana deniz yüzeyindeki sıcaklık kara yüzeyindeki sıcaklığın yaklaşık olarak yarısı kadar artmıştır. Geçen yüzyılda yakılan fosil yakıtlara bağlı olarak yükselen sera gazlarının etkisiyle buzullarda küçülmeler meydana gelmiş, kar örtüsünde %10'luk azalmalar olmuştur (Atalık 2007). Kuzey yarımkürede bulunan göl ve nehirlerin buzla kaplı kalma sürelerinde de ortalama iki haftalık kısalma tespit edilmiştir (Kondratyov, Krapivin, Varotsos 2003,41). Gelecek on yıllarda küresel ısınmaya bağlı olarak sıcaklıklardaki artışların devam edeceği ve buzulların erimesiyle deniz suyu seviyesinin 9 ile 100 cm

arasında yükseleceği tahmin edilmektedir (Atalık 2007). Küresel ısınmanın etkisiyle dünya üzerindeki akarsuların buharlaşması ve buna paralel olarak yağışların da arttığı gözlemlenmektedir. Topraktaki suyun buharlaşması birlikte su kaynaklarında azalmalar ve buna bağlı olarak da çölleşme meydana gelmektedir (Atalık 2007). Küresel ısınmaya bağlı olarak göl ve akarsu kaynaklarının kapasiteleri azalmakta, rejimleri yıllık bazda düzensiz olmaktadır. Bu nedenle küresel ısınmanın su kaynaklarına olan etkisi yadsınamaz. Sera gazlarını önleyecek tedbirlerin alınması, küresel ısınmaya yönelik farkındalıkların artırılması gerekmektedir.

Küresel ısınmanın insan aktivitesi ile gerçekleştiği anlaşıldıktan sonra uluslararası birtakım konferanslar ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunların ilki 1979 Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından düzenlenen Birinci Dünya İklim Konferansı'dır. Daha sonra sırasıyla 1985 ve 1987 yıllarında Villach'da ve 1988'de Toronto'da bazı devletlerin katılımıyla gerçekleştirilen “dünya atmosferinin daha sağlıklı bir şekilde oluşturulmasına yönelik” çalışmalar yapılmıştır (Clark, Jaeger 2001,332). 1988 yılında Toronto'da yapılan “Değişen Atmosfer” konu başlıklı konferansta küresel bir hedef olarak CO₂ emisyonlarının 2005 yılına kadar azaltılması öngörülmüş ve buna paralel olarak bir çevre iklim sözleşmesinin hazırlanması teklif edilmiştir. Aynı yıl Malta'nın girişimiyle BM'de İnsanlığın Bugünü ve Gelecek Kuşaklar İçin Küresel İklim Korunması konulu karar kabul edilmiştir (Clark, Jaeger 2001).

1990 yılında ise Cenevre'de yapılan İkinci Dünya İklim Konferansı'nda sera gazlarının kontrolüne ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Konferansa bakanlar düzeyinde, 137 ülke ile AB katılmıştır. Konferansın sonuç bildirisinde herhangi bir emisyon indirimi hedefi konulmasa da İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine temel oluşturacak dürüstlüğün önemi, ülkelerin sorumlulukları, sürdürülebilir kalkınma ve önleyici prensipler kabul edilmiştir (Dündar 2005).

1997 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde 10 binden fazla bilim adamı ve devlet yöneticilerinin katılımıyla uluslararası nitelikte bir çevre konferansı düzenlenmiş ve bu konferans sonunda Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Bu protokole göre konferansa katılan ülkeler, sera gazlarının üretimini 2008-2012 periyoduna kadar 1990 yılındaki üretim seviyesinin en az %5,2'si oranında azaltmakla yükümlü

olduklarını belirtmiştir. Buna göre dünyada en fazla sera gazı üreten Amerika Birleşik Devletleri (ABD) %8, Japonya ise %6 oranında sera gazı üretimlerini azaltacaktır. Kyoto Protokolünün yürürlüğe girebilmesi için konferansa katılan ve imza atan ülkelerin en az 55'inin kendi meclislerinde anlaşma maddelerini kabul etmesi ve yürürlüğe koyması gerektiği vurgulanmıştır (Akın 2006).

Protokol, 2001 yılında ABD'nin kendi ekonomik çıkarlarına uymadığı için çıkmış olmasına rağmen, 181 ülkenin imzasıyla 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Akın 2006).

Bütün bu çalışmalar ve yürürlüğe sokulan anlaşmaların nihai hedefi iklim değişikliğinin önüne geçilmesi, çevre kirliliğinin azaltılması ve dünya kaynakların korunmasıdır. Dünyadaki su kaynaklarının korunması, sağlıklı suyun elde edilmesi amacıyla devletlerin küresel ısınmayı engellemeye yönelik çalışmalarını arttırması, çevre kirliliği ve iklim değişikliği konularını daha fazla gündeme getirmesi gerekmektedir.

1.1.1.1.2 Çevre Kirliliğinin Su Rezervlerine Etkisi

Çevre kirliliği insan eliyle doğanın tahrip edilmesi, doğal dengenin bozulmasıdır (Yiğit 2009). Doğal kaynakların yanlış kullanımı, teknoloji ve sanayi tesislerinin doğayı hızla tahrip etmesi ve sanayi atıklarının kimi devletler tarafından kontrol edilememesi çevre kirliliğini arttıran etkenlerdendir. Günümüzde genel olarak altı çeşit çevre kirliliği vardır: hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, gürültü kirliliği, görüntü kirliliği ve ışık kirliliği. Hava, toprak ve su kirliliği doğanın tahrip edilmesiyle ortaya çıkan kirlilik çeşitleriyken, gürültü, görüntü ve ışık kirliliği teknolojinin ve sanayinin gelişmesiyle paralel olarak ortaya çıkan kirlilik çeşitleridir. Genel tanımıyla su kirliliği, bir suyun insan faaliyetlerine bağlı olarak fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak bozulmasıdır. Su kirliliğine neden olan birçok kirleticisi vardır. Bu etkenler genel olarak altı kategoride incelenebilir. Bunlar; organik kirleticiler, mikrobiyolojik kirleticiler, sentetik organik kirleticiler, inorganik kirleticiler, radyoaktif kirleticiler ve ısısal kirleticilerdir (Yiğit 2009).

Organik kirleticiler, suda çözülmüş olan oksijeni tüketip suyun kirlenmesine neden olan maddelerdir. Buna ev atıkları, hayvan atıkları ve sanayi atıkları neden

olmaktadır. Bu atıklar suya karıştıktan sonra suyun kirlenmesine ve suyun kullanışsız bir hale gelmesine neden olurlar.

Mikrobiyolojik kirleticiler, insanda hastalık yapan mikroorganizmalar ile bakteri ve virüslerden oluşmaktadır. Kirli şehir suyu, yağmur suları ile hayvanlar bu kirleticilerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu kirleticiler tifo, kolera, dizanteri, çocuk felci gibi hastalıkları beraberinde getirdiği gibi mikroplara bulaşan sular vasıtasıyla hastalıkların salgınlaşmasına neden olurlar.

Sentetik organik kirleticiler ise petrol, benzin gibi yakıtlar, deterjanlar, plastikler, besin katkı maddeleri ve yağlı boyalar gibi kimyasal atıklardan oluşmaktadır. Bu kimyasal maddelerin kolay bir şekilde parçalanamaması tahrip gücünü de arttırmakta, su rezervlerini etkilemekte, çevresel büyük sorunlara neden olmaktadır.

İnorganik kirleticiler, tuzlar, metaller, mineral asit ve mineral bazlı çeşitli maddelerden oluşmaktadır. Bu kirleticiler genel olarak yağmur sularından, madencilik atıklarından ve buzulların çözülmesi için kullanılan tuzlardan oluşmaktadır. Mineral asit ve tuzun suda bulunması, suyun buharlaşmasına, toprağın tuzlu bir forma dönüşmesine ve sağlıklı toprak biçimlerinin oluşmamasına neden olmaktadır.

Radyoaktif kirleticiler, radyoaktif çekirdeklerinin etkisiyle oluşmaktadır. Bu çekirdeklerin oluşturduğu su kirliliği hayati risk oluşturmaktadır. Radyoaktif çekirdeklerin insan vücudunda kalma süresine, kana karışıp karışmama riskine ve miktarına göre tehlike boyutu tespit edilmektedir. Radyoaktif elementlerin kirlenmiş olduğu su rezervlerinin kullanımı yasaklanmalı ve buna yönelik tedbirler artırılmalıdır.

Bir diğer çevresel kirletici olan ısısal kirleticiler ise bazı sanayi kuruluşlarının bilinçsiz eylemleri nedeniyle ortaya çıkan kirletici etkenlerdir. Bazı sanayi kuruluşları üretim sırasında suyu soğutma amacıyla kullanma ihtiyacı duymaktadır. Kullanılan suyun üretim sonrasında sıcaklaşarak doğal ortama bırakılmasıyla ısısal kirletici etki meydana gelmektedir. Isınan suyun doğal ortama gelmesi biyolojik hayatı olumsuz yönde etkilemekte, canlılara zarar vermektedir. Su yüzeyindeki 2-3

derecelik bir artış sudaki oksijenin azalmasına, canlıların yaşamlarını idame ettirmelerine engel olmaktadır (Yiğit 2009).

Çevre politikaları sanayi devrimi sonrası kaçınılmaz olarak devletlerin politikalarına girmiştir. Doğal kaynakların tahrip edilmemesi, akarsuların kirlenmemesi kaynakları ortak kullanan devletler açısından kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda bağımsız uluslararası çevre hareketleri ile birlikte uluslararası örgütler daha yaşanılabilir bir dünya için su kaynaklarının daha sağlıklı bir şekilde temini adına devletlere görevlerini hatırlatırken devletlere sorumluluk ve yükümlüklerini de belirtmektedir. Devletler bu bilinçle sınırdaş olan devletlerle paylaştığı doğal kaynakları korumalı, çevre kirliliği konusunda halkları bilinçlendirmeli sanayi ve teknoloji alanlarındaki kirliliği kontrol altına alarak yaşanan doğal, organik bozulmalara karşılık çevre politikalarının kapsamlarını genişletilmelidirler.

1.1.2 Türkiye'nin Su Potansiyeli

Türkiye üç tarafının denizlerle çevrili bir yarımada olmasından ötürü su zengini bir ülke konumundaymış gibi algılsa da su potansiyeli ve kullanılabilir su miktarı yeterli seviyede değildir. Bunun başlıca nedeni yağış rejimlerinin düzensiz oluşu ve sanayileşmeyle birlikte suların kirlenmesidir.

Türkiye'de yıllık ortalama yağış miktarı metrekareye 643 milimetredir. Bu da yaklaşık olarak 501 milyar m³ su potansiyeline karşılık gelmektedir. Bu miktarın tamamı kullanılabilir tatlı su miktarı değildir. 274 milyar m³'lük bölümü buharlaşmakta, 274 milyar m³'ü yeryüzünden buharlaşarak atmosfere ulaşmaktadır. 69 milyar m³'lük kısım yeraltı sularını beslemekte, 158 milyar m³'lük kısım ise su mecralarına ulaşmaktadır. Yeraltını besleyen 69 milyar m³'lük suyun 29 milyar m³'ü akarsular vasıtasıyla su mecralarına karışmaktadır. Ayrıca, komşu ülkelerden Türkiye topraklarına yaklaşık 7 milyar m³'lük su girişi olmaktadır. Böylece Türkiye'nin kullanıma elverişli su potansiyeli 193 milyar m³ olarak ölçülmüştür (GIDAMO).

Tablo 1: Türkiye'nin Net Su Kaynakları Potansiyeli, DSI

Türkiye Su Kaynakları Potansiyeli	
Yıllık Ortalama Yağış	643 mm/yıl
Türkiye'nin Yüzölçümü	783.577 km ³
Yıllık Yağış Miktarı	501 milyar m ³
Buharlaştıran Su Miktarı	274 milyar m ³
Yeraltına İnen Su	41 milyar m ³
Yıllık Yüzey Akışı	186 milyar m ³
Kullanılabilir Yüzey Suyu	98 milyar m ³
Yıllık Çekilebilir Yeraltı Su Miktarı	14 milyar m ³
Toplam Kullanılabilir Net Su Miktarı	112 milyar m ³

Kişi başına yıllık düşen su miktarı 10.000 m³'ten fazla olan ülkeler su zengini, 1.000 m³'ten az olanlar su fakiri, 2.000 m³'ten az olanlar ise su sıkıntısı yaşayan ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır (USIAD). Türkiye'nin kişi başına düşen yıllık su miktarı ise yaklaşık 1500 m³'tür ve su sıkıntısı yaşayan ülkeler arasındadır (GIDAMO 2018). Bu verilere göre Türkiye su sıkıntısı yaşayan ülkeler kategorisindedir. 2040 yılında Türkiye nüfusunun 100 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (TÜİK 2018). Bu bağlamda Türkiye'de kişi başına su miktarının düşeceği ve Türkiye'nin su fakiri olan ülkeler kategorisine gireceği açıktır.

1.1.3 Ortadoğu'nun Su Potansiyeli

Ortadoğu'nun iklim koşulları çevresel problemlere neden olmaktadır. İklimin sert ve kurak oluşu su kaynaklarına erişimi ve kullanımını da etkilemektedir. Buna ek olarak devletlerin tarımsal arazilerde modern olmayan teknolojileri kullanması su israfını da beraberinde getirmektedir (Al Ansari 2019). Bölge devletleri vatandaşlarının su ihtiyacını karşılamakta güçlük çekmekte, dış politikada su krizleri önemli bir siyasi unsur olarak hükümetlerin programlarında yer almaktadır. Buna

karşılık devletlerin su yönetimi konularında tecrübesiz oluşu çözüm arayışlarını sonuçsuz bırakmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki önümüzdeki yirmi yıl içerisinde Ortadoğu bölgesinde büyük bir su kıtlığı yaşanacaktır (Al Ansari 2019). Yaşanacak su kıtlığının su savaşlarına dönüşmesi ve çatışma alanlarının oluşması ihtimal dâhilindedir. Bölge ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkileri, yönetsel anlamda yaşanan problemleri düşündüğümüzde bu bölgede su yüzünden bir savaş çıkma ihtimali yüksek görünmektedir.

Ortadoğu'da var olan ve bölge ülkelerinin su ihtiyacını karşılayan başlıca su kaynakları; Şeria, Litani, Fırat, Dicle ve Asi nehirleridir. Bu nehirlerin yanında akifer formunda yeraltı suları da bölgenin su ihtiyacını karşılamaktadır. Şeria nehrinin yıllık su miktarı yaklaşık olarak 1,4 milyar m³'tür. Bu su miktarı Fırat ve Dicle nehirlerinin taşıdığı su miktarının %1,5'ine denk düşmektedir. Küçük bir su debisine sahip nehir olarak görülse de bölge ülkeleri olan Suriye, İsrail, Filistin, Ürdün ve Lübnan tarafından paylaşım sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bu ülkeler 1940'lı yıllarda bu nehir yüzünden savaşa girmişler fakat nihai bir sonuç elde edememişlerdir. Günümüzde de bu sorun devam etmektedir (Yavuz 2009).

Litani nehri ise Lübnan ulusal sınırları içerisinde doğup Lübnan denizlerine dökülen küçük bir ulusal nehirdir. Nehrin kapasitesi yaklaşık olarak 700 milyon m³'tür. Nehir, Hristiyan nüfusunun yoğun olduğu kıyı bölgelerine sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu durumun kimi zaman devletlerarası gerginliklere neden olmaktadır. Bölgede su ihtiyacını karşılamak isteyen İsrail de bu soruna dahil olarak Ortadoğu'daki su sorununun gerilimini arttırmaktadır. Lübnan Arap Cumhuriyeti'nin yaptığı ölçümlere göre, Litani nehrinin sahip olduğu su kapasitesi yıllık 3,2 milyar m³'tür. Ancak, İsrail Lübnan'ın kapasitesinin 9 milyar m³ olarak iddia etmekte ve Lübnan'ı su zengini bir ülke kategorisinde değerlendirmektedir (Yavuz 2009).

Bekaa Vadisinden kaynağını alan Asi nehri, Suriye topraklarından geçtikten sonra Akdeniz'e ulaşmaktadır. Suyun yıllık ortalama miktarı 1,2 milyar m³'tür. Suyun büyük bölümü Suriye devleti tarafından kullanılmakta, nehrin aşağı kıyıdaş ülkesi olan Türkiye'nin su ihtiyacı gözetilmemektedir. Özellikle kuraklığın hissedildiği yaz aylarında bölgede yaşayan vatandaşların su ihtiyacı

karşılanamamaktadır (Yavuz 2009, 58-59). Suriye'nin bu tutumu sergilemesindeki amacın Fırat nehrine karşılık misilleme olduğu açıktır.

Ortadoğu'da açık su mecralarının yanında yeraltı suları da önemli bir potansiyele sahiptir. Şeria nehrinden Akdeniz kıyılarına kadar olan bölgede doğu ve kıyı akiferleri bölgenin su ihtiyacını karşılamaktadır. Bu akiferlerin yıllık ortalama 632 milyon m³ su sağladığı tespit edilmiştir (Yavuz 2009, 60). Önümüzdeki yıllarda bölgede yaşanması muhtemel su krizlerinin çözümü için kıyı akiferlerinin önemi de artabilir.

Yıllık kişi başına düşen su miktarı konusunda ülkeler farklı rakamlar yayınlamaktadırlar. Bunun temel nedeni ülkelerin su potansiyelini ölçmede kullandıkları aletlerin yetersiz oluşuyla birlikte bazı restorasyon çalışmalarının görmezden gelinmesidir (Al Ansari 2019). Bu farklı veriler akarsularla ilgili birtakım projelerin ve çözüm önerilerinin oluşumunda bilimsel kurulların önündeki en büyük engellerdir. Ayrıca, devletlerin yıllık su tüketimlerine ilişkin hesaplarında (kendileri ve başka devletler için) farklı istatistiksel veriler kullandıkları da görülebilmektedir. Bu da sınıraşan akarsuya yönelik çalışmaların siyaset ile şekillenmesine neden olmaktadır.

1.2 Uluslararası Akarsularla İlgili Hukuksal Normlar ve Fırat ve Dicle Nehirlerinin Hukuksal Durumu

Uluslararası su hukuku, uluslararası çevre hukuku çerçevesinde ele alınmaktadır. Su hukukuna ait normlar, ülkelerin ulusal çıkarlarına ilişkin olarak geliştirdiği bilimsel birtakım içtihatlar ile uluslararası anlaşmalar gözetilerek çözüm odaklı bir disiplin olma eğilimindedir. Kapsayıcı, üzerinde fikir birliği oluşmuş bir yerleşik hukukun olduğunu söylemek henüz mümkün değildir.

Günümüz uluslararası akarsu hukuku, sözleşme ve protokollere dayanan teamüllerden oluşmaktadır. Devletler su kullanımına yönelik bazı doktrinlerinden faydalanmaktadırlar. Bunun yanı sıra uluslararası örgütler su birliği oluşturarak devletler arasında yaşanan sorunları çözmeye çalışmakta su bilincini arttırmaya yönelik projeler geliştirmektedirler.

Bu kısımda su hukukunun tarihsel gelişimi ele alınacak, var olan sözleşme ve doktrinlere değinilerek Türkiye'nin sınıraşan akarsuları Fırat ve Dicle'ye ilişkin sorumlu olduğu hukuksal anlaşmalar incelenecektir.

1.2.1 Su Hukukunun Tarihsel Gelişimi

Suyun zaman içinde ticarete, ulaşım ve insanların yerleşim yerlerini kurmasında önemli bir hale gelmesiyle birlikte adilane bir şekilde kullanmayı da zorunlu hale getirmiştir. Suyun kullanım alanı zamana ve çağa göre gelişim gösterirken yerleşik hayata geçişte korunması ve adil bir şekilde kullanılması için hukuksal zemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda birçok hukuk metninde akarsuların kullanımına yönelik tedbirler ve yükümlülükler getirilirken, devletlerarası su kullanımının adilane bir şekilde paylaşılması için protokoller ve özel antlaşmalar yapılmıştır.

1.2.1.1 Dünyadan Örnekler

İnsanlığın ilk yazılı kaynağı olarak kabul edilen Hammurabi Kanunlarından günümüz modern hukukuna kadar hukuk tarihinde “su kullanımı, su yönetimi ve su paylaşımı konusunda” maddeler ve yükümlülükler bulunmaktadır. Avrupa'nın modern hukuk sisteminin temelini atan Roma Hukuku, suyun kullanımı ve önemi açısından Batı dünyasındaki hukuki yaptırımlar konusunda bizlere önemli referanslar vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin öncesinde, Osmanlı Devleti'nin son döneminde modernleşme hareketlerinin sonucu olarak doğan Mecelle Kanunları'nda da ilk kez su hukukuna rastlanılmaktadır. Pandekt hukukuyla Mecelle'ye geçen su hukuku ile ilgili kanunlar uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde geçerliliğini sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra su hukuku Mecelle kanunlarının referansında kendine yer bulsa da ilk olarak 1961 Anayasasında suyun korunması ve kullanılmasına ilişkin hukuksal maddelerle yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasasıyla da güvence altına alınan su hukuku 1961 Anayasasının hükümleriyle hala güncelliğini korumaktadır.

1.2.1.1.1 Hammurabi Kanunlarında Akarsu

Fırat ve Dicle nehirlerinde kurulan Babil Devleti'nin ünlü hükümdarı Hammurabi'nin adıyla anılan Hammurabi kanunları M.Ö 1760 yılında oluşturulmuş tarihin en eski yazılı kanunlarıdır (Işık 2018, 54). Hammurabi kanunlarında

ekonomiden coğrafyaya tüm yaşamsal alanı düzenleyen kanun maddeleri mevcuttur. Hammurabi kanunlarının 53 -56. maddeleri “Sulama ile İlgili Suçlar” başlığı altında sularla ilgili hükümleri içermektedir (Tosun 2018, 131). Bu maddeler şunlardır;

“Bir kimse su bendini uygun koşullarda tutmaz ve bakımını yapmaz ve bu nedenle bend yıkılır ve tarlalar su altında kalırsa, o zaman bendi yıkılan kişi para karşılığı satar ve elde edilen para harap olmasına yol açtığı mahsulün karşılığı olarak verilir.” – 53. Madde

“ Eğer bu ürünlerin karşılığı olarak yeterli gelmiyorsa malları da mısırları sular altında kalan çiftçiler arasında paylaştırılır.” – 54. Madde

“Bir kimse mısırlarını sulamak için ark açarsa, ancak dikkatsizliği nedeniyle sular koşusunun tarlasını basarsa o zaman komşusunun mısır kaybını öder.” – 55. Madde

“Bir kimse suyun önünü açar komşusunun arazisinde su taşkınına yol açarsa her o gan’lık arazi için on gur mısır ödemelidir.” – 56. Madde (Saygılı 2015,8).

Tarihin en eski yazılı kanunlarında yer alan bu maddeler su ve suyun kullanımına ilişkin ilk yükümlülükleri içermektedir. Suyun sınırlı bir şekilde kullanılmasına rağmen suyun önemi belirtilmiş, sosyal ilişkilerde suyun tüketimine yönelik uyarılarda bulunulmuştur.

1.2.1.1.2 Roma Hukukunda Akarsu

Roma Hukuku, genellikle Roma Devleti’nin kuruluşu (MÖ 753 yılı) ile İmparator Iustinianus’un ölümüne kadar (MS 565 yılı) geçen sürede Roma Devletinde geçerli olan hukuka verilen isimdir (Ceylan 2004). Fakat Roma Hukuku benimsediği değerler ve uyguladığı metotlar ile sonraki çağlara referans olmuş, birçok modern hukukun temelini oluşturmuştur. Bugün Avrupa’da yürürlükte olan birçok özel hukuka ve bu hukukların ana teamüllerine kaynaklık etmiştir. Almanya, İtalya, Fransa ve İsviçre’de yürürlükte olan özel hukuk kurallarının büyük bölümü pandekt hukuk çerçevesinde Roma Hukukuna dayanmaktadır. Aynı şekilde, 1927 yılında yürürlüğe giren Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu’nun İsviçre’den örnek

alınarak hazırlanmasıyla da Türkiye Cumhuriyeti Hukuk Sistemi itibarıyla Avrupa Hukuk Sistemi içerisine girmiştir (Güneş Ceylan 2004).

Roma Hukukunda akarsular iki kategoride değerlendirilmiştir. Bunlar, nehirler ve nehir kategorisinde olmayan akarsulardır. Roma Hukukunda yer altı suları belli bir değerlendirmeye tabii tutulmamıştır (Günveren 2008, 310). Debisi olan nehirler kamu statüsünde değerlendirilmiştir. Tüm halkın bu sulardan faydalanma ve kullanma hakkı bulunmaktadır. Aynı şekilde nehirlerin yatakları ve kıyıları da kamu statüsündedir ve herkes bu sulardan faydalanabilir. Kimseye zarar vermemek şartıyla suyun akışını yönlendirme hakkı da herkese aittir. Kaynağı şahsa ait nehirler veya herhangi bir şahsın mülkünden geçen nehirlerin kullanımı ise özel şahıslara aittir ve arazinin sahibinden başka hiç kimsenin kullanım yetkisi bulunmamaktadır (Günveren 2008, 310).

Avrupa Hukuk tarihinin temelini oluşturan Hammurabi Kanunları ve Roma Hukuku'ndaki suya ilişkin maddeler ve yaptırımlar suyun her dönemdeki tarihsel değerini anlamamız için bizlere referans olmaktadır. 20. yüzyıla kadar hukuksal metinlerde akarsuların kullanımına ilişkin kapsamlı bir hukuksal metin, anlaşma ya da protokol bulunmamasına rağmen devletler arasında yaşanan sorunlar ikili müzakereler ile çözülmeye çalışılmıştır.

1.2.1.1.3 1905 İsveç – Norveç Karlstad Konvansiyonu

Napolyon savaşları, Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan monarşiye karşı siyasal etkinliklerin Avrupa'nın tamamına yayılmasını engellemek isteyen Avrupa koalisyon kuvvetleri ile Fransız Devrim Orduları ve müttefikleri arasında yaşanan savaştı (Sanz 2014). 19. yüzyıl başlarında 15 yıl süren “Napolyon Savaşları” Avrupa'daki uluslararası dengeleri temelden sarsmıştır. Yaşanan bu savaşlar İskandinav yarımadasındaki siyasi ve askeri yapıları da derinden etkiledi. Avrupa koalisyon kuvvetlerinde yer alan Danimarka-Norveç Krallığı Britanya ve Rusya'nın saldırılarına karşılık Napolyon ile ittifak ederek güney hattını korumak istemiştir. İsveç ise Britanya ile müttefik olarak İskandinavya'da gücünü pekiştirmek istemiş ve bu doğrultuda Danimarka-Norveç krallığına karşı savaşmıştır (Knutsen 1997, 225). Napolyon'un 1813 Leipzig Savaşındaki yenilgisinden sonra Avrupa koalisyon kuvvetlerinde yer alan İsveç harekete geçip Danimarka'ya saldırarak Krallığın

güneyi ele geçirildi (Britannica). Bu saldırı sonrası 1814 yılında barış yapma amacıyla Danimarka Kralı VI. Frederick, Norveç'i Kiel Antlaşması ile İsveç'e vermeyi taahhüt etmiş ve böylelikle 200 küsur yıllık Danimarka – Norveç krallığı yıkılırken İsveç – Norveç Birliği resmi olarak kurulmuştur (Knutsen 1997).

1814 yılında Kiel Antlaşması ile başlayan İsveç – Norveç Birliği dönemi Norveç'in anayasal hak talepleri, dış politikadaki tek taraflı çıkarlar ve Norveç'te başlayan ayaklanmalar ile sona ermiştir. İsveç Parlamentosu 13 Ekim 1905 tarihinde iki ülkeyi ayıran Karlstad Antlaşmasını hazırlayarak Norveç'in bağımsızlığını tanıdı. Karlstad Antlaşması resmi olarak 26 Ekim 1905 tarihinde İsveç Dışişleri Bakanı ile Norveç elçisinin imzasıyla hayata geçmiştir (Knutsen 1997). Karlstad Antlaşmasının içeriğinde iki ülkenin sınırlarından geçen Klar nehrine ilişkin ülkelerin uyması gereken bir dizi önerileri kapsayan “Su Yolu Sözleşmesi” bulunmaktadır (Berg, Jakobsson 2014, 272). Sözleşmede iki ülkenin su kaynaklarına olan temel ihtiyaçlar ve su kullanımına ilişkin var olan kaygılar belirtilmiş, altı madden oluşan öneri ve talepler kabul edilmiştir (Berg, Jakobsson 2014).

Karlstad görüşmeleri öncesi İsveçli yetkililerin su yönetim bürosu bulunmaktaydı. Bürodaki su mühendisleri su sorununa neden olan, fakat birlik boyunca iki ülkenin ortak komisyonlarıyla çözülen Klar nehriyle ilgili çalışmalar gerçekleştirdiler. Yapılan çalışmalar doğrultusunda Norveç sınırları içinde bulunan Femunden gölü Klar nehrini besleyen en önemli kaynaklardan biri olarak tespit edildi. Bu nedenle İsveçli yetkililer Norveç sınırları içinde bulunan Femunden gölüne yönelik birlik sonrası Norveç hükümetinin herhangi olası projesine karşılık kendi hükümetlerini uyarmış ve endişelerini dile getirmişlerdir (Berg, Jakobsson 2014). İsveç hükümeti yetkililerin vermiş olduğu raporlar doğrultusunda Femunden gölünden gelen suyun engellenmemesi adına Norveç'ten taahhüt istemiştir. Norveç hükümeti bağımsızlıklarını deklare eden Karlstad Antlaşması'na ilave edilen bu isteği kabul ederek Su Yolu Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre herhangi bir ülke ticari ve tarımda kullanılmak üzere sınıraşan akarsulardan faydalanmak isterse karşı tarafın rızasına bağlı olacaktır. Aynı şekilde sınıraşan akarsular üzerine yapılacak herhangi bir proje iki ülkenin karşılıklı imzasıyla uygulamaya geçebilecektir (Berg, Jakobsson 2014, 282).

Su Yolu Sözleşmesi iki tarafın barışçıl yaklaşımlarıyla imzalanmış ve iki ülke arasındaki sınıraşan akarsu sorunu ortak bir sözleşmeye bağlı kalınarak çözülmeye çalışılmıştır. 1962 yılına kadar Klar nehri üzerinde herhangi bir ülke tasarrufta bulunmamışken İsveç hidroelektrik endüstrisi 1962 yılında Norveç sınırına yakın bir bölgede 18 km²lik yapay bir rezervuar inşa etmiştir. Bu rezervuar inşası sonrası Norveçli yetkililer antlaşmanın ihlal edildiğini belirterek İsveç hükümetini suçlasalar da sözleşmenin iptaline yönelik herhangi somut bir adım atmamışlardır (Berg, Jakobbson 2014, 283).

1.2.1.1.4 1909 ABD – Kanada Sınır Suları Antlaşması

Günümüz uluslararası ilişkilerde örnek iki komşu devlet olarak gösterilen ABD ve Kanada, yaklaşık iki asır önce sınır sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Bu sorunların temelini iki devletin sınırlarından geçen ve ortak kullanılan akarsular oluşturuyordu (Walker 2015,175). 8891 km uzunluğu ile dünyanın en uzun sınırına sahip ABD – Kanada sınırı birçok akarsuya sahiptir (Pottie-Sherman, Wilkes 2018,84). Bu akarsulardan St. Lawrence Nehri’nin oluşturduğu Büyük Göller havzasındaki Michagen Gölü, Milk, St. Mary ve Columbia nehirleri iki ülke arasındaki sınır sorunlarına yol açmıştır (Walker 2015).

Büyük Britanya’nın hâkimiyeti döneminde Kanada – ABD arasında yaşanan sınıraşan akarsuların çözümüne ilişkin 20. yy başlarına kadar birçok antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalar iki ülkenin sınıraşan akarsular üzerine hak iddia etmelerinden dolayı yapılmıştır (Walker 2015). İki ülke arasındaki antlaşmalardan ilkini 1783 yılında imzalanan “Nihai Barış Antlaşması” oluşturmaktadır. Bu antlaşmaya göre her ülkenin kendi sular üzerinde yargı yetkisi olduğu kabul edilmiştir. İki ülke kendi ulusal sınırları içerisindeki sulardan faydalanma yetkisine sahiptir. Bu antlaşmadan yaklaşık 35 sene sonra Champlain Gölü’nun kullanımına yönelik yaşanan sorun nedeniyle “Rush – Bagot Antlaşması” imzalanmıştır. 1817 yılında yapılan bu antlaşma gereğince gölün suları hakça paylaştırılacak ve göl sınırı askerlerden arındırılarak su paylaşımı nedeniyle çıkması ön görülen savaş önlenecektir. İki ülke arasındaki 19. yüzyıla ait son ve kapsamlı antlaşma 1871 yılında imzalanan “Washington Antlaşması”dır. Bu antlaşma ile Juan de Fuca Boğazı’ndan geçen suların sınırı, kullanımı ve tesisi konusunda ortak hakem

kurulunun kurulması kararlaştırılmıştır. Juan de Fuca Boğazı'nda yaşanacak sorunlar tahkim kuruluna götürülecek burada alınacak ortak kararlar ile yaşanan akarsu sorunu çözüme kavuşacaktır (Walker 2015).

20. yüzyılın başında Büyük Britanya ve ABD arasında diplomatik ve askeri anlamda herhangi bir sorun olmamasına karşılık Kanada ile ABD arasındaki sınıraşan akarsular sorunu devam etmekteydi. Sınırın her iki tarafındaki nüfus artışı, endüstrinin gelişimi, suların kullanımı amacıyla ıslah çalışmaları ve çevresel etkiler nedeniyle su sorunu iki ülke arasında ciddi bir problem haline gelmiştir. Örneğin, Amerikalılar St. Mary nehrinin sularını tutmak amacıyla proje çalışmalarına başladıklarında, Kanadalılar da kanal projeleriyle misilleme yapmışlardır (Walker 2015, 174). Bu sorunun çözümü amacıyla 1906'da Amerikalılar ve İngilizler Alaska Panhandle'da bir araya gelmişlerdir. Yapılan toplantıda su sorunu derinlemesine ele alınmış, su sorununa teşkil eden akarsular ve göller ile ilgili teknik çalışmalar yapılarak ortak komisyonun kurulması yönünde karara varılmıştır. Ayrıca İngiltere ABD ile müzakere yapması için Kanadalı yetkililere izin vermiştir (Walker 2015,175). İngiltere'nin sınıraşan akarsular konusunda Kanada'ya yetki vermesindeki temel sebep “ABD ile İngiltere arasında dış politikada sorun yaşıyor” izlenimini vermek istememesidir (Walker 2015).

1906 yılında Alaska Panhandle'da bir araya gelen üç ülke yetkilileri “Sınır Suları Anlaşması”nın taslak metnini hazırlamışlardır. Taslak metninde; yaşanan sınıraşan akarsular ele alınmış, ülkeler arası menfaatler, sorumluluklar ve yükümlülükler belirtilmiştir (Walker 2015). Taslak metninde anlaşmanın nihai amacının iki ülke arasındaki ortak suların barış içerisinde kullanımının iki ülkenin menfaatine olduğu da vurgulanmıştır.

11 Ocak 1909 tarihinde yapılan ikili görüşmeler, bilimsel çalışmalar ve kurulan ortak komisyonlar dâhilinde taslak metni genişletilerek Washington'da imzalanmıştır. ABD Senatosu yapılan bu anlaşmayı 3 Mart 1909'da onaylayarak İngiltere'ye sunmuştur. İngiltere Meclisi de 31 Mart 1910'da onaylamıştır. 1 Nisan 1910 tarihinde ABD Başkanı William Howard Taft tarafından onaylandıktan sonra “Sınır Suları Antlaşması” resmi olarak 13 Mayıs 1910 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Digital Commons).

ABD ve İngiltere arasında yapılan Sınır Suları Antlaşması 14 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler ABD – Kanada arasındaki bütün sınıraşan akarsuları kapsamakta ve suların kullanımına yönelik talimatları ve yükümlülükleri ele alarak akarsularla ilgili kavramsal ifadeleri de açıklamaktadır (Walker 2015, 176). Bu maddelerden bazıları şunlardır (Digital Commons);

- Madde 1: “Michigan Gölü ile Ottawa Nehri iki ülke arasındaki sorun kapsamına girmemektedir. Bu iki bölgede serbest dolaşım hakkı bulunmaktadır”. Dönem itibarıyla iki ülkenin seyrüsefer sorununun olmadığı açıktır. Bu nedenle bu madde uyarınca serbest dolaşım konusunda iki ülkenin herhangi bir sorunu bulunmamaktadır.
- Madde 2: “İki ülke arasında suların hakça paylaşımı konusunda anlaşmaya varılmıştır. İki ülkenin kendi sınırları içinde bulunan sulara erişme ve kullanma hakkı vardır.”
- Madde 3: “Sınır oluşturan akarsular konusunda iki ülkede herhangi bir sorunun olmadığını teyit etmiştir. İki ülke doğal akışı engelleyen bütün sorunları birlikte çözecektir.”
- Madde 4: “Sınıraşan akarsuların üzerine inşa edilecek herhangi bir proje karşı tarafın onayına bağlı kılınmıştır.”
- Madde 5 ve 6: “Niagara, St Mary ve Milk nehirleri üzerinden yaşanan sorunlar barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulacak, gelecekte yaşanması muhtemel problemler önceden alınacak önlemler ile engellenecektir.”
- Madde 8: “İki ülke arasındaki sınıraşan suların kullanımı öncelik sırasına göre şu şekilde olmalıdır; evsel ihtiyaçlar ve temizlik için kullanılmalı, su yolu amacıyla kurulacak kanalların temini için kullanılmalı ve enerji ve sulama amaçlı kullanılmalıdır.”
- Madde 12: “Uluslararası Ortak Komisyon (UOK) Washington’da kurulacak ve yönetilecektir. Bu komisyona ABD ve Kanada eşit sayıda sekreter, teknik ve bilimsel çalışma ekibi ve yardımcı büro elemanları atayacaklardır. Komisyonun giderleri, komisyon üyelerinin maaşları iki ülkenin ortak hükümetleri tarafından eşit miktarda ödenecektir.”

Uluslararası Ortak Komisyon (UOK) kurumsal yapısındaki bazı değişiklikler ile varlığını hala sürdürmektedir. Komisyon Kanada ve ABD’li hükümet yetkilileri tarafından yapılan girişimler ile hem misyonunu hem de ismini değiştirmiştir. 19 Kasım 1998 tarihinde Uluslararası Ortak Komisyon, Uluslararası Su Havzaları Girişimi (The International Watersheds Initiative, IWI) olarak değiştirilmiştir (IJC). Kuruluşun günümüzdeki amacı, ABD – Kanada sınırı boyunca havzalardaki su kaynaklarının yönetimini, bilimsel çalışma ve projelerin yürütülmesini teşvik etmektedir (Walker 2015,182). Kuruluşa göre sınıraşan su sorunu, yerel toplulukların bilinçsiz su tüketimi ile siyasilerin ekosistemleri kendi çıkarlarına göre dizayn etmesinden dolayı yaşanmaktadır.

Uluslararası Ortak Komisyonu’nun ABD ve Kanada arasındaki sorunların çözümüne ilişkin yapmış olduğu katkılardan bazıları şunlardır;

- 1944 Columbia Nehir Sorunu: Columbia nehrinin suları eş güdümlü olarak geliştirilmiş ve iki ülke arasında siyasi sorunlara neden olan su taşkınları sorunu çözüme kavuşturulmuştur. Ayrıca komisyonun teşvikleriyle 1961 yılında Columbia Nehir Antlaşması imzalanarak barajların koordineli bir şekilde geliştirilmesi ve işletilmesi garanti altına alınmıştır (Walker 2015,182).
- 1952 Ontario Gölü ve St. Lawrence Nehri İçin Yapılan Düzenleme: Komisyon Ontario Gölü ve St. Lawrence nehrindeki taşkınları önlemek, su taşımacılığını geliştirmek amacıyla iyileştirme çalışmaları yapmış, su akış miktarını düzenlemiştir (Walker 2015,183).
- 1985 Flathead Nehir Sorunu: ABD’li balıkçılar British Columbia’daki maden ocağının Flathead nehir sularını etkilediğini, bu nedenle de alabalık tesislerinin yok olma riski ile karşı karşıya olduklarını belirtmişlerdir. Komisyonun yapmış olduğu çalışmalar neticesinde maden ocağının etkisi iki ülke tarafına kabul ettirilmiştir. Maden ocağının nehir üzerindeki etkisi giderilince kadar British Columbia’daki çalışmalar durdurulmuştur (Walker 2015,184).

7 Haziran 2009 tarihinde komisyon üyeleri ile birlikte ABD ve Kanadalı hükümet yetkilileri, Nigara Şelalesi’ndeki Rainbow Köprüsünde 100. yıl kutlamalarında bir araya gelerek tören düzenlendi (Walker 2015, 186). Törene

katılan dönemin Kanada Dışişleri Bakanı Lawrence Cannon: “İki ülke arasında Büyük bir sorun yaşanmadan sınıraşan akarsu sorunu Sınır Suları Antlaşması ile çözülmüştür. Bu küçümsenecek bir başarı değildir” şeklinde açıklama yapmıştır. Benzer şekilde dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da anlaşmanın önemine değinerek “dünyanın en güçlü iki dost ülkesinin 100 yıl önceki başarısı dostluğu mümkün kıldı” açıklamasını yapmıştır (Walker 2015,186).

Uluslararası ilişkilerde ortak kullanılan kaynaklar eşit ve hakça temin edilirse kalıcı barışı da beraberinde getirmektedir. 20. yüzyıl başlarında ABD ve Kanada arasında imzalanan bu anlaşma ile yaşanan sorunlar çözüme kavuşurken, kalıcı barışın da temeli atılmıştır. İki ülkenin barışçıl yaklaşımları, bilimsel çalışmaları ve ortak komisyon aracılığıyla sorunları ele almaları örnek gösterilecek bir anlaşmanın yaratılmasını sağlamıştır.

1.2.1.2 Türkiye Cumhuriyeti Öncesinde ve Sonrasında Akarsu Hukukunun Durumu

1.2.1.2.1 Mecelle’de Akarsu

Mecelle, Osmanlı Devletinin 19. yüzyılın ikinci yarısında yürürlüğe soktuğu bir medeni kanundur. Kanun, modern bir medeni hukuk çerçevesi çizmek amacıyla bilimsel kitaplardan, içtihatlardan ve Batı hukuk sisteminden referans alınarak hazırlanmıştır. Lozan görüşmeleri sonrasında yeni Medeni Kanun İsviçre’den alınınca, 1926 yılında Mecelle yürürlükten kaldırılmıştır (Osmanağaoğlu 2015, 93).

Tanzimat döneminde hukuk alanında önemli bir yere sahip olan Mecelle uzun süre yürürlükte kalmıştır. Geniş bir hukuksal yetki alana sahip olan Mecelle, su hukukuna da yer vermiştir. Roma Hukukuna benzer şekilde Mecelle de su kullanım alanının geniş olduğunu ve herkesin sulardan faydalanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca yer altındaki su kaynaklarına değinilmiş ve yer altındaki suların kimsenin malı olmadığı kabul edilmiştir (TMH 2009, 31).

Mecelle’de geçen akarsuların kullanımına ilişkin ilgili maddeler şunlardır (Küçükçelebi 2014, 29);

Madde 1237: “Denizler ve büyük göller mubahtır”

Madde 1238: “Mülk olmayan nehirlerden herkes faydalanabilir”

Madde 1264: “Herkes hava ve ziya faydalandığı gibi denizler ve büyük göller dahi intifa edebilir”

Madde 1266: “Sahipsiz sularda cümle insanların ve hayvanların su içme hakkı vardır”.

Mecelle’de yer alan bu maddeler ışığında Osmanlı’da akarsuları kullanmak zor olmadığı görülmektedir. 1237. maddede uyarınca deniz, göl ve nehirlerde mülkiyet ve kullanımla ilgili herhangi bir hüküm olmadığı için o dönem itibarıyla Osmanlı’nın büyük nehirleri olan Nil, Fırat, Dicle, Tuna ve Tunca’dan faydalanmak mubahtır (Seha L. Meray 1981,91). 1266. maddesinde yer alan “cümle insanlar” ifadesi ile de Osmanlı’ya ait olan akarsuların herkes tarafından kullanılabilceğı belirtilmiştir. Osmanlı sonrası Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında da bu felsefede hareket edilmiş açık ve kapalı su alanlarından herkesin faydalanacağı hususunda hükümler aynen kabul edilmiştir.

1.2.1.2.2 Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Akarsu

Cumhuriyet’in ilk yıllarında su yönetimi, paylaşımı ve ticarete kullanılması ile ilgili uluslararası sorunların ortaya çıkmasına birlikte hukuki bir zemine ihtiyaç duyulmuş ve ekonomik hükümler çerçevesi içerisinde hukuksal çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yürürlüğe giren ve en uzun anayasa olma özelliğini taşıyan 1924 Anayasasında su hukukuna ilişkin bir madde olmamasına karşılık Mecelle’deki hükümler benimsenerek su hukukunun varlığı sürdürülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk kez “1961 Anayasasında” suyun kullanımına ve korunmasına ilişkin kanun maddeleri oluşturulmuştur. 1961 Anayasasının dördüncü bölümünün kalkınma kısmının 130. Maddesinde, Tabii Servet Kaynaklarının Aranması ve İşletilmesi başlığı altında suyun kullanımı ve araştırılmasına yönelik

hususlar kanuna bağı olduğu belirtilerek yürürlüğe girmiştir: “Tabiî servetler ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağıdır.” maddesi kabul edilmiştir

1982 Anayasası, 1961 Anayasasında yer alan su güvenliği ve doğal kaynaklar kanunları için oluşturan hükümleri benzer şekilde kabul ederek yasalaştırmıştır. 1982 Anayasasının ikinci bölümünde yer alan “Ekonomik Hükümler” başlıklı 168. Maddesinde, “Tabii Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi” başlığı altında hukuksal zeminde su kaynakları kanunla güvence altına alındığı belirtilmiştir: “Tabiî servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabiî servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapması, kanunun açık iznine bağıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.”

1.2.2 Kavramsal Değerlendirmeler ve Uluslararası Hukuksal Çalışmalar

Uluslararası ilişkilerde ekonomik, ticari, sanayi ve ulaşım alanında yaşanan su sorunu için birtakım girişimlerde bulunulmuş, hukuksal teamüller ve doktrinler geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat stratejik öneme sahip sınıraşan akarsular konusunda bağlayıcı bir hukuksal norm oluşturulamamıştır. Bu nedenle sorun yaratan sınıraşan akarsular, devletler arası özel antlaşmalarla ve protokollerle çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Uluslararası hukuksal zeminde akarsular farklı kavramsal değerlendirmeler ile açıklanmaktadır. Bu temel kavramlar genel; ulusal akarsu, uluslararası akarsu, sınıraşan akarsular, kıyıdaş devlet ve akarsu havzasıdır.

Ulusal akarsu, herkesin kabul ettiği bir akarsu tanımına sahiptir. Akarsuyun çıktığı kaynak ve döküldüğü yer bir ülkenin sınırları içerisindeyse bu tip akarsuya ulusal akarsu denir (Demir 2006, 4). Bir devletin ana karasında yer alan tüm akarsular, barajlar ve göller o ülkenin ulusal akarsuyu kabul edilmektedir (Kesik 2009, 1). Devletlerin kendi ulusal sularından faydalanmaları, ihtiyaçlarına göre

ulusal sularını kullanmaları uluslararası hukuk kapsamında yer almamakta ve bu konuda devletlere sınırsız bir yetki tanınmaktadır. Bir devletin kendi sınırları içerisindeki ulusal sularına yönelik tasarrufları diğer bir ülkeyi ilgilendirmemektedir.

Uluslararası akarsu kavramı ile ilgili ilk çalışmalar 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Viyana Kongresinde ortaya çıkmıştır. Viyana Kongresine kadar uluslararası akarsular ticaret yolları olarak kabul görmüş ve hukuki kavramlar buna göre oluşturulmuştur. Dönem itibarıyla suyun teknolojiye kullanılmaması ve suya olan ihtiyacın yalnızca tarımsal faaliyetlerle sınırlı kalmasından ötürü uluslararası akarsu kavramı ulaşım ile eşdeğer bir nitelikte tanımlanmıştır. Viyana Kongresindeki tanımıyla uluslararası akarsu, devletleri ayıran ve ulaşım elverişli doğal su yollarıdır (Demir 2006, 4). Uluslararası akarsuyla ilgili ulaşım ve ülke çıkarlarına yönelik değerlendirmeler, Viyana Kongresi nihai senedinin 108. maddesinde, Paris Antlaşması'nın Tuna Nehri'ne ilişkin 15. maddesinde, Versay Antlaşması'nın 331. maddesinde ve Milletlerarası Hukuk Enstitüsü Nizamnamesi'nin 1. maddesinde yer almaktadır (Akça 2014, 18).

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojik gelişmelere paralel olarak su kullanımı giderek artmış; ulaşım, tarım gibi sektörlerin yanında enerji üretimi ve endüstride suyun kullanımı gibi çeşitli faydalanma modelleri ortaya çıkmıştır. Bu farklı gelişmeler ve faydalanma çeşitliliği geleneksel uluslararası akarsu kavramını da etkilemiştir. Güncel tanımında uluslararası akarsu tanımı coğrafi ölçütlere, devletlerin tanımlamalarına ve uluslararası hukuksal değerlendirmelerine göre şekillenmektedir. Uluslararası akarsu yaklaşımının temel varsayımı, uluslararası suyunun kollarının birden fazla ülkeden geçmesi halinde, bu su kollarının uluslararası statüye tabi olacağıdır (Akça 2014, 18).

Sınıraşan akarsular bir ülkeden çıkan ve çıktığı ülkenin topraklarından geçip başka bir ülke sınırlarına giren akarsulara denilmektedir (Küçükçelebi 2014, 13). Bu tanım itibarıyla bölgesel problemler yaşayan, sınırdaş ülkelerden geçen nehirler, çatışma alanları oluşturmakta ve bu nedenle de hak ve paylaşım sorunlarını beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin bazı akarsularını düşündüğümüzde, gerek kaynakları komşu ülkelerden doğup ülke içerisine giren gerekse de kaynakları ülke içerisinde olan sınıraşan akarsular Türkiye'nin dış politikasındaki karar alma

süreçlerine etki etmektedir. Sınıraşan akarsularla ilgili farklı bakış açıları mevcuttur. Örneğin Sauser Hall: “Sınıraşan akarsular üzerinde ortak egemenlik uzun süre ayakta tutulamaz. Suyun çıktığı ülke ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik söz konusu olamaz” (Kapan 2007, 45) açıklamasıyla sınıraşan su sorununa realist bir bakış açısı getirerek akarsuların paylaşılmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir. Akbaş (2015) ise sınıraşan su sorununu uluslararası ilişkiler teorileriyle ilişkilendirmiş ve neorealist politikaların hâkim olduğu dünya düzeninde sınıraşan akarsuların bir çatışma nedeni olacağını ifade etmiştir.

Uluslararası akarsularla ilgili teknik kavram farklılıklarından biri de sınıraşan akarsular ile sınır oluşturan akarsular kavramlarıdır. (Akça 2014, 26). Sınır oluşturan akarsuların sınıraşan akarsu şeklinde tanımlanması durumunda, ulusal ve uluslararası akarsu tanımlarının ayırt edilemeyeceği düşünülmüştür. Bu nedenle de Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Müdürlüğü tarafından hazırlanan Türkiye’nin Su Kanunu Tasarısı Taslağı’nda da bu ayırım yapılmış ve sınıraşan suların birden fazla ülkenin toprağından geçen sular olarak tanımlanırken, iki veya daha fazla ülkeyi birbirinden ayıran suların ise sınır oluşturan akarsular olduğu belirtilmiştir (Su Politik 2012,3).

Kıyıdaş devlet kavramı bir akarsu yolu üzerinde kıyıları bulunan devletleri tanımlamaktadır. Akarsu yolunun yukarısında bulunan ve akarsuyun kaynağını büyük ölçüde taşıyan devlete yukarı kıyıdaş, aşağısında bulunan ve kaynağı ikinci ülkede bulunan akarsuyu kullanan devlete ise aşağı kıyıdaş devlet adı verilmektedir (Devran 2002). Devletlerin akarsuyu alma ve akarsuyu paylaşma durumlarına göre bu kavramlar oluşmaktadır. Bir devlet hem yukarı kıyıdaş hem de aşağı kıyıdaş konumda olabilir. Örneğin, Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerinin kaynağının büyük bölümüne sahip olduğu için Suriye ve Irak’a göre yukarı kıyıdaş konumda yer alırken, Asi nehrinin Suriye’den kaynağını alıp Hatay’dan Türkiye’ye girmesiyle aşağı kıyıdaş konumda yer almaktadır. Yukarı kıyıdaş ve aşağı kıyıdaş kavramlarının birbirleriyle karıştırılmaması sınıraşan su krizlerinin çözümü için önem arz etmektedir.

Akarsu havzası, bir akarsuyun ve kollarının beslenme alanını oluşturan ve akarsuyla kollarının bulunduğu ovada su yolları bulunan bölgeye denilmektedir. Her

akarsu havzası topografyası, iklimsel özellikleri, su, toprak, bitki örtüsü ve sahip olduğu tüm doğal kaynakları ile bir bütünlük arz eder ve birbirinden farklı bir yapı gösterir. Hidrografya açısından havza aynı bitiş noktasına akan tüm yüzey ve yeraltı sularından oluşmaktadır. Doğa bilimlerine göre uluslararası suyolları, hidrografik havzanın oluşturduğu doğal birlik ve bütünlüğün bir parçası olarak kabul edilmektedir (DSİ Bülteni 2000, 29). Uluslararası hukuksal teamüllerde yaşanan herhangi bir akarsu probleminde akarsu havzasının bütünlüğü dikkate alınmakta, bazı sınıraşan akarsu sorunlarında ise havzaya ulaşan ya da havzadan çıkan akarsuların izlemiş olduğu suyollarına bakılmaktadır (DSİ Bülteni 2000).

1.2.2.1 Uluslararası Su Hukukuyla İlgili Sözleşmeler ve Doktrinler

Sınıraşan akarsuların kullanımı ile ilgili olarak sorun yaratan iki konu başlığı vardır. Bunlar, seyrüsefer ile sınai ve tarımsal kullanımdır (Sur 2018). Seyrüsefer özgürlüğü, tarihsel açıdan ticaret özgürlüğü ile paralel olarak gelişim göstermiştir. 1815 Viyana Kongresi Son Senedi'nin 108 ile 117. maddeleriyle serbest geçiş ilkesi kabul edilmiş, 1921 Barselona Sözleşmesi ile en geniş yetkilerle eşit ve serbest ulaşım hususları yürürlüğe sokulmuştur (Sur 2018, 402). Günümüzde ise seyrüsefer özgürlüğü genel kabul gören uluslararası bir norma tabi değildir. Bu nedenle de genelleme yapılamamakta ve yaşanan herhangi bir su yolu anlaşmazlığında, su yolu anlaşmasını düzenleyen devletler çerçevesinde sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır.

Tarımsal ve sınai kullanım açısından da bir uluslararası hukuk normu bulunmamaktadır. Sorun yaşanan su yolları devletlerarası antlaşmalarla çözülmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra bazı hukuksal ilkeler oluşturulmaya çalışılmaktadır (Sur 2018, 402). Sınıraşan akarsulara ilişkin yapılan ilk çalışmalara örnek olarak Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün 1911 Madrid konferansı gösterilebilir. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde 1958'de Uluslararası Hukuk Derneğinin gerçekleştirdiği konferans ve BM'nin Uluslararası Hukuk Komisyonunun düzenlediği toplantılar bu çalışmalara ilişkin diğer örnekleri oluşturmaktadır.

BM sınıraşan akarsularla ilgili olarak ilk önemli toplantısını 8 Aralık 1970 tarihinde gerçekleştirmiştir (Erdağ 2015, 40). BM Genel Kurulu bu toplantı sonrasında sınıraşan akarsular konusunda ülkelerin ortaklaşa hareket edeceği bir

düzenleme yapılmasına karar vermiştir. Bu paralellikte BM Uluslararası Hukuk Komisyonu “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı” için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar 1994 yılında tamamlanmış, 1997 yılında da Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme olarak kabul edilmiştir (Erdağ 2015).

1.2.2.1.1 1921 Barcelona Sözleşmesi

1921 Barcelona Sözleşmesi ile ulaşım elverişli su yollarının hukuki statüsü değişmiştir. Sözleşme teamüllerine göre hukuki statü serbest geçiş rejimi olarak revize edilmiştir (Tiryaki 2008). Sınıraşan akarsuların kullanım yöntemlerinin değişmesi üzerine kapsamlı bir hukuksal norm Barcelona Sözleşmesi ile oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda kıyı devletleri serbest geçişi engelleyecek tedbirler alamaz ve özel hizmetler karşılığının ötesinde hiçbir ücret talep edemezler (Saltürk 2006, 26). Barcelona Sözleşmesine göre bir nehir uluslararası akarsu olarak kabul edilirse, bu nehrin sularından faydalanmada tüm ülkeler sözsahibi konumdadır.

1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Zirvesinde alınan kararlar doğrultusunda Barcelona Sözleşmesi, 1995 yılında kıyı alanlarını da kapsayacak bir şekilde genişletilmiş, sürdürülebilir kalkınma hedefi, halk katılımı ve çevresel etki değerlendirmesi gibi temel hususlar sözleşmeye dahil edilmiştir. Bu perspektifte yenilenen sözleşme “Akdeniz’in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi” olarak adlandırılarak 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye, revize edilen Barcelona Sözleşmesini 2002 yılında onaylamıştır (MFA).

1.2.2.1.2 Uluslararası Hukuk Derneğinin Çalışmaları

Uluslararası Hukuk Derneği (UHD), 1956 yılında Dubrovnik’te ilk kez toplanmıştır. Toplantıda, bir akarsuyu birden fazla devlet kullanıyorsa bu akarsuyun hukuksal statüsünün “uluslararası akarsu” olarak tanımlanması gerektiği belirlenmiştir. Toplantıda oy birliği ile alınan temel ilkeler şunlardır (Çelik 2013);

- Devletler uluslararası akarsulardan faydalanırken, kıyıdaş oldukları diğer devletlerin haklarını korumak zorundadır.

- Bir devlet kıyıdaş bir devlete karşı yapacağı zararlara karşılık o ölçüde kamusal ve özel eylemlerden sorumlu olacaktır.
- Bir devlet uluslararası akarsulardan faydalanırken makul kullanım hakkı, devletin suya olan ihtiyacı, sosyal ve ekonomik kazançlar ile kıyıdaş devletler arasındaki anlaşmalara dikkat etmek zorundadır.

UHD'nin yapmış olduğu bu çalışmalar tavsiye niteliğinde olup bir uluslararası hukuk normu oluşturmamaktadır. Fakat yine de bu çalışmalar daha sonra gerçekleştirilen Helsinki toplantılarına ve akarsu ile ilgili yapılan diğer uluslararası konferanslara ışık tutmuştur.

1.2.2.1.3 1997 Tarihli BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukuku Hakkındaki Sözleşme

UHD'nin çalışmaları neticesinde sınıraşan akarsularla ilgili olarak temel bir hukuksal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar ışığında ilk önemli toplantı 1970 yılında BM Genel Kurulunda gerçekleştirilmiştir. BM Genel Kurulu, sınıraşan akarsularda taraf olan tüm ülkelerin ortak hareket edeceği bir düzenlemenin yapılmasına karar vermiştir. Fakat sınıraşan akarsular konusunda sorun yaşayan ülkelerin bu düzenlemelere sıcak bakmamasından ötürü çalışmalar yavaş ilerlemiştir. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından yürütülen çalışmalar nihai sonucunu 1994 yılında vermiştir. 1994 yılında “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı” başlığı altında tamamlanan çalışmalar 1997 yılında BM Genel Kurulunda oylanarak yürürlüğe konulmuştur (Tiryaki 2008).

27 Mayıs 1997 tarihinde BM Genel Kurulunda yapılan oylamaya 133 ülke katılmıştır. Oylamada 103 ülke kabul, 3 ülke ise ret yönünde oy kullanırken, 27 ülke çekimser kalmıştır (Tiryaki 2008, 40). Ret oyu kullanan ülkeler Türkiye, Çin ve Brundi'dir. Sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için verilen oylar yeterli değildir. Bu nedenle 35 ülkenin daha sözleşmeyi onaylaması ve kendi ulusal yasalarını düzenlemesi gerekmektedir (Kılıç 2014, 71). Günümüz itibarıyla sözleşmeye daha sonra onay veren ülkelerin sayısı 34 olmuştur. Bir ülkenin daha kabulüne ihtiyaçtan dolayı Türkiye ile ikili görüşmeler yapılmıştır. Türkiye'nin onay vermesiyle birlikte sözleşmenin resmi olarak yürürlüğe girilmesi beklenmektedir. Fakat Türkiye sözleşmenin içeriğinde kabul edilen genel uluslararası akarsu tanımlamalarının kendi

çıkarlarına ters düşeceği gerekçesiyle sözleşmeyi kabul etmemiştir. Sözleşme, sınıraşan veya sınır oluşturan akarsuların yer aldığı bütün havzaları “uluslararası su yolu” olarak tanımlamaktadır. Kıyıdaş ülkelerin dışında, akarsulara sahip tüm ülkelerle ekonomik anlaşmaları olan ülkelere görüşmelere katılma fırsatı vermektedir. Ayrıca sınıraşan akarsuların hakça ve makul biçimde faydanılması konusunda temel bir esas ortaya koymaktadır (Tiryaki 2008). Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerinin hukuki statüsünü uluslararası akarsu olarak tanımlamamakta aksine sınıraşan akarsu statüsünde değerlendirmektedir. Buna ek olarak Türkiye akarsulardan kaynaklanan sorunlara ilişkin çözüm için kıyıdaş ülkelerin kendi aralarında yapacağı görüşmelerin makul olacağını inanmaktadır (Al Ansari 2019).

Türkiye sözleşmeye ilişkin birtakım düzenlemeler talep etmiştir. Örneğin, Türkiye “yukarı kıyıdaş ülkenin yapacağı herhangi bir faaliyet için aşağı kıyıdaş ülkeden onay alması gerekir” maddesinin revize edilmesini talep etmiştir. Fakat Türkiye’nin bu talebi komisyon üyeleri tarafından kabul edilmemiştir (Kılıç 2014, 72).

1.2.2.2 Su Kullanımı ve Geliştirilmesine İlişkin Kurulan Uluslararası Kuruluşlar

1.2.2.2.1 Dünya Su Konseyi

Dünya Su Konseyi (World Water Council, WWC), 1996 yılında Fransa’nın Marsilya şehrinde kurulmuştur. Konseyin amacı, dünyadaki sularla ilgili her devletin ortak noktada buluşacağı bir platform yaratarak tüm devletlerin iyimser girişimlerini sağlamaktadır(GAP). Bir bakıma çok uluslu bir su politikası amaçlayan platformdur. Konseyin görevleri; sularla ilgili kritik konularda bilinç ve duyarlılığı arttırmak, dünyadaki su kaynaklarının içeriği ilgili temel bilgileri insanlığa sunmak ve tüm canlıların yararına, sürdürülebilir bir temelde su kaynaklarının korunmasını, iyileştirilmesini ve yönetilmesini sağlamaktır. Konsey üç yılda bir farklı ülkede toplanmaktadır (GAP). Yapılan bu toplantılar Dünya Su Formu adı altında icra edilmektedir. Türkiye’nin önemli kalkınma projeleri arasında yer alan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Dünya Su Konseyi’nin Büro ve Guvernörler Heyeti’nde temsil edilmektedir (GAP).

1.2.2.2.2 Küresel Su Ortaklığı

Küresel Su Ortaklığı (KSO), uluslararası su politikalarına yön verme ve politika uygulama araçlarını iyileştirme amacıyla 1996 yılında Stockholm’da gerçekleştirilen Su Sempozyumu’nda kurulmuştur (Karakılçık 2011, 77). Kuruluşun amacı Dünya Su Konseyi’nin belirlediği politikaları hayata geçirmek ve devletlerin bu politikalarını benimsemesini sağlamaktır. KSO’da yer alan örgütler; BM, Dünya Bankası, hükümetler meslek kuruluşlarının temsilcileri ve bazı sivil toplum kuruluşlarıdır (Karakılçık 2011). KSO kurumu, devletlere su kaynaklarını doğru bir programla yönetebilmeleri için destek sağlamakta ve bu destekle birlikte Su Forumu oluşturma çalışmalarını sürdürmektedir.

1.2.2.2.3 Uluslararası Su Kaynakları Birliği

Uluslararası Su Kaynakları Birliği 1970’li yıllarda su ile ilgili konularda bilimsel ve rasyonel bir bakış açısıyla çalışma yapmak amacıyla kurulmuştur. Kurumun yönetim kurulunda, ABD, Kanada, Çin, Venezuela, Meksika, Japonya, Tayland, İspanya ve İsrailli bilim adamları yer almaktadır. Kurumun merkezi ABD’de Güney Illinois Üniversitesindedir. Güney Illinois Üniversitesi her yıl dünyadaki su kaynaklarının bilinçli şekilde kullanımına ilişkin olarak geliştirilen proje ve çalışmalara yönelik ödüller vermektedir. Türkiye, GAP Projesi ile 2000 yılında Milenyum Ödülü’nü kazanmıştır (Ulusoy 2005).

Kâr amacı gütmeyen, yaşanan uluslararası akarsu sorunlarının çözümüne ilişkin çaba harcayan bu uluslararası kurumların yanında, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Birleşmiş Milletler Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü de dünyadaki su yönetimine, su kaynaklarının verimli şekilde kullanımına ilişkin katkılarda bulunmaktadırlar. Fakat bu kurum ve kuruluşlarının çabaları ışığında şu ana kadar küresel bilinç oluşturma anlamında önemli çalışmalar yapılsa da sınıraşan akarsular konusunda hala önemli bir hukuksal zemin oluşturamamışlardır.

1.2.2.3 Uluslararası Akarsu Kullanımına İlişkin Temel Doktrinler

Su hukukunun geniş kapsamlı bir uluslararası hukuksal teamülü olmamasına karşılık devletler kendi menfaat ve politikalarına yönelik bir takım uygulanabilen hukuksal görüşleri / doktrinleri benimsemişlerdir. Bu doktrinler ülkelerin kendi

tüketim faydalarına yönelik gelişmekte, genel itibarıyla da yukarı kıyıdaş ve aşağı kıyıdaş devlet arasında çekişmelere neden olmaktadır. Devletler savundukları doktrinleri BM’de yer alan Uluslararası Adalet Divanı’nın 38. maddesindeki yardımcı kaynaklardaki doktrinlere dayandırmaktadırlar (Akça 2014, 27). Devletlerin savundukları bu temel doktrinler; Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini (Harmon Doktrini), Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini, Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini ve Adil Kullanım Doktrini’dir.

1.2.2.3.1 Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini (Harmon Doktrini)

Doktrin ilk kez 1895 yılında ABD ile Meksika arasında Rio Grande uyuşmazlığında uygulanan, yukarı kıyıdaş devletin mutlak egemenliğini kabul eden bir doktrindir (İnan 1994, 249). Mutlak egemenlik doktrinine göre bir devlet sınıraşan akarsuların kendi ülkesinde bulunan tüm haklarından faydalanma yetkisine sahiptir ve başka hiçbir ülkeye karşı sorumluluğu yoktur (Kılıç 2013, 17).

1894-95 yıllarında ABD, Rio Grande nehrinin sularını tarım alanlarında kullanmak isteyince Meksika’ya akan sularda azalma meydana gelmiş ve bu durum karşısında Meksika hükümeti ABD’ye nota gönderip kınamıştır (Kılıç 2013, 17). Dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı Meksika ile yaşanan kriz neticesinde Meksika’nın yaptığı protestolara binaen ABD Başsavcısı Harmon’dan duruma ilişkin açıklama yapmasını talep etmiştir. Başsavcı Harmon, ABD vatandaşlarının kendi ülkelerinde var olan akarsulardan yararlanmasını kati bir şekilde savunmuştur (Akça 2014, 29).

Meksika ile yapılan görüşmeler neticesinde 21 Mayıs 1906 tarihinde ABD’nin öncülüğünde su krizine yönelik anlaşma imzalanmıştır (Akça 2014, 30). Bu karara göre ABD Meksika’ya karşı belirli miktarlarda su vermeyi taahhüt etmiş, fakat yapılan antlaşmanın hukuki bir zeminde olmadığı Meksika’ya iletilmiştir (Akça 2014, 30).

ABD Soğuk Savaş’a kadar bu doktrini benimsemiş ve uygulamıştır. Fakat Soğuk Savaş’tan sonra bu doktrinden vazgeçmiştir. Bunun nedeni ABD’nin benimsediği yukarı kıyıdaş egemenliğine paralel olarak kendisinin de yukarıdaki devletlere karşı aşağı kıyıdaş devlet olması, haliyle de kendisinin yarattığı tehlikeyle karşı karşıya kalacak olmasıdır (Akça 2014, 31).

1.2.2.3.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, bir ülkedeki akarsuların o ülkenin aynı hakkı olduğuna inanılan ve yukarı kıyıdaş ülkelerin akarsularla ilgili tasarruflarının olmadığına dayanan bir doktrindir (Tiryaki 2008, 26). Doktrin, Harmon Doktrinine karşı ortaya atılmış bir tezdır. Aşağı kıyıdaş ülkelerin benimsediğı bir doktrin olarak da görölmüştür. Çünkü aşağı kıyıdaş ülkeler bu doktrine binaen yukarı kıyıdaş ülkelerden gelen akarsular üzerinde hiçbir değışiklik yapılmasını istememekte, akarsuların kendi ülkelerine doğal akışıyla gelmelerini diretmektedirler.

Yukarı kıyıdaş ülkelerin yapacağı tüm faaliyetleri engelleyen bu doktrin, uluslararası hukuk normlarına uymamaktadır (Kılıç 2013,19). Daha çok ulusal hukuk normlarıyla ülkelerin menfaatlerine dönük bir doktrin olarak benimsenmektedir. Örneğın, bu doktrin Fırat nehri üzerinden Suriye Devleti tarafından uygulanacak olsa Türkiye Fırat nehri üzerinde hiçbir proje gerçekleştiremeyecek ve Fırat'ın tüm hakları Suriye'nin elinde olacaktır.

Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini'ne örnek olarak gösterilen iki örnek vardır; bunlardan ilki Mısır ile Sudan arasında 1924 yılında vuku bulan ve 1929 Nil Nehri Sularınının Sulama Amacıyla Kullanılmasına İlişkin Antlaşma ile neticelenen olaydır. Bu doktrininin Mısır tarafından kullanıldığı iddia edilmiştir (Çelik 2013, 23). İkinci olay ise Fransa ile İspanya arasındaki Coral Nehri anlaşmazlığıdır. 1956 yılında yaşanan bu anlaşmazlıkta da İspanya tarafından bu doktrininin kullanıldığı belirtilmiştir (Çelik 2013). Gerek Mısır gerekse İspanya bu doktrini benimsemediklerini, siyasi olarak kullandıklarını açıklamışlardır. Mısır 1929 Antlaşmasıyla fiilen yaşanan anlaşmazlıklardan sonra Sudan'dan hak talep etmemiş, İspanya da Fransa konusunda ilk başta bu doktrine yakın görüşler belirtse de sonradan tutumunu değıştirmiştir (Kılıç 2013,19).

1.2.2.3.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Ön kullanım üstünlüğü doktrini, herhangi bir ülkenin sınıraşan akarsu kaynağının tarihsel nedenlerle diğır kıyıdaş ülkeden önce başladığına inanılan doktrindir (Kılıç 2013, 19). Doktrine göre ülke içerisindeki tüm akarsular bu kapsamda yer almaz, sadece ülke menfaatine paralel ön kullanıma konu olan akarsular bu kapsamda değılendirilir (Ekmen, Fırat 2017, 190).

Doktrin 19. yüzyılda ABD’de eyaletler arasında yaşanan akarsuların çözümü amacıyla ABD Yüksek Mahkemesi tarafından kullanılmıştır (Çelik 2013, 25). Doktrin, uluslararası uyuşmazlıklarla ilgili çalışmalar yürüten hukukçu Emer de Vattel tarafından uluslararası hukuk literatürüne girmiştir (Yavuz 2009, 67). Aşağı kıyıdaş ya da yukarı kıyıdaş konumunda bulunan ülkeler açısından savunulabilecek olan bu doktrin genel olarak aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından ileri sürülmektedir. Yukarı kıyıdaş ülkelere zarar verme olasılığı yüksek olan bir doktrindir. Bunun nedeni coğrafi olarak aşağı kıyıdaş ülkelerin yukarı kıyıdaş ülkelere nazaran sulardan daha önce faydalanmaya başlamış olmalarıdır (Kılıç 2013,19). Aşağı kıyıdaş devletler coğrafyanın kendilerine sunduğu fırsatlardan dolayı doğal bir fırsata sahip olmaktadır. Doktrin, bu iddialara rağmen, kazanılmış hak oluşumu için yeterli olmamaktadır (İnan 1994, 249). Günümüzde, bu doktrinin devlet politikaları açısından belirleyici bir konumda olmadığı görülmektedir.

1.2.2.3.4 Adil Kullanım Doktrini

Adil kullanım doktrini, hakkaniyet doktrini olarak da adlandırılmakta ve birçok ülke tarafından benimsenmektedir. Doktrine göre yukarı ve aşağı kıyıdaş ülkeler sınıraşan akarsulardan hakkaniyet esasına göre faydalanmalıdır. Sınıraşan akarsuya sahip ülkeler sudan faydalanma konusunda eşit haklara sahiptirler (Yılmaz 2010, 320). Doktrin ilk kez ABD tarafından Kanada ile yaşanan Colombia nehri anlaşmazlığında kullanılmıştır (Kılıç 2013, 20). Adil kullanım doktrini ülkeler arasında çok fazla tercih edildiği için Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından da benimsenmektedir (İnan 1994, 249). Uluslararası Hukuk Komisyonu, mutlak egemenlik ile doğal durumun bütünlüğü doktrini uzun yıllar ülkeler arası uyuşmazlıklara neden olması sebebiyle bu doktrini savunmuş ve bu çerçevede Komisyonu’nun 1966 yılında aldığı Helsinki kararlarında şu ölçütler temel olarak benimsenmiştir (Kılıç 2013, 20);

- 1) Her ülkenin drenajıyla beraber coğrafi durumu,
- 2) Her ülkenin hidrolojik durumu,
- 3) Havzanın iklim durumu, iklimi etkileyen faktörler,

- 4) Kullanılan havzanın faal durumu ve geçmiş bilgileri,
- 5) Havzayı kullanan ülkelerin ihtiyaç çizelgeleri (sosyal ve ekonomik),
- 6) Havzayı kullanmak isteyen ülkelerin ihtiyaç çizelgelerini karşılayacak diğer imkânların maliyet dâhilinde karşılanması,
- 7) Havzadan yararlanmak isteyen ülkelerin gereksiz kullanımdan kaçılması,
- 8) Havza kullanımı esnasında yaşanacak anlaşmazlıklarda üçüncü ülkelere tazminat verme olanakları.

Uluslararası Hukuk Komisyonu bu ölçütlerin hiç kimseye üstünlük ya da fayda sağlamadığını belirterek, yaşanacak herhangi bir uyuşmazlıkta bu ölçütlerin bir bütün olarak değerlendirilmesini önermiştir. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu, Helsinki kararları çerçevesi içerisinde 1970 yılında genel bir taslak hazırlamıştır. Taslak uzun yıllar yapılan çalışmalar neticesinde “başka bir ülkeye zarar vermeden, adilce davranma” ilkesiyle 1997 BM Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir (Tiryaki 2008, 29).

1.2.3 Fırat ve Dicle’nin Hukuksal Durumu

1.2.3.1 Suriye ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşmalar

Lozan Barış Antlaşmasının, Ulaşım Yolları ve Sağlık İşleri bölümünün 109. maddesinde sınıraşan akarsulara ilişkin genel bir değerlendirme bulunmaktadır. Antlaşma maddesine göre “Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak eylemlere bağlı bulunduğu ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılacak fiillere öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekmektedir. Anlaşma olmazsa sorun hakem yolu ile çözümlenecektir.” (Başkent SAM). Bu madde uyarınca uzun yıllar Fırat ve Dicle üzerinden hak talep eden Suriye’nin güçlü bir hukuksal dayanağı bulunmamaktadır.

20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşmasının 12. maddesinde, Suriye Hükümetinin masrafları kendi ödemek suretiyle Fırat Nehri'nden su alması kararlaştırılmıştır (Rüştü, Salem 2004, 61). Ayrıca 12. maddede Kuveyk Nehri ile ilgili de tasarruflar bulunmaktadır. Kuveyk Nehri'nin Halep ile Türkiye arasında kalan bölgelerinde hakkaniyete dayalı su kullanımına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Kuveyk Nehri'nin sularından yararlanma ile ilgili olarak bir diğer anlaşmada 30 Mayıs 1926 tarihli'dir. Bu anlaşma Ankara Antlaşması'nı teyit eder nitelikte düzenlenmiş ve Türkiye Halep'e Fırat Nehri'nden su vermeyi kabul etmiştir (Tiryaki 2008, 89).

Keban Barajı'nın inşası ile birlikte Suriye'nin Fırat Nehri'nden gelen sulara ilişkin endişeleri artmıştır. Buna binaen Türkiye ile Suriye yaşanması muhtemel sorunların çözümüne yönelik olarak 10 Aralık 1987 tarihinde Ekonomik İşbirliği Protokolü'nü imzalamıştır. Protokol çerçevesinde Türkiye, Suriye devletine Fırat Nehri'nin akarsularını yıllık ortalama 500 m³/sn bırakılmasını kabul edilmiştir (Sur 2018, 408). Suriye kendisine bırakılan bu miktarın yeterli olmadığını beyan ederek Fırat Nehri akarsularının 1/3'ünün kendisine bırakılmasını talep etmektedir (Tiryaki 2008). Bu nedenle de Fırat Nehri üzerinden Türkiye'ye yönelik baskı kurmak istemektedir. Suriye, yıllık ortalama 1,6 ile 2,470 milyar m³ arasında su kapasitesine sahip Asi nehrinin tüm sularını tek başına kullanmakta ve suların büyük bir kısmını balçık şeklinde Türkiye'ye bırakmaktadır (Sur 2018, 409). Suriye bu gerçeği görmezden gelerek Asi Nehri için imzalanan 19 Mayıs 1939 tarihli Hatay – Suriye Tahdid-i Hududu Son Protokolü'nün eşitlik ilkesine uymamaktadır (Tiryaki 2008, 89).

1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile iki ülke arasındaki temaslar iyimser bir havada gelişmiştir. Bu çerçevede iki ülke arasında yaşanan su sorununa ilişkin bölgesel kalkınma odaklı hükümetler nezdinde protokoller oluşturulmuştur. Aralık 2009 itibarıyla 51 protokole imza atılmıştır. Bunun yanı sıra Suriye'nin tarım ve sanayide kullanma amacıyla Dicle Nehri'nden su çekmesine ilişkin mutabakat zaptı ve Asi Nehri üzerinden de Dostluk Barajı inşa edilmesine karar verilmiştir. Fakat Mart 2011 tarihinde başlayan Suriye iç savaşıyla beraber Türkiye ile Suriye

arasındaki ilişkiler bozulmuş, yapılması planlanan projeler askıya alınmıştır (Sur 2018).

Türkiye ve Suriye arasında Arap Baharı sonrası yaşanan siyasi gelişmeler olumlu bir havada geçmese de iki ülkenin kullandığı ortak sulara yönelik hukuki anlaşmalar geçerliliğini korumaktadır. Bu konuda Türkiye nehir üzerinde egemen devlet olarak uluslararası anlaşmalara ve Suriye ile yapılan mutabakata bağlı kalarak hareket etmekte, Suriye ise aşağı kıyıdaş bir devlet olarak Türkiye'nin imzaladığı protokoller ve mutabakatların ışığında maksimum seviyede sulardan faydalanmaya devam etmektedir.

1.2.3.2 Irak ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşmalar

Türkiye ile Irak arasında Fırat ve Dicle Nehri'ne yönelik ilk antlaşma 23 Mart 1946 tarihinde Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'dır. Bu antlaşmanın 6. maddesine ek 9 Eylül 1947 tarihinde Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü düzenlenmiştir. Düzenlenen bu protokol güncelliğini hala korumaktadır. Protokol gereğince Türkiye sularla ilgili yapacağı tasarruflarda Irak'a önceden haberdar edeceğini kabul etmiştir (Tiyaki 2008, 86). Protokolde yer alan "Irak, Dicle ve Fırat ve kolları üzerinde yapılması gerekli görülecek bentler, gözetleme istasyonları ve başka yapılar için yerler seçilmesini ve bu hususta gerekli planların hazırlanmasını mümkün kılacak araştırmalar yapma, arazi ölçmek ve hidrolojik, jeolojik ve diğer bilgileri toplamak amacıyla kendi hizmetinde teknisyenleri mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda Türkiye'ye gönderebilecektir" şeklinde ifade edilen açıklamayla Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güvenine atıfta bulunmaktadır.

Türkiye ile Irak arasında 1964 yılına kadar akarsularla ilgili herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Türkiye'nin 1964 yılında inşa etmeye karar verdiği Keban Barajı projesi ile Türkiye, Irak ve Suriye arasında yeni bir döneme girilmiştir. Keban Barajı her ne kadar Fırat – Dicle havzasındaki su miktarını değiştirmeyecek bir proje olarak tasarlanmış olsa da Irak ve Suriye'yi tedirgin etmiştir. Bu nedenle de Keban Barajı inşası sırasında Irak ve Suriye Türkiye'den inşa için alınan kredi anlaşmasına bağlı olarak aşağı kıyıdaş devletlere su miktarının düzenlenmesine yönelik bir program talep etmişlerdir. Bu çerçevede üçüncü ülkeler bazında girişimlerde

bulunmuşlardır. Türkiye bu sebepten dolayı 10 Ekim 1966 tarihinde Uluslararası Kalkınma Ajansı (AİD) ile yapmış olduğu kredi anlaşmasının giriş bölümünde “aşağı kıyıdaş devletlere yeterli miktarda su bırakacağını” teyit etmiştir. AİD ile yapılan protokolde Türkiye, saniyede 350 m³ suyun aşağı kıyıdaş devletlere vereceğini kabul etmiştir. Daha sonra Türkiye, Suriye ve Irak arasında yapılan görüşmeler sonrası bu miktar ilk etapta saniyede 400 m³’e, daha sonra da saniyede 450 m³’e yükseltilmiştir. Son olarak, 1976 yılında Karakaya ve 1990’da inşa edilen Atatürk Barajı’nın dökümü sırasında bu miktar saniyede 500 m³ olarak revize edilmiştir (Sur 2018, 408).

1966 yılında yapılan uzlaşma protokolünden sonra üç ülke arasındaki ilişkiler barajların inşa safhalarındaki tutumlarıyla paralel olarak şekillenmiştir. Özellikle Keban Barajı ile Suriye’de Sovyetler Birliği’nin teşvikiyle inşa edilen Tabka Barajının 1974 yılında aynı anda tamamlanmaları ve aynı anda havzadan suları çekmeleri büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye bu sorunlar karşısında genel olarak yapıcı bir tutum sergilemiş, Suriye hükümeti ise Irak’a yönelik katı bir tavrın içinde olmuştur. Türkiye bu sorunlar karşısında tüm yükümlüklerini yerine getirmiş, imzalamış olduğu antlaşmalara bağlı kalmıştır. Suriye ise vermiş olduğu taahhütlere uymamış, Irak’a Tabka Barajı’ndan çok az miktarda su vermiştir. Bu nedenle Irak, 1975 yılında Suriye’yi Arap Birliğine göndermiş olduğu notayla protesto etmiştir. Suriye – Irak ilişkileri bu dönem içerisinde sıcak çatışmaya varacak şekilde gerginleşmiştir. Öyle ki Irak, Suriye’nin tutumunu savaş sebebi sayıp askeri yaptırım uygulamaya karar vermiş, Sovyetler Birliği ve Suudi Arabistan’ın devreye girmesiyle olası çatışma engellenmiştir (Tiryaki 2008, 88).

İKİNCİ BÖLÜM

FIRAT – DİCLE HAVZASINDA YAŞANAN SORUNLAR, ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN YAKLAŞIMLARI VE TÜRKİYE’NİN POLİTİKALARI

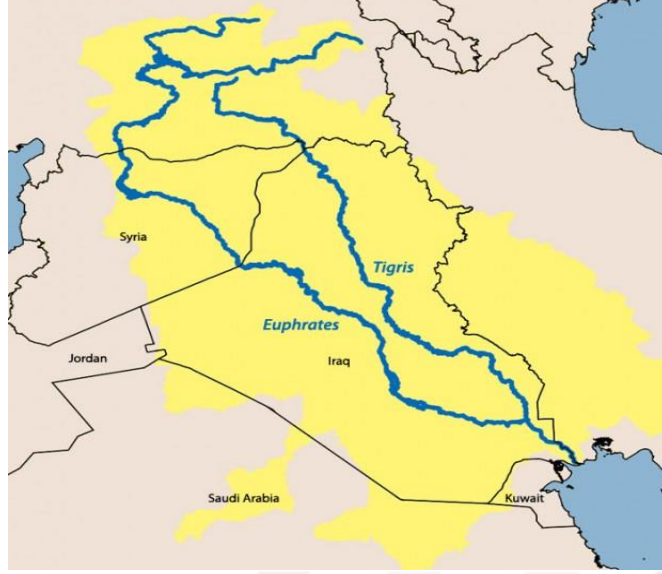
2.1 Fırat ve Dicle Havzası Bağlamında Yaşanan Sorunlar

2.1.1 Fırat ve Dicle Havzası

Fırat – Dicle havzası yıllık yaklaşık 88 milyar m³ su kapasitesiyle Nil Nehri’nden sonra Ortadoğu’daki ikinci büyük akarsu havzasıdır. Havzayı oluşturan Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye’nin doğusundan doğup Suriye ve Irak sınırlarından girdikten sonra Irak’ın Basra Körfezi’ne dökülmektedir. Havza Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, İran ve Suudi Arabistan sınırlarına kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Türkiye havzanın iki büyük kolu olan Fırat ve Dicle nehirlerinin kaynaklarına sahip olduğundan ötürü havzanın kullanımı ve paylaşımı noktasında merkezi devlet konumundadır (Conker 2018, 198).

2.1.1.1 Fırat Nehri’nin Genel Özellikleri

Fırat Nehri geçmişten günümüze her zaman bölgenin önemli bir akarsuyu olmuştur. Kutsal kitaplardan, mitolojik eselere kadar konu olmuş olan nehir, tarihsel değer ve önemini hiç kaybetmemiştir. Geçmişte İpek Yolu üzerinde bir durak noktasıyken bugün petrol ve doğalgaz yolunun stratejik bir parçası haline gelmiştir.

Şekil 1: Fırat (Euphrates) ve Dicle (Tigris) nehirleri (Hidropolitik Akademi)

Fırat Nehri batı dillerinde *Euphrates* olarak geçmektedir. Euphrates kelimesinin kökeni Yunancaya dayanmaktadır. Yunanlıların da bu kelimeyi Aramilerden aldığı etimologlar tarafından belirtilmektedir. Nehrin adı kadim uygarlıklarda da geçmekte, Akatçada *Purattu* olarak kullanılmaktadır. Farsçada *Ufratu*, Sümerlilerce de *Buranun* olarak bilinmektedir. Ermeniler *Eprat*, İsrailliler ise *Phrat* ismini kullanmaktadır. Türkçe Fırat sözcüğünün ise Akatça kullanılan *Purattu*'nun Arapçadan Türkçeye evrilmesiyle günümüzdeki kullanım şekline gelmiştir. Kelimenin anlamıyla ilgili genel bir bilgi olmamasına karşılık İbranice ve Aramice dillerinde “yarılmak, bölünmek” anlamında kullanıldığı için bu anlamlar genel olarak kabul görmüştür (Özbay, Yıldız 2010,13).

Fırat Nehri Murat ve Karasu nehirlerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Uzunluğu 2935 kilometredir. Türkiye sınırlarındaki uzunluğu ise 1170 kilometredir. Fırat Nehri'nin beslenme kaynakları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye nehrin %98'ini beslemektedir. Genel itibarıyla Doğu Anadolu'ya düşen karların erimesiyle beslenen Fırat Nehri, Pülümür, Eskiköprü, Tohma, Peri Suyu ve Munzur çaylarından da faydalanmaktadır. Fırat Nehri Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi yakınlarından geçerek Suriye topraklarına ulaşmaktadır. Suriye'de nehri besleyen önemli kaynaklar bulunmamakta, Balık ve Habur çaylarından gelen sularla nehir beslenmeye

çalışmaktadır (Tırıl 2010, 334). Fırat Nehri'nin beslenme kaynaklarını düşündüğümüzde nehrin inisiyatifi yukarı kıyıdaş olan Türkiye'dedir.

Fırat Nehri hidroelektrik potansiyel olarak Ortadoğu'nun en önemli nehirlerinden biridir. Nehrin yıllık debisi 200 m³/sn ile 4000 m³/sn arasında değişmektedir. Yıllık su miktarı ise ortalama 35.580.000.000 m³'tür (Tırıl 2010, 334). Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin (TMMOB) Su Politikaları Kongresindeki verilerine göre Fırat nehrinin 37 km³/yıl su potansiyeli vardır. Bu potansiyel ile Türkiye 1.600.000 hektar, Suriye ise 800.000 hektar tarımsal arazi sulayabilmektedir (Özdemir 2006, 508). Bu veriler ışığında Türkiye Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile suyu besleme ve geliştirme yönünde projeler yapmış ve planlı kalkınma stratejileri geliştirmiştir. Türkiye Fırat Nehri'nin iyileştirilmesi kapsamında 153 baraj, 88 su kuvveti tesisi* planlamıştır. Bu plan dâhilinde 1.6 milyon hektarlık alan suyla beslenecek ve 39TWh/yıl elektrik üretimi gerçekleşecektir (Özdemir 2006, 508). Fırat Nehri üzerinde Türkiye beş Baraj ve Hidroelektrik Santral (HES) inşa etmiştir (bkz. Tablo 2). Bunlar; Keban Barajı, Karakaya Barajı, Atatürk Barajı, Birecik Barajı ve Karkamış Barajı'dır.

Tablo 2: Fırat Nehri Üzerindeki Barajlar ve HES'ler (Enerji Atlası)

Santral Adı	İl /İlçe	Maksimum İşletme Seviyesi	Minimum Kuyruk Suyu Kotu	Kurulu Güç
Keban Barajı ve HES	Elazığ, Keban	845 m	693 m	1.330 MW
Karakaya Barajı ve HES	Diyarbakır, Çüngüş	693 m		1800 MW
Atatürk Barajı ve HES	Şanlıurfa, Bozova	542 m		2405 MW
Birecik Barajı ve HES	Şanlıurfa, Birecik	385 m	340 m	672 MW
Karkamış Barajı ve HES	Gaziantep, Karkamış	340 m		189 MW

* Su Kuvveti Tesisi: Suyun kinetik ve potansiyel enerjisinden faydalanarak elektrik üretimini sağlayan tesislerdir.

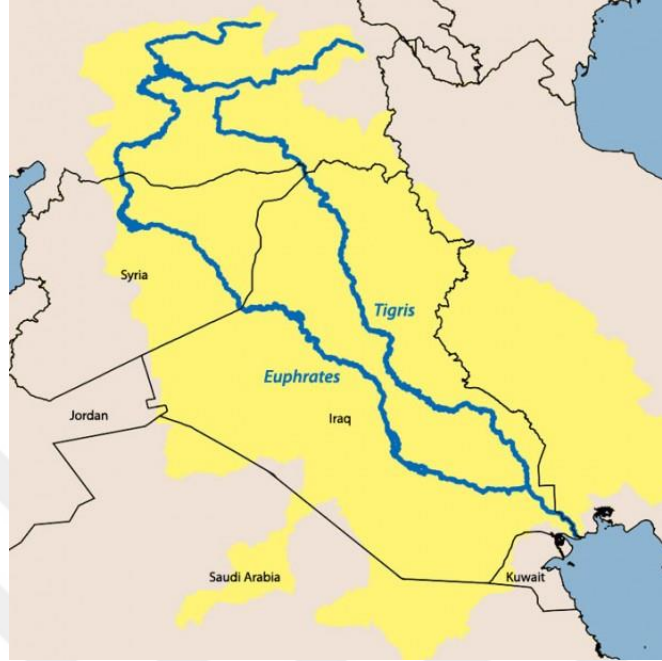
Proje kapsamında inşa edilen baraj ve HES'ler toplam 6396 MW kurulu güce sahiptir. Bu HES'lerden üretilen toplam elektrik enerjisi, Türkiye'de HES'lerde üretilen toplam elektrik enerjisinin %30,8'ine tekabül ederken, Türkiye'deki toplam elektrik tüketiminin %8,2'sine denk düşmektir (Enerji Atlası). Bu enerji potansiyeli bölgenin kalkınması için hayati öneme sahiptir. Endüstri ve tarım başta olmak üzere bölgenin gerekli su ihtiyacı ve enerji kaynağının büyük bölümü bu nehri üzerinden karşılanmaktadır.

Türkiye'nin nehir üzerine inşa ettiği projelerine karşılık Suriye de bazı projeler inşa etmiştir. Bu projeler kapsamında Teşrin Barajı, Thawra (Tabka) Barajı ve Baath Barajı inşa edilmiştir (Özdemir 2006, 508). Bu barajlar arasında Türkiye'yi ilgilendiren baraj Thawra'dır. Bu baraj Sovyetler Birliği'nin desteğiyle inşa edilmiştir. Baraj, Sibirya dağlarının zirvesinde kurulan barajlara benzer şekilde yapıldığı için sürekli olarak yüksek debi istemekte, suya ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Türkiye'den baraja akan su yetersiz kalmakta ve bu da Suriye – Türkiye ilişkilerindeki su problemlerinin başat nedenlerinden biri olmaktadır. Suriye bu barajda yeterli drenaj havzasına sahip olmamasını Türkiye'nin geliştirdiği GAP'a dayandırmıştır. Aynı şekilde Suriye'den Irak'a geçen Fırat nehrinin suları da bu barajın kontrolünde olduğu için Irak'tan gelen tepkiler üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler zaman zaman bozulmaktadır (Öz 2006, 542).

2.1.1.2 Dicle Nehrinin Genel Özellikleri

Dicle nehri de Fırat nehri gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, birçok mit, efsane ve kutsal metinlerde geçmiştir. Batı dillerinde Dicle nehri *Tigre* olarak geçmektedir. Akadlılarda *Diklat* veya *Dikle* olarak geçmekte, Hititlerde Tanrı olarak tanımlanmakta, yine Hitit Mitolojisinin önemli eseri Kumarbi Efsanesinde *Aranzah* ismi ile bilinmektedir. Ön Türkçede ise toprakları zengin akarsu anlamında olan *Aşur* kullanılmıştır. İngilizce ve Almancada nehrin adı *Tigris*'dir. İsrailliler kaplan anlamında *Hiddekel* derken, Yunanlar da aynı şekilde *kaplan nehir* demişlerdir. Ermenice *Deklath*, Arapça da ise *Dicla* olarak geçmektedir. Kelimenin anlamıyla ilgili net bilgiler olmasa da nehir birçok efsanede yazdığı üzere kaplanla ilişkilendirilmiştir. Kimi tarihçiler zamanında bölgede yer alan kaplanlardan dolayı

nehirin bu ismi aldığını ve nehirle ilgili birçok efsanenin yaratıldığını belirtmişlerdir (Haspolat 2015,10).

Şekil 2: (Euphrates) ve Dicle (Tigris) nehirleri (Hidropolitik Akademi)

Dicle nehrinin kaynağı Hazar Baba Dağı'dır. Hazar Baba Dağı'ndan doğan nehir Türkiye sınırlarını aşarak Ortadoğu'ya akmaktadır. Nehri besleyen bir diğer ana besleme noktası ise Toroslar'daki Maden Dağı'dır. Maden Dağı'nın içinden çıkan Maden Çayı nehri beslemektedir. Ayrıca, Dipni, Deve Geçidi, Ambar, Göksu, Aşağı Hanik, Batman, Kuruçay, Garzan, Botan ve Ilısu çayları da Dicle nehrini beslemektedir. Dicle, Hazar Baba Dağı'ndan Fırat ile kesişme noktasına kadar 1840 km uzunluğunda yol kat etmektedir (Tiryaki 2008,49). Şırnak'ın Cizre ilçesinden geçerek 30 km.lik Suriye – Türkiye sınırını oluşturan nehir, Irak topraklarına girmekte ve burada Türkiye'den akan Hezil ve Hakkâri'den doğan Zap sularıyla karışmaktadır. Ayrıca nehre Irak'ta Zagros Dağlarından birçok akarsu katılmaktadır (Özbay, Yıldız 2010,19). Türkiye, Suriye ve Irak'taki nehir sularının genel potansiyelini kıyasladığımızda nehir sularının yaklaşık %40'lık bölümü Türkiye'dedir (Tiryaki 2008,49).

Dicle nehrinin su potansiyeli Fırat nehrine kıyasla daha fazladır. Irak'taki akarsuların nehre katkısı 31.400.000.000 m³'tür. Türkiye'deki akarsuların katkısı ise

yaklaşık olarak 21.300.000.000 m³'tür. İki ülkenin toplam katkısıyla beraber nehir 52.700.000.000 m³'lük bir potansiyele ulaşmaktadır (Yeşil 2015, 60). Suriye'nin ise Dicle nehrine katkısı bulunmamaktadır. Büyük bir su potansiyeline sahip olan nehir, su tutma ve enerji üretimi açısından Türkiye'nin kullanımına elverişli değildir. Bunun nedeni nehrin Türkiye'deki yatağının çok derin olması ve akıntısının düzgün seyretnemesidir. Mevsimsel değişimlere bağlı olarak nehrin düzensiz akması da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin tarımda kullanma amacıyla nehrin rejimine yönelik bazı projeler geliştirmesi gerekmektedir.

Enerji üretimi açısından ise nehrin Türkiye'de bulunan kolları hidroelektrik enerji üretimi için doğal olanaklara sahiptir. Nehrin kollarının gür olması, dar vadiler ve boğazlara sahip olması nedeniyle nehir önemli bir enerji potansiyeline sahiptir (Demir 2006, 35). Bu potansiyeli kullanma amacıyla Türkiye'nin nehre yönelik geliştirdiği dört proje bulunmaktadır (bkz Tablo 3).

Tablo 3: Dicle Nehri Üzerindeki Barajlar ve HES'ler (Enerji Atlası)

Santral Adı	İl / İlçe	Maksimum İşletme Seviyesi	Minimum Kuyruk Suyu Kotu	Kurulu Güç
Kralkızı Barajı ve HES	Diyarbakır	816 m		95 MW
Dicle Barajı ve HES	Diyarbakır	715 m		110 MW
Ilısu Barajı ve Hes (İnşaat Halindedir)	Mardin	528 m	405 m	Tahmini olarak 1200 MW
Cizre Barajı ve HES (Proje Aşamasında)	Şırnak, Cizre			Tahmini olarak 240 MW

GAP ile projelendirilen baraj ve HES'lerden ikisi şu an faal haldedir. Faal halde olan iki Baraj ve HES Diyarbakır'da bulunmaktadır. Yapılması planlanan diğer iki Baraj ve HES ise Mardin ve Şırnak illerindedir. Mardin'deki Ilısu Barajının inşaat faaliyetlerinde sona yaklaşılırken Şırnak'ta bulunan Cizre Barajı proje aşamasındadır. Ilısu Barajının inşaat sürecinde şantiye ekibi ve proje zaman zaman PKK'nın saldırılarına maruz kalmaktadır. Projenin önemine binaen dönemin Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürü Murat Acu, Mayıs 2018 tarihinde yapmış olduğu

açıklamada Ilısu Barajının hem bölgeye hem de ülke ekonomisine ilişkin katkısını dile getirmiştir. DSI Genel Müdürü Murat Acu'nun açıkladığı veriler çerçevesinde Baraj, Türkiye ekonomisine yılda 1.500.000.000 TL katkı sağlayacaktır (Tür 2018).

Irak devleti de Saddam Hüseyin döneminden günümüze Dicle nehir sularından faydalanma amacıyla birtakım projeler geliştirmiştir. Irak, nehir üzerine 13 sulama projesi tasarlanmış, fakat 2003 yılı itibarıyla yaşanan gelişmeler ve iç savaş sebebiyle bu projelerin birçoğunu tamamlayamamıştır. Irak'ın şu an nehir üzerindeki en önemli barajı Saddam (Musul) Barajıdır. Barajın kapasitesi 10.700.000.000 m³'tür. Dokan, Darbandıkan ve Bekme ile beraber Saddam Barajı Irak'ın doğusu ve kuzeyindeki sulama ve enerji ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Yeşil 2015, 63). Suriye de tarımda sulama amacıyla Dicle nehir suları üzerinden projeler geliştirme amaçındadır. Nehre fazla katkısı olmamasına karşılık ilk planda 150.000, ikinci planda ise 222.000 hektarlık bir bölgeyi sulamak istemektedir. Fakat Suriye bu planları tek başına faaliyete geçiremeyeceğinden ötürü nehre katkı sunan Türkiye ve Irak ile anlaşmaya varması gerekmektedir. Yapılan ölçüm ve araştırmaya göre planlanan alanlar için Suriye 5 km³ su kullanacaktır (Öz 2006, 542). Dicle nehrinin bu su ihtiyacını karşılayacak potansiyeli olmasına rağmen Türkiye ve Irak bu projeye sıcak bakmamaktadırlar. Bunun sebebi ise Suriye'nin Dicle nehrine bir katkısının bulunmamasıdır.

2.1.2 Devletlerin Havzaya Yönelik Yaklaşımları

Fırat ve Dicle havzasındaki temel problem ülkelerin bu havzada yer alan suları farklı hukuksal statülerde değerlendirmeleridir. Irak ve Suriye, Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası akarsu olarak kabul ederken Türkiye sınırı aşan akarsu olarak nehirleri tanımlamaktadır. Haliyle Türkiye'nin havzaya yönelik hukuksal yaklaşımı ile Suriye ve Irak'ın yaklaşımı aynı değildir.

Türkiye, topraklarında bulunan akarsuları "Harmon Doktrini" perspektifinde ele almakta ve taraflar arasında adalete dayalı bir paylaşımın gerçekleşmesini istemektedir. Buna karşın Irak ve Suriye ise nehirlerle farklı doktrinlerle yaklaşmakta ve üç ülkenin ortak bir paydada anlaşarak suların tahsisini istemektedirler. Suriye yukarı kıyıdaş devletin haklarını görmezden gelen "Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrinini" benimseyerek hareket etmektedir. Ayrıca aşağı kıyıdaş ve yukarı kıyıdaş

devletlerin hakça paylaşmasına dayanan “Adil Kullanım Doktrini” de benimsemekte ve kendi menfaatine yönelik akarsudan yararlanmayı planlamaktadır. Irak ise akarsudan ilk faydalanan devletin menfaatine yönelik bir doktrin olan “Ön Kullanım Doktrini’ni” benimsemekte ve sudan faydalanma taleplerini dile getirmektedir (Öz 2006, 543). Devletlerin farklı yaklaşımları, akarsulara ilişkin iddiaları paylaşım sorunlarını derinleştirmektedir. Buna karşılık yine de devletler suya olan taleplerini açıkça belirtmekte ve kendilerince çözüm önerileri sunmaktadırlar.

Irak Fırat – Dicle havzasındaki suyun adaletli paylaşımı için ortak bir komitenin oluşturulmasını istemektedir. Irak’ın oluşturmak istediği bu komiteye binaen üç ülke arasında su ihtiyacının belirlenmesi ve su ihtiyaçlarının karşılanması temel hedef olmaktadır. Her ülke su ihtiyacını bu komiteye bildirecek ve bu komiteden çıkacak kararla su ihtiyaçları temin edilecektir. Komitenin temel prensibi rasyonel ve bilimsel sonuçlara dayandırılacaktır (Öz 2006, 543). Suriye de Irak’ın önerisine benzer nitelikte teklifler sunmaktadır. Suriye’nin teklifine göre, ülkelerden biri almak istediği su miktarının akarsuyun debisinden fazla olması esnasında, eksik kalan miktarın diğer ülkelerin talep ettiği miktardan düşürülmesi prensibini teklif etmiştir. Ayrıca Suriye, hukuksal normlarda eksik olan uluslararası su kanunlarının oluşturulmasına yönelik çağrılarda bulunmakta ve Fırat – Dicle havza sorununun çözümünü uluslararası bir komiteye bırakmak istemektedir. Buna binaen nehirlerden alınması planlanan suyun tarafsız gözlemciler tarafından gözetilmesini talep etmiş ve yaşanacak sorunlara ilişkin Uluslararası Adalet Divanı’nın hakemlik yapmasını da beyan etmiştir (Öz 2006, 543).

Suriye ve Irak’ın bu görüşlerine karşılık Türkiye Fırat ve Dicle havzası ile ilgili üç aşamalı bir plan sunmuştur. Planın birinci aşamasında ülkelerin sınırları yok sayılacak ve Irak ve Suriye’de tespit edilemeyen havzanın reel su potansiyeli belirlenecektir. İkinci aşamada ise havzanın çevresindeki topografya tespit edilecektir. Bu tespitteki amaç, ülkelerin toprak yapısının, enerji üretimine uygun yerlerin ve tarım arazilerinin belirlenmesidir. Üçüncü aşamada ise tüm sınırların göz önünde bulundurulduğu toprak ve su yapılarının karşılaştırmasıdır. Bu aşamadaki nihai amaç ise havzanın çevresinde inşa edilmesi planlanan projelerin hızlıca hayata

geçirilmesidir. Türkiye bu öneriyle ihtiyaç durumunda bulunan her bölgeye akılcı projeler tahsis edilmesini amaçlamaktadır (Öz 2006, 243). Suriye ve Irak Türkiye'nin önerdiği üç aşamalı bu plana karşı çıkmaktadırlar. Türkiye'nin karşı çıkmasındaki temel sebep ise her ülkenin kullanım alanlarının ve su ihtiyacının kendi ihtiyaç talebi çerçevesinde farklılık göstermesidir.

Yaşanan gelişmeler ışığında üç kıyıdaş ülkenin Fırat ve Dicle havzasına yönelik olarak gerçekleştirdikleri tüm siyasal çabalara rağmen, ortak bir entegrasyon ve su yönetimine ilişkin herhangi bir mutabakatın sağlanamadığı gözlemlenmektedir. Buna karşılık bölge için öngörülen su savaşlarına yönelik olarak devletlerin askeri hamlelerinin bulunmadığı, diplomasinin birincil seçenek olarak kullanıldığı görülmektedir. Siyasi olarak da yaşanan en büyük problem Türkiye'nin kalkınma projesi olarak geliştirdiği Güneydoğu Anadolu Projesi'dir.

2.1.3 Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Çerçevesinde Yaşanan Problemler

2.1.3.1 Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Türkiye'nin en geniş kapsamlı bölgesel kalkınma projesidir. Projenin coğrafi alanı Fırat ve Dicle havzası ile havzanın çevresindeki illerdir. Bu iller; Batman, Diyarbakır, Kilis, Adıyaman, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa'dır. GAP'ın nihai hedefinde Güneydoğu Anadolu Bölgesini kalkındırmak, yaşam kalitesini yükseltmek, bölgenin gelişmişlik seviyesini gidermek ve sosyo-ekonomik istikrarı sağlamak vardır. Bu çerçevede GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı GAP ile ilişkili dokuz bileşen belirlemiştir. Bunlar; tarım, sanayi, altyapı, sosyal yön, sağlık, çevre ve kültür, uluslararası boyut, sürdürülebilir kalkınma programı ve toprak ve su kaynaklarıdır (GAP).

Irak 20. y.y. başlarından itibaren petrol ihraç eden bir ülkeyken, Suriye ise 2000'li yılların başında petrol ihraç etmeye başlamıştır (Al Ansari 2019). Türkiye'nin ise petrol rezervi bulunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye, enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla hidroelektrik projelere yönelmiştir. GAP kullanılan stratejik enerji politikalarından biridir. Türkiye, bu projeyi tamamladığında 28 milyon ton petrol ithalatını azaltacaktır (Al Ansari 2019).

GAP'tan önce Türkiye'nin Aşağı Fırat Projesi ile Fırat nehrinden faydalanma teşebbüsü mevcuttu. Bu çerçevede ilk olarak Keban Barajı inşa edilmiş, daha sonra da 1987 yılında Karakaya Barajı tamamlanmıştır. Aşağı Fırat Projesi GAP'a dönüştürölüp Türkiye'nin bölgesel kalkınma planları içerisinde yasal olarak girmesinden sonra bölge ülkeleri, özellikle de Suriye endişelerini dile getirmeye başlamıştır. Suriye'nin endişelerin temelinde GAP ile tutulacak olan Fırat nehri sularının azalması yatmaktadır. Irak da GAP projesi çerçevesinde Türkiye'ye karşı tavır almış ve Suriye ile birlikte ortak hareket ederek endişelerini dile getirmiştir.

2.1.3.2 Güneydoğu Anadolu Projesi ile Yaşanan Sorunlar

Irak ve Suriye GAP'ı “emperyalist rüyasının bir aracı” olarak görmektedirler. Her iki ülke aralarındaki problemlere rağmen su konusunda ortak hareket etmektedir. İki ülkenin yetkilileri Türkiye ilişkilerinde su sorununu devamlı olarak gündeme getirmişlerdir (Sönmezoğlu 1998, 256). Suriye'nin Türkiye'ye karşı ilk tepkisi Türkiye'nin GAP'ı uygulamaya soktuğu dönemde gerçekleşmiştir. Suriye, Atatürk Barajının inşası sırasında hem Arap ülkelerini hem de dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır. Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehir sularını kestiğine dair manipölasyonlar yapmış, Atatürk Barajının doldurulması esnasında bilinçli şekilde elektrik ve su kesintilerine giderek manipölasyonlara girişmiştir (Tiryaki 2008, 59). Suriye'nin yapmış olduğu bu propagandaların gerçekte bir karşılığı bulunmamaktadır. Türkiye uluslararası normlara bağılı kalarak barajın inşası sırasında suyollarının akışını sürdürmüş ve nehirlerden su tutulduğu esnada resmi olarak hem Suriyeli hem de Iraklı yetkililere bilgiler vermiştir. Atatürk Barajının inşası sırasında 500 m³ suyu Suriye ve Irak'a bırakmıştır (Oran 2010, 144). Fakat Suriye bu süreçte propaganda ve manipölasyonlarla kamuoyunu etkilemeye çalışmış, Türkiye'nin sınıraşan suları bir siyasi araç olarak kullandığını dile getirmiştir.

17 Nisan 1992 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Suriye Devletinin İçişleri Bakanının daveti üzerine Şam'a gitmiştir. Bu ziyaret sırasında terör ve su konularında güvenlik anlaşması yapılmıştır (Köylü 2017, 154). Türkiye bu güvenlik anlaşması çerçevesinde Suriye'de bulunan PKK kamplarının kapatılmasını isterken, Suriye devleti de Fırat nehrinden gelen su miktarının artmasını talep etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in 3 Ağustos 1992

tarihinde gerçekleştirdiği Şam ziyaretinde bu konu gündeme gelmiş ve Çetin: “Suriye imzalanan güvenlik anlaşmasına bağlı kaldıkça Türkiye de Fırat suları konusundaki taahhütlerine sadık kalacaktır” açıklamasını yapmıştır (Sönmezoğlu 1998, 257). Çetin’in 19 Kasım tarihli açıklamasında da su sorunun çözümüne Suriye devletinin sorumluluğunu hatırlatmıştır. Çetin, Suriye devletinin terörü suya karşı kullandığını dile getirerek, “Türkiye terörü kendi başına halledebilir, ama Suriye su sorunu konusunda Türkiye olmaksızın çözmesi mümkün değildir” açıklamasını yapmıştır (Karabulut, Eryılmaz 2016, 29). Benzer şekilde dönemin Başbakanı Tansu Çiller, güvenlik anlaşmasına uymadığı gerekçesiyle Suriye devlet başkanı Hafız Esad’a mesaj göndermiş ve “Suriye kapılarını terör örgütüne kapamadığı sürece su sorunu çözülmecektir” açıklamasını yapmıştır (Sönmezoğlu 1998).

Suriye’nin temel kaygısı GAP projesinin tamamlanmasından sonra Türkiye’nin Fırat sularını keseceği yönündedir. Fakat Türkiye gerek teknik uzmanlar vasıtasıyla gerekse diplomasi aracılığıyla Suriye ve Irak devletlerine GAP dâhilinde gerçekleşecek olan projelerin, nehir sularını etkilemeyeceğine yönelik güvence vermiştir. Türkiye, Atatürk Barajının inşası sırasında suların tutulacağına dair iki ay öncesinden Suriye’ye haber vermiş, teknik konularda bilgilendirme yapmış ve bilgi notları göndermiştir. Buna karşılık Suriye devleti endişelerinden vazgeçmemiş hatta Türkiye’yi protesto etmiştir (Tiryaki 2008). Suriyeli yetkililer Türkiye’nin amaçlarının ve projelerinin sadece Suriye’de değil tüm Arap dünyasında da yankı bulduğunu açıklayarak Arap ülkelerini de Türkiye’ye yönelik tavır almalarını istemişlerdir (Karabulut, Eryılmaz 2016).

Su, Irak’ın da Türkiye’ye yönelik siyasi politikalarında ön planda olan konu başlıklarındandır. Dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut’un 5 – 7 Mayıs 1990 tarihlerinde gerçekleştirdiği Bağdat ziyaretinde Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin’in gündeme getirdiği ilk konu su olmuştur. Saddam’ın Türkiye’den 700 m³/sn su talebi Akbulut tarafından kabul görmemiştir. Bu nedenle Irak 1984 yılında imzalanan Güvelik Protokolünü yenilememiştir (Sönmezoğlu 1998).

GAP kapsamında yaşanan bir diğer kriz de 1992 yılında Birecik Barajı’nın inşası sırasında gerçekleşmiştir. Türkiye Birecik Barajıyla hidroelektrik enerji

üretimini sağlayarak bölgesel kalkınmayı planlamıştır. Daha önce sorun yaşadığı iki ülkenin hassasiyetine binaen Türkiye, nehrin akışının maksimum seviyede olduğu dönemde barajın inşasını gerçekleştirmiştir. Ancak Irak ve Suriye hükümetleri hem baraj inşasında hem de barajın faaliyete geçtiği dönemlerde Türkiye'ye nota göndermişler, barajın inşasının bir an önce durdurulmasını talep etmişlerdir (Tiryaki 2008, 62). Hatta Suriye devleti Aralık 1992'de Kahire'de bulunan Arap Birliği'nden Türkiye'ye yönelik basık yapılmasını istemiş, Türkiye'nin projelerine yönelik olarak herhangi bir parasal kaynağın verilmemesini talep etmiştir. Irak Sulama Bakanı da 1993 yılı sonunda Birecik Barajının inşasına atıfta bulunarak Türkiye'nin Irak'ı güçten düşüreceği yönünde ithamlarda bulunmuştur (Sönmezoğlu 1998).

Suriye ve Irak'ın ortak çabaları sonucu 14 Mart 1996 tarihinde Kahire'de toplanan Arap Birliği, GAP projesi kapsamında Türkiye'nin icra ettiği projelerin durdurulmasını talep etmiş, Suriye ve Irak'ın haklarının korunması yönünde Türkiye'nin üzerine düşen görevi yerine getirmesini belirtmiştir. Arap Birliği, uluslararası hukuk çerçevesinde üç ülke arasında bir anlaşmanın yapılmasını talep ederek birliğin bu konunun takipçisi olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye kirli su bırakmaması konusunda da talepler dile getirilmiştir (Sönmezoğlu 1998, 258). Raporda Türkiye'nin suları bir silah olarak kullandığı ve iki ülkenin Türkiye'ye karşı ortak hareket etmesinin gerekliliği de belirtilmiştir.

Türkiye, Suriye ve Irak'ın manipölasyonları sonrası Arap Devletlerinin yapmış olduğu olumsuz açıklamaya karşılık GAP projelerinden vazgeçmeyeceğini açıklamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Arap ülkelerine ziyaretler gerçekleştirerek projelerden taviz verilmeyeceğini vurgulamış ve "Türkiye'nin barajlarına kimse karışamaz" açıklamasını yapmıştır (Sönmezoğlu 1998).

İki ülkenin Türkiye'den GAP kapsamında icra edilen inşaatlar sırasında temel isteği, Fırat'tan akan suların kendi belirlediği oranlarda paylaşılması ve üç ülke arasında anlaşma yapılarak su miktarının sabit oranlarda temin edilmesini sağlamaktır. Suriye ve Irak'ın Fırat nehrinden talep ettikleri su oranları şöyledir; Suriye ve Irak'a toplam nehir sularının 2/3'ü verilmeli, Türkiye'ye ise 1/3 oranında su bırakılmalıdır. Bu oranlar hiçbir koşul altında da değişmemelidir (Tiryaki 2008, 61). İki ülkenin bu talepleri hem gerçeklikten hem de uzlaşmadan uzak olduklarını

göstermektedir. Türkiye bu isteklere karşılık gerilimli bir siyaset yerine iki ülkeyle diyalog kapılarını açık tutmuş ve rasyonel değerlendirmeler ışığında kamuoyunu bilgilendirmiştir. Bu doğrultuda iki ülkeye gerekli miktarda suyun bırakılmasını temin ederek GAP kapsamında icra edilen projeleri tamamlamaya çalışmaktadır.

Türkiye'nin bilimsel raporlar eşliğinde hayata geçirdiği projeler, Irak ve Suriyeli uzmanlar tarafından kabul edilmemiştir. Suriye ve Irak hükümetleri iyimser politikalar izlemek yerine Türkiye'ye protesto ve notalar göndererek bölgesel çapta bir kriz oluşturmaya çalışmışlardır. Suriye ve Irak'ın GAP kapsamında icra edilen yaşadığı kaygılar, rasyonel niteliği olmayan bilimsel gerçeklikten uzak iddialardan ibarettir. Türkiye Suriye ve Irak'ın bilimsel gerçeklikten ve uzlaşma kültüründen uzak propagandaları karşısında 1980'li ve 90'lı yılların başında hem bu ülkelerin hem de Arap devletlerinin tepkilerine maruz kalmıştır (Ulusoy 2002, 15).

Irak ve Suriye Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin olası su kesintilerine karşılık “kendi kendine yetebilen” su politikalarına yöneldiler. İki ülke nehir kıyılarında su depolayıp tahıl ihracatı yapmak ve ülkelerin ekonomileriyle birlikte arazilerini de kullanıma elverişli hale getirmek istediler (Al Ansari 2019,48). Fakat Suriye sadece nehir sularının %50'sini damıtma olarak kullanabildi. Irak da benzer şekilde nehir sularından yeterince faydalanamayıp tarım arazilerini tuzlu topraklara bırakmıştır. Suriye'de buğday veriminde ciddi bir azalma meydana gelirken çiftlik hayvanlarının büyük bir kısmı su kıtlığı nedeniyle telef olmuştur (Al Ansari 2019). Her ne kadar Irak ve Suriye hükümetleri Türkiye'ye karşı tavır alıp Türkiye'yi bölgesel ve uluslararası bazı örgütlere şikayet ederek hak talep etmeye kalksalar da Türkiye'nin sularına muhtaç olduklarını bilmektedirler. Bu nedenle iki ülkenin makul tavrı bu nehirler üzerinde kullanma ve yönetme yetkisini elinde bulunduran Türkiye'yi müzakereye çağırarak olmalıdır (Al Ansari 2019).

Suyun Ortadoğu'da bir problem olarak çıkmasıyla birlikte birtakım sorunlar zinciri oluşabilir. Su, kolaylıkla “bütünleşik bir kriz” süreci içinde yer alan unsurlardan biri haline gelebilir. Su sorunun başlatacağı muhtemel sorunlar, bölge ülkelerinin kırılğan siyasi yapısı itibarıyla domino etkisi yaparak bölgesel bir çatışmayı harekete geçirebilir (Akbaş 2015, 106). Sınıraşan akarsuların yönetimi tek bir unsura bağlı olmadığı için birden fazla aktörün bir araya gelmesi gerekmektedir.

Bu da devletler arası ikili ilişkilerde iyi niyet ile birlikte “ortak payda” etrafında yapılacak bir uzlaşma sağlanabilir. Devletler kendi şartlarını hesap ederek ve ciddi kriz risklerini göz önünde bulundurarak potansiyel çatışma ihtimallerini ortadan kaldırmalıdır. Uluslararası teamüllere, su krizlerinin çözümüne ilişkin kurulan kurumların tavsiyelerine uyarak ortak diplomasi zemini oluşturmamalıdır.

2.2 Uluslararası Kurumların GAP’a Karşı Politikaları

GAP’ın hayata geçirilmesiyle birlikte bölgesel önemi zamanla küresel boyuta taşınmış, bölge ülkelerinin genel stratejileri ve baskılarıyla Türkiye aleyhinde raporların yazılmasına neden olmuştur. Fırat ve Dicle nehirlerinin petrol sahalarına yakın stratejik konumu ve Ortadoğu’daki kriz bölgelerine yakınlığı Avrupa Birliği (AB) ile Birleşmiş Milletlerin (BM) gözetimi altına girilmesine neden olmuştur.

GAP’ın hayata geçirilmesi ile birlikte Türkiye’nin bölge ülkelerine nazaran zengin bir su kaynağı sahasına sahip olduğu, Irak ve Suriye’nin propagandalarıyla paralel olarak kamuoyuna yansımış ve bu konu BM’nin Kalkınma Raporuna işlenmiştir. AB de İsrail özelinde bölgedeki su krizlerine gönderme yaparak Türkiye’nin Fırat ve Dicle nehirlerini adaletsizce kullandığını ve bunun siyasi birtakım krizlere neden olduğunu ve bu bağlamda GAP’ı Türkiye’nin AB’ye girişinin önündeki engellerden biri olarak tanımlamış ve Türkiye’ye komşularıyla ortak yönetim ve paylaşım konusunda direktifler vermiştir (Acar 2006).

2.2.1 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Raporu

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) İnsani Gelişme Raporu 2006, kapsamında açıkladığı “Kıtlığın Eşiğinde, Güç, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi” raporu Türkiye’yi eleştiren bir içeriğe sahiptir. Raporla Türkiye ve benzeri ülkelerin orantısız su zengini olduğu ve bu durumun siyasi krizlere neden olabileceği belirtilmektedir. Raporun detay kısımlarında yukarı kıyıdaş devletlerin aşağı kıyıdaş devletlerin tarımsal faaliyetlerini etkileyebilecek su politikalarına gitmemeleri önemle vurgulanmaktadır. GAP projesine değinen raporda Türkiye’nin kalkınma amacıyla geliştirmek istediği projelerin Suriye ve Irak’ı doğrudan etkilediği yazmaktadır. Türkiye’nin bölge ülkelerinin taleplerine karşılık vermesi yönünde öneriler sunulmaktadır. Ayrıca BM, Türkiye’nin sınıraşan akarsular konusunda

komşularıyla ilişkilerini geliştirecek siyasetlere başvurması gerektiğini de vurgulanmaktadır (TMMOB 2008).

BM Kalkınma Programının açıkladığı bu rapor Suriye ve Irak'ın istekleriyle kesişmekte ve onların tezlerine paralel uyarıları içermektedir. Raporun Türkiye'ye uyarılar yapıldığı kısmının son paragrafında, Fırat ve Dicle nehirlerinin Suriye'nin beşte birini ilgilendirdiği, Irak'ın ise iki önemli büyük şehri olan Bağdat ve Basra'dan geçtiğine yönelik atıflarda bulunması bu paralelliği göstermektedir.

Raporun Türkiye'yi ilgilendiren bir diğer önemli kısmı da Türkiye akarsularının kirlendiği yönündeki değerlendirmedir. Raporda Türkiye akarsularının yüksek arsenik kirlenmesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmiştir (TMMOB 2008). Özellikle de batı bölgelerde bulunan akarsular kanserojen bir madde olan arsenik açısından risk altındadır (Karakoç 2013, 16).

2.2.2 AB'nin Sınıraşan Sulara İlişkin Siyasi Talepleri

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) katılım süreci uzun yıllardır devam etmektedir. Katılım süreci içerisinde AB tarafından Türkiye'ye gerek sosyo-ekonomik gerekse de siyasi direktifler verilmekte, beklentiler sunulmaktadır. Türkiye hükümetleri süreç boyunca AB'nin direktifleri doğrultusunda siyasi programlar hazırlayarak AB'nin taleplerine karşılık vermeye çalışmışlardır. Türkiye iç siyasetinde ev ödevi şeklinde algılanan bu talep ve direktifler kimi zaman tartışmalara neden olmuştur. Yine de hükümetler AB'ye katılımı önemli bir fırsat olarak görmüşler, AB'nin talepleri doğrultusunda siyasi programlar hazırlamışlardır.

AB'nin Türkiye'nin sınıraşan akarsularına yönelik olarak bazı talepleri bulunmaktadır. Bu talepler genel olarak Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden şekillenmektedir. AB, Türkiye'den sınıraşan akarsular konusunda komşu ülkelerle işbirliği içine girmesini, sınıraşan akarsuların bölge ülkelerinin talepleri doğrultusunda paylaşılmasını, AB müktesebatının uygulanmasını ve ulusal yasalarla desteklenmesini istemektedir (Acar 2006). Türkiye, AB'nin bu taleplerini katılım sürecindeki bir koz olarak değerlendirdiği için bu taleplere olumsuz yaklaşmaktadır. Ayrıca akarsuların kullanımı ve paylaşımı konusunda Türkiye'nin AB tarafından

siyasi olarak baskılanması bölge ülkelerine yarayacağından dolayı dış politikada bu talepler dikkatle değerlendirilmektedir (Acar 2006, 86).

AB tarafından su politikalarına yönelik olarak ilk resmi direktif 14 Nisan 2003 tarihinde “Katılım Ortaklığı Belgesi” aracılığıyla gelmiştir. Belgenin Üyelikten “Kaynaklanan Yükümlülükleri Üstelenebilme Yeteneği” bölümünün Çevre başlığı altında Türkiye’nin sınıraşan akarsularına ilişkin olarak tavsiyeler bulunmaktadır. Bu tavsiyeler şunlardır: “Türkiye, sınıraşan akarsularını işbirliği içinde, su çerçeve direktifi ve AB’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak geliştirmelidir”, (DPT 2003, 15). Bu tavsiyede yer alan, AB’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler; Su Çerçeve Direktifi, Sınıraşan Su Yollarının Korunması, Kullanımı ve Uluslararası Göllere İlişkin Sözleşme, Sınıraşan Boyutta Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Sözleşmesidir. Bu sözleşmelere Türkiye taraf değildir. (Acar 2006, 89). AB, Türkiye’yi bu sözleşmelere katılım konusunda yönlendirmektedir. Türkiye, AB’nin yönlendirmesine karşılık olarak AB’ye tam üye olduğunda ilgili sözleşmelere taraf olacağını beyan etmiş, bunun yanı sıra sözleşmelerde yer alan direktiflere tam uyumun üyelik tarihinin kesinleşmesinden iki sene öncesinde gerçekleşebileceğini ifade etmiştir (MFA).

Fırat ve Dicle nehirlerinin siyasi olarak ilk kez geçtiği AB belgesi 6 Ekim 2004 tarihindeki Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında Düzenleme Raporu’dur. Raporun çevre bölümünde sınıraşan sulara ilişkin olarak şu tavsiyeler bulunmaktadır: “Su kalitesine ilişkin olarak, Su Çerçeve Direktifi ile uyumlu olan su kaynaklarının yönetimine yönelik yeni bir çerçeve kanun da dâhil olmak üzere, AB müktesebatının uygulanması ve iç hukuka aktarılması için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Bu anlamda, komşu ülkelerle sınır ötesi işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.” (Avrupa Komisyonu 2004). Bu değerlendirme ışığında AB Türkiye’nin sınıraşan sularını Türkiye’nin katılım süreciyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Ayrıca İsrail’in AB’nin sınır ötesi işbirliğinin güçlendirilmesiyle su sorununa yönelik talepte bulunduğu yorumları yapılmıştır. Aralık 2004 Avrupa Parlamentosu İlke Kararlarında, Atatürk Barajının su akışını kestiği yönünde eleştiriler gündeme getirilmiş, Türkiye’nin bölge ülkelerini düşünerek hareket etmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur. Avrupa

Parlamentosunun bu kararları geniş çaplı siyasi çözüm arayışlarının olduğu yönünde izlenimler bırakmıştır. Acar'a göre bu taleplerle Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden yaşanan sorunlara İsrail de dâhil edilmek istenmiştir.

AB'nin Katılım Ortaklığı Belgelerinde yer alan sınıraşan akarsularına ilişkin değerlendirmeler her yıl raporlarla kamuoyuna paylaşılmaktadır. Türkiye ile AB arasında mevzuatlar konusunda bazı anlaşmalar yapılmış olsa da ilerlemeler hâlâ başlangıç düzeyindedir. Son güncel ilerleme raporu olan 2018 Genişleme Politikasına İlişkin Bilgilendirme Raporu'nda Türkiye'nin sınıraşan akarsularına ilişkin kayda değer bir ilerlemenin olmadığı belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu 2018).

Türkiye enerji politikalarındaki dışa bağımlılığını üreteceği hidroelektrik tesisler ile gidermeye çalışmaktadır. Irak ve Suriye'nin talepleri, bölgedeki bazı ülkelerin iştirakiyle ve iki uluslararası kurumun yanında bazı uluslararası örgütlerin de katılımıyla, "ortak çıkar" anlayışıyla karşılık bulabilir. Al Ansari'ye (2019) göre bu üç devlet arasındaki anlaşmazlığa Dünya Bankası, ABD/AB, BM ve bölge ülkeleri olan Suudi Arabistan ve Mısır katılmalıdır. Dünya Bankası su israfının önlenmesine yönelik çok iyi teknik uzmanlara sahiptir ve kıyıdaş ülkelerin ekonomik sorunlarını finansal teşviklerle çözebilir. ABD/AB'nin siyasi güçleri, teknik ve ekonomik kapasiteleriyle üç ülke arasındaki soruna arabuluculuk yapabilecek güçtedirler. BM ise UNDP, UNEP VE FAO gibi kuruluşlarla kıyıdaş ülkelerin ihtiyaçlarını karşılayabilir. Suudi Arabistan ise 1974-75 yılları arasındaki Irak ve Suriye, 1998 yılındaki Suriye ve Türkiye arabuluculuğu ile bu sürece katılabilir. Mısır ise Nil havzasında yaşanan sorunların çözümüne ilişkin yeterli tecrübeye sahip olduğundan dolayı üç ülke arasındaki sınıraşan akarsuların çözümüne ilişkin kurulacak olası müzakere toplantılarına katılmalıdır (Al Ansari 2019, 62).

2.2.3 Türkiye'nin Çözüm Önerileri

Türkiye, Fırat – Dicle havzasında yaşanan su sorununa uluslararası teamüllere bağlı kalarak, iyimser politikalar üreterek çözüm arayışına gitmektedir. Çatışma dilinden uzak, diplomasiyi çalıştırarak bölge ülkeleriyle ortak zeminde buluşup yaşanan su sorununa rasyonel yaklaşmaktadır. Türkiye yaşanan sorunun temel kaynağı olan GAP'a yönelik bütün çalışmaların verilerini bölge devletleriyle paylaşmaktadır. Buna ek olarak bölgenin işbirliği, güven ve istikrarı için iki önemli

projeyi gündeme getirmiştir. Bu projeler, Barış Suyu Projesi ve Manavgat Çayı Projesi'dir.

2.2.3.1 Barış Suyu Projesi

Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan su sorununa çözüm bulmak amacıyla 1986 yılında dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından geliştirilen Barış Suyu Projesi'ni açıklamıştır. Projeye göre, Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin suları inşa edilecek borular vasıtasıyla Ortadoğu'daki ülkelere verilecektir. 15 milyon insanın su ihtiyacını karşılayacak olan proje, en çok da bölge ülkelerinin işbirliğini, istikrarını ve güvenliğini arttıracaktır. Proje faaliyete geçerse, kapasiteleri 16 milyon m³ olan Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden günde 6 milyon m³ su Ortadoğu'ya akacaktır (Tiryak 2008). Amerikan Brown and Root Engineering and Construction International şirketi tarafından yapılan fizibilite raporlarınca projenin maliyeti yaklaşık olarak 30 milyar dolar, projenin tamamlanma süresi ise 10 yıl olarak hesaplanmıştır (Dursun 2006, 161).

Projeye göre döşenmesi planlanan boru hatları doğu – batı hattı olmak üzere iki hat üzerinden Ortadoğu'ya ulaşacaktır. Batı hattı, Seyhan nehrinden Mekke'ye kadar ulaşmaktadır. Hattın geçeceği yerler, Hama, Humus, Halep, Şam, Yanbu, Amman ve Medine'dir. Hattın toplam uzunluğu 2700 kilometredir. Kapasitesi ise günlük 3,5 milyon m³'tür. Yapılan ilk maliyet hesaplamalarına göre borulardan geçen suyun 1 m³'ü 0.84 dolar olarak açıklanmıştır (Tiryaki 2008, 68). Doğu hattı, Ceyhan nehrinden Birleşik Arap Emirlikleri'ne kadar ulaşmaktadır. Hattın güzergâhında Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt ve Katar vardır. Hattın uzunluğu yaklaşık olarak 3900 kilometredir. Günlük kapasitesi ise 2,5 milyon m³'tür. Maliyet hesaplamalarında 1 m³ su 1,07 dolar olacağı belirtilmiştir (Dursun 2006, 162).

Proje, ilk olarak Turgut Özal'ın 1987 yılında Şam'a yaptığı resmi ziyaret esnasında gündeme gelmiştir. Özal, ikili ilişkilerin iyileştirilmesi, bölgesel sorunların giderilmesi ve işbirliği amacıyla Suriye devlet başkanı Hafız Esad'a Barış Suyu Projesi'ni takdim etmiştir. Esad ile Özal arasında imzalanan ekonomik protokolünün onuncu maddesinde projeye yer verilmiştir. Proje prensip olarak kabul edilmiştir. Ek olarak da Suriye'nin projeyi kapsamlı şekilde değerlendireceği belirtilmiştir (Dursun

2006, 161). Projeyi bölge ülkelerinden sadece Ürdün devleti onaylamıştır. Dönemin Ürdün BM Büyükelçisi Adnan Abu Adeg, Türkiye’den gelen suların önemine atıfta bulunarak projeye olan desteğini açıklarken, Amman Ekonomik ve Teknik Çalışmalar Merkezi Başkanı Jawad al Anani projenin hayata geçirilmesini önermiştir. Suudi Arabistan ve körfez ülkelerinin baskılarıyla proje kabul edilmemiştir. Kabul edilmemesinin arka planında Arap ülkelerinin Türkiye’ye olan güvensizliği yatmaktadır. Başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkeleri Türkiye’ye bağımlı olunacağını ve projeden İsrail’in de faydalanacağını belirtmişlerdir (Tiryaki 2008, 69).

Elde edilecek suyun faydası ile projenin maliyet düşünüldüğünde proje Ortadoğu için büyük bir fırsattır. Fakat Arap ülkeleri tuzlu suyun arıtılmasıyla elde edilecek olan suyun Türkiye’den gelecek olan sudan daha ucuz olacağını iddia etmişler ve projeye karşı çıkmışlardır(Tiryaki 2008). Bu karşı çıkışlarının temelinde siyasi olgular vardır. Suudi Arabistan ve Suriye, proje ile birlikte gelecek olan suların vanasının Türkiye’de olmasına atıf yaparak Türkiye’nin bölgede hâkim olmasından dolayı kuşku duymaktadırlar. Ayrıca iki ülke, projeden en fazla İsrail’in yararlanacağı konusunda propagandalar yapmış, “Türklerin amacının İsrail’e su vermek” iddiaları ile Arap ülkelerini etkilemişlerdir.

Barış Suyu Projesi, mühendislik açısından yapılabilir bir projedir. Fakat siyasi nedenlerden ötürü projenin hayata geçirilmesi oldukça zordur. Projenin geçtiği güzergâhlarda bulunan ülkelerin birbirleriyle olan sorunlu siyasi ilişkileri projenin faaliyete geçmesinin önündeki engeldir. 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşıyla birlikte bölge ülkelerinin birbirlerine olan tutumları da güvensizliği arttırmaktadır. Gelecek on yıllarda yaşanması ön görülen su kıtlığına karşın geliştirilen bu projenin hayata geçirilememesi, bölgenin istikrarı, işbirliği ve güvenliği açısından hayal kırıklığıdır.

2.2.3.2 Manavgat Suyu Projesi

Manavgat Suyu Projesi, günlük 250.000 m³’ü artırılmış, 250.000 m³’ü ise ham su olmak üzere 500.000 m³ suyun galonlar vasıtasıyla yurtiçi ve yurtdışına taşınarak su ihtiyacını karşılamak için yapılmış su temin projesidir (Yıldız 2006, 603). Projenin mimarı John Kolars’tır (Tiryaki 2008, 71). Projenin teknik sorumluluğu

Devlet Su İşleri (DSİ)'ne aittir. Bakanlar Kurulu'nun aldığı Ağustos 1990 kararıyla başlatılan proje, 8 Aralık 1999 tarihinde dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit tarafından açılışı yapılarak faaliyete girmiştir (Dursun 2006, 164). Projenin maliyeti yaklaşık olarak 147 milyon dolardır. Projenin yıllık 300 milyon dolar getiri sağlaması öngörülmüştür (Tiryaki 2008). Projenin kıyı ve deniz hattındaki planları hayata geçirilmiş olup suların taşınması için tüm donanımları hazırdır. Suyun maliyeti, taşınma bedeli ile birlikte (80 cent/m³) 1 doları aşmaktadır (Yıldız 2006).

Proje kapsamında suya ihtiyaç duyan Ortadoğu ülkeleri ile birlikte KKTC'ye açılan bir hatla adanın Manavgat Nehri'nin suyundan faydalanması ön görülmüştür. Ayrıca bazı Kuzey Afrika ülkeleri de projeden yararlanmak istemiştir. Özellikle 2011 yılında Libya'nın Kaddafi'den sonraki yeni yönetimi, projeden doğrudan ilgilenmiş, taşınma bedeli masraflarını dahi üstlenmek istemişlerdir (Maden 2011). Fakat daha sonra gelişen ikili ilişkiler, Arap baharı ve siyasi krizler ile birlikte Libya'nın isteği rafa kaldırılmıştır.

Manavgat Suyu Projesi ile ilgili ilk önemli anlaşma İsrail ile gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında dönemin Enerji Bakanı Zeki Çakan'ın İsrail'e yaptığı ziyareti sırasında İsrail Başbakanı Ariel Şaron ile 20 yıllık 50 milyon m³ suyun satılması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Dursun 2006, 165). Bu anlaşma sonrası Arap ülkeleri İsrail'e suyun satılması konusunda karşı çıkmışlar ve Türkiye'ye tepki göstermişlerdir. İsrail ile yapılan anlaşma ise İsrail'in suyun m³ fiyatının 1 dolardan aşağıya çekmesini istemesiyle 2006 yılında iptal edilmiş, yapılan anlaşma sonuçlandırılmamıştır (Tiryaki 2008).

2.3 Türkiye'nin Su Politikası

Türkiye'nin su politikası, Türkiye'nin ihtiyaçlarıyla paralel, kalkınma hedefleriyle uyumlu ve bir dış politika aracı olarak şekillenmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin su politikası kanunlar ve mevzuatlarla oluşmakta, kamu kurum ve kuruluşlarıyla da desteklenmektedir. Bu bölümde Türkiye'nin su politikasına yönelik inşa edilen kurum ve kuruluşlar ile ilgili mevzuatlara değinilecek, sınıraşan akarsulara yönelik geliştirilen projeler, yapılan anlaşmalar ve çözüm önerileri işlenecektir.

2.3.1 Türkiye'nin Su Mevzuatı

Türkiye'nin su kaynakları ile ilgili tasarrufları anayasa ile sabittir. Anayasanın 168. maddesi gereği, tabii kaynaklar ve servetler ile ilgili genel kullanma, arama ve işletmesi yalnızca devlete aittir. Devlet bazı şartlarda, su kaynaklarının kullanılması, işletilmesi için kişilere devredebilir. Şartların oluşması, izni ve kullanımına ilişkin yöntem ve kurallar yasalara bağlıdır. Kişilerin kullanım için aldığı kaynakların gözetimi, usule uygun olup olmaması konusundaki denetim devlet tarafından sağlanmaktadır. Bu denetim ve gözetim koşulları da kanuna bağlı olarak icra edilmektedir.

2.3.1.1 Su Yönetimi ile İlgili Mevzuatlar

Türkiye'de su yönetimine ilişkin anayasada üç kanun bulunmaktadır. Bunlar; Çevre Kanunu, Devlet Su İşleri (DSİ) Kanunu ve Yeraltı Suları Kanunu'dur.

Çevre Kanunu

Çevre Kanunu, 1983 yılında çıkarılmıştır. Kanunun çıkarılmasındaki temel amaç, ülkedeki çevre kirliliğini azaltmak ve çevreyi korumaktır. Halkın çevreye karşı duyarlı olması hedeflenmiştir. Çevre kirliliğine neden olan etkenlerin yaptırımlarla karşı karşıya kalması gibi birtakım kurallar belirlenmiştir. Su kirliliğine yönelik olarak uyulması gereken kurallar, 1988 yılında çıkarılan ve 2004 yılında revize edilip yürürlüğe sokulan Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nde (SKKY) belirtilmiştir. Bu yönetmelik uyarınca, suyun kullanımına ilişkin standartlar geliştirilmiş, sanayi ve evsel su atıklarının kanalizasyonlar vasıtasıyla alıcı ortamlara yönlendirilmesine ilişkin uyulması gereken kurallar belirtilmiş ve sulama amaçlı suyun kullanımına yönelik tedbirler açıklanmıştır (TÜSİAD 2008, 140).

Devlet Su İşleri Kanunu

Türkiye'nin su kaynaklarını, bilimsel ve teknolojik uygulamalarla insan ihtiyaçlarını karşılamak ve suyun zararlardan korunması amacıyla çevresel duyarlılık ile sürdürülebilirlik esasıyla geliştirilmesini sağlamak için Devlet Su İşleri (DSİ) kurulmuştur. DSİ'nin temel vizyonu, su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve su yönetiminde liderlik etmektir (DSİ). DSİ, 6200 Sayılı Kanun ile 1953 yılında kurulmuş, 1954 yılında ise teşkilatlanmıştır. DSİ Genel Müdürlüğü faaliyetlerini

6200, 167 ve 1053 Sayılı Kanunlara uygun olarak yürütmektedir. Bu kanunlar çerçevesinde; yer altı suları ile ilgili araştırmalar gerçekleştirmek, kuyular açmak ve açtırmak; baraj ve su yolları hattı kurmak, su tesislerinin inşasını temin etmek ve su depoları yapmak gibi faaliyetleri vardır (DSİ). Bu faaliyetler kapsamında DSİ, Türkiye’de su yönetimi ve kullanımı bakımından otorite bir kamu kuruluşu olarak kabul edilmektedir. DSİ Genel Müdürlüğü, Türkiye’nin bütün su kaynaklarının yönetimi ile ilgili sorumlu bir yatırımcı kuruluş olarak, Merkezi Yönetim Bütçesine bağlı özel bütçeli bir yatırımcı kuruluştur. 15 Temmuz 2018 tarihinde resmi gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı olarak, kamu tüzel kişiliği taşıyan özel bütçeli Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü merkezi Ankara olmak üzere kurulmuştur.

Yeraltı Suları Kanunu

167 sayılı yeraltı suları hakkındaki kanun, 16 Aralık 1960’da kabul edilmiş, 23 Aralık 1960 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun maddelerinde belirtildiği üzere, yeraltı sularının sahibi ve kullanma yetkisi devlete aittir. Yeraltı suları ile ilgili araştırma yapılması, kullanılması, korunması ve tescili 167 sayılı kanun hükümlerine tabiidir (Kanuntr). Yeraltı suları hakkındaki kanun maddeleri, yeraltından çıkarılacak suyun miktar ve koşullarıyla ilgili olmayıp genel olarak çıkartılacak hususlarla ilgili hükümleri içerisinde barındırmaktadır (TÜSİAD 2008, 142). Yeraltı suyu işletme sahalarının tespit ve ilanı, ilan edilen yeraltı sularında kuyu açılması, aranması ve kullanılması, belge alınması ve tescil edilmesi gibi tüm yetkiler DSİ’ye aittir.

2.3.1.2 AB Müktesebatı ile Uyum

Türkiye, 6 Ekim 2004’te “Katılımcı Ülke – Accession Country” statüsüne sahip olduktan sonra Avrupa Komisyonu’nun hazırladığı rapor doğrultusunda uyum sağlama çalışmalarına başlamıştır. Bu uyum çalışmalarından biri de çevre müktesebatının uygulanmasıdır. Türkiye, Ulusal Çevre Strateji (UÇES) dokümanı çerçevesinde çevre politikalarının geliştirilmesi ve kapsamlı uygulamalar kapsamında, dönemin Çevre ve Orman Bakanlığına koordinasyon görevi vermiştir. Planlama ve koordinasyon aşamasında AB ile uyumu sağlayan bakanlık bugün Orman Bakanlığına aittir. UÇES’in nihai amacı, Türkiye’deki ekonomik ve sosyal

şartları dikkate alıp sağlıklı, kaliteli bir çevre oluşturmak ve AB çevre müktesebatı ile uyum sağlayarak çevre politikalarının uygulanmasını ve denetlenmesini temin etmektir. UÇES'in temel yapısı belirlenirken, yaşanabilir kaliteli bir çevre oluşturulmasında kamu kuruluşlarının yanında özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının sorumluluk almasını gerektiren yaklaşımlar izlenmiştir (TÜSİAD 2008, 148).

UÇES kapsamında AB ile uyumu sağlama konusunda üç temel husus dikkate alınmaktadır. Bunlar, mevzuat uyumu, uygulama ve yatırımdır. Mevzuat uyumu kapsamında, Türkiye'deki çevre politikaları ile AB müktesebatının temel maddeleri arasındaki uyumsuzlar giderilecektir. Uygulamada ise çevre altyapısı ve endüstri alanında çevreye duyarlı ve modern teknolojilerinin kullanılmasını teşvik edilecek ve tam uyumlaştırmaya yönelik adımlar atılacaktır. Bu doğrultuda ulusal yasaların yönetilmesi, gerekli kurumları kurulması ve cezai müeyyidelerin uygulamaya konulması sağlanacaktır. Yatırım alanında ise çevresel yönetimle ilgili gerekli yatırımlar için finansal kaynaklar ayrılacaktır (TÜSİAD 2008, 149).

AB'nin uyum için ön gördüğü şartlardan biri de Su Çerçeve Direktifi'dir (SÇD). SÇD, su kalitesini, havza çalışmalarını tüm siyasi aktörlerle birlikte ele alınmasını ifade etmektedir. SÇD doğrultusunda Türkiye, uyum süreci içerisinde havza yönetimi ile yükümlüdür. Bu doğrultuda birçok yönetmelik çıkarılmaktadır. Fakat AB'nin kabul ettiği temel yönetmelikler ulusal yönetmeliklere eş bir çalışma gerektirdiği için sürecin hızlı bir şekilde tamamlanması kolay değildir. Zamana ve geçiş dönemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. SÇD'nin temel odak noktası nehir havzası yönetimidir. Direktif, sınıraşan nehirleri de kapsadığı için Dışişleri Bakanlığı da devreye girmekte ve bir komisyon aracılığı ile sürece dâhil olmaktadır. Özellikle Fırat ve Dicle nehirlerinde yaşanan sorunlar nedeniyle AB'nin istediği nehir yönetimi planlaması uygulamaya geçememektedir. Suriye'de yaşanan iç savaş ve bölgedeki siyasi gerilimler nedeniyle uygulamalar yavaşlatılmış, hiçbir ilerleme kat edilememiştir. Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerini tek bir havza olarak görmektedir. İki nehir tek havza ilkesi Türkiye'nin vazgeçilmez koşuludur. Suriye ve Irak'ın siyasi baskıları nedeniyle bu havza ile ilgili sorunlar AB'nin de gündemini oluşturmuş ve Türkiye'ye yönelik birtakım yükümlülükler verilmiştir. Türkiye SÇD'nin kabul

edilmesini AB'ye tam üyeliğin sağlanmasına bağlamıştır. Eğer AB Türkiye'ye tam üyelik statüsünü verirse nehir yönetim planlaması da hayata geçirilecektir.

2.3.2 Türkiye'nin Sınıraşan Su Politikası

Türkiye'nin sınıraşan su politikasına konu olan akarsuları iki temel hukuksal statüde değerlendirilmektedir. Bunlar, sınır oluşturan akarsular ve sınıraşan akarsulardır. Türkiye'nin sınıraşan su politikasına konu olan akarsuları iki temel hukuksal statüde değerlendirilmektedir. Bunlar, sınır oluşturan akarsular ve sınıraşan akarsulardır (Türkiye'nin sınır oluşturan ve sınır aşan akarsularına detaylı bakmak için bkz EK-2).

Türkiye, sınıraşan akarsular özelinde önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Coğrafyasında yer alan ülkelerin yaşadığı su krizlerine karşılık akılcı politikalar geliştirmesi elzemdir. Bu çerçevede Türkiye'nin sınıraşan akarsular kapsamındaki milli su politikası, adaletli ve makul yararlanma ilkeleriyle havzalarından azami ölçüde faydalanma stratejileriyle şekillenmektedir. Bunun yanında uluslararası hukuka uygun ve AB müktesebatı ile uyumlu bir şekilde hareket etmeye çalışmaktadır.

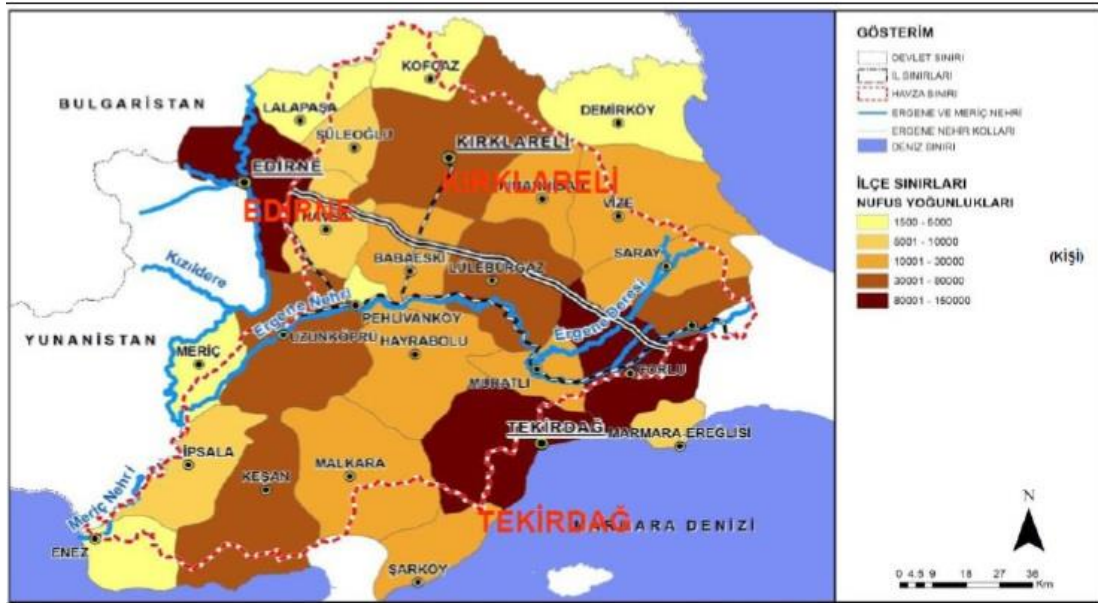
Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla enerji politikalarına önem vermeye başlamıştır. Özellikle de 1960'lı yılların başında sınıraşan su kaynaklarına yönelik olarak geliştirilen projeler devletin resmi politikası haline gelmiştir. Bu çerçevede hukuksal zemin yaratılmış ve 1961 Anayasası'nda ilk kez su kaynaklarının yönetimi ve kullanımına yönelik kanun maddesi oluşturulmuştur. Daha sonraki yıllarda tarımsal alanların açılması ile birlikte hızlı nüfus artışının da etkisiyle topraklarında bulunan havzalardan elektrik üretmek amacıyla çok sayıda baraj ve HES projeleri geliştirmiştir. Bu doğrultuda tüm havzalardan yararlanmak isteyen Türkiye, sınırları içerisinde bulunan tüm akarsulardan faydalanma girişimlerinde bulunmuştur.

Devletin resmi su politikası çerçevesinde genel olarak Meriç, Çoruh, Kura – Aras, Asi ve Fırat ile Dicle sınıraşan havzalarına yönelik projeler ortaya atılmıştır.. Bu projeler bölge ülkeleriyle yaşanan sorunlar kapsamında dış politikayı da

etkilemiştir. Türkiye uluslararası normlara bağlı kalarak ve kıyıdaş ülkelerle işbirliği içerisinde girerek yaşanan sorunları en ideal şekilde çözmeye çalışmaktadır.

2.3.2.1 Meriç Havzası

Meriç nehri, Bulgaristan'dan kaynağını aldıktan sonra Bulgaristan – Yunanistan ve Yunanistan – Türkiye sınırlarını oluşturup Ege denizine dökülmektedir. Nehrin toplam uzunluğu 490 kilometredir (Tırıl 2010, 338). Rodop dağlarından kaynağını alan Arda nehri ile Balkan dağlarından gelen Tunca ve Ergene nehri Meriç'in önemli kollarıdır (Cirit 2007, 34).

Şekil 3: Meriç Havzası(Marmara 2018,8).

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan sorunlar iki ülkenin nehrin sınır kıyılarına yaptıkları setler sayesinde çözülmüştür, fakat Bulgaristan ile yaşanan sorunlar devam etmektedir. Bulgaristan nehrin kollarına yaptığı barajlarla nehir sularını tutarak aşağı kıyıdaş ülkeler olan Yunanistan ve Türkiye'nin su sıkıntısı yaşamasına neden olmaktadır (Tırıl 2010).

Meriç nehrinin Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın ortak kullandığı su olmasına karşılık üç ülke arasında imzalanan uluslararası bir hukuk sözleşmesi bulunmamaktadır. Türkiye yaşanan sorunların çözümüne ilişkin Yunanistan ve Bulgaristan ile farklı zamanlarda anlaşmalara imza atmış ve protokoller düzenlemiştir. Yunanistan ile yapılan ilk anlaşma 20 Haziran 1934 tarihinde

Ankara’da imzalanan “Meriç Irmağının Her İki Kıyısında Yapılacak Hidrolik Tesisatın Tanzimine Müteallik İtilaf”tır. Yunanistan ile yapılan bu ilk anlaşma “Kıyıdaşa Zarar Vermeme” ilkesine esas dayanmaktadır. Daha sonra 19 Ocak 1964 tarihinde “Türk – Yunan Trakya Hududunun Mühim Kismını Tayin Eden Meriç Nehri Mecrasının Islahı Dolayısıyla Hudut Tahsisine İlişkin Protokol” düzenlenmiş ve dört yıl sonra resmi gazetede yayınlamıştır (Özbay 2014). Bu anlaşma ile de taşkınlıkların giderilmesiyle ilgili teknik çalışmaların yapılması ve nehirle alakalı acil durumlarda ortak toplantıların yapılması amaçlanmıştır (TBMM 1963). Yunanistan ile son olarak 2001 yılında “Çevresel Koruma Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Metni” imzalanmıştır. Bu mutabakat metni ile akademik kurumlar arasında teknik ve bilimsel çalışmaların yapılması öngörülmüştür. İki ülkeden beşer temsilciden oluşacak ortak bir komite aracılığıyla çevresel korumaya yönelik çeşitli alanlardaki işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Özbay). Bu mutabakatla Meriç havzasının yönetimine ilişkin doğrudan işbirliği alanı belirlenemese de çevre ve toprak kirliliğinin önlenmesi hususunda işbirliği olanağı sağlamıştır.

Türkiye ile Bulgaristan arasında Meriç nehrinin sularından faydalanılması ile ilgili yapılan temel anlaşma 1968’de imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında İki Memleket Topraklarından Akan Nehirlerin Sularından Faydalanma İşbirliği Yapılması Konusunda Anlaşma”dır. Anlaşma, iki devlet arasında işbirliği, bilgi akışı, maliyet üstlenme, karşı tarafa önemli zarar vermeme gibi konuları içermektedir (Tırıl 2010). Bu anlaşmanın hayata geçmesiyle birlikte uyuşmazlıkları çözmek için her iki ülkeden eşit sayıda uzmandan oluşan bir ortak komisyonun oluşturulmasına karar verilmiştir. 1975 yılında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Sınai ve Bilimsel İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ortak suların kullanımına yönelik ilgili konular belirlenmiştir (Tırıl 2010). Anlaşmada akarsu kolları hesaplama kapsamına alınmamıştır. Taşkın sulardan korunma, tarımsal alanlarda sulama, balıkçılık ve hidroelektrik üretimi gibi konu başlıkları belirlenmiştir.

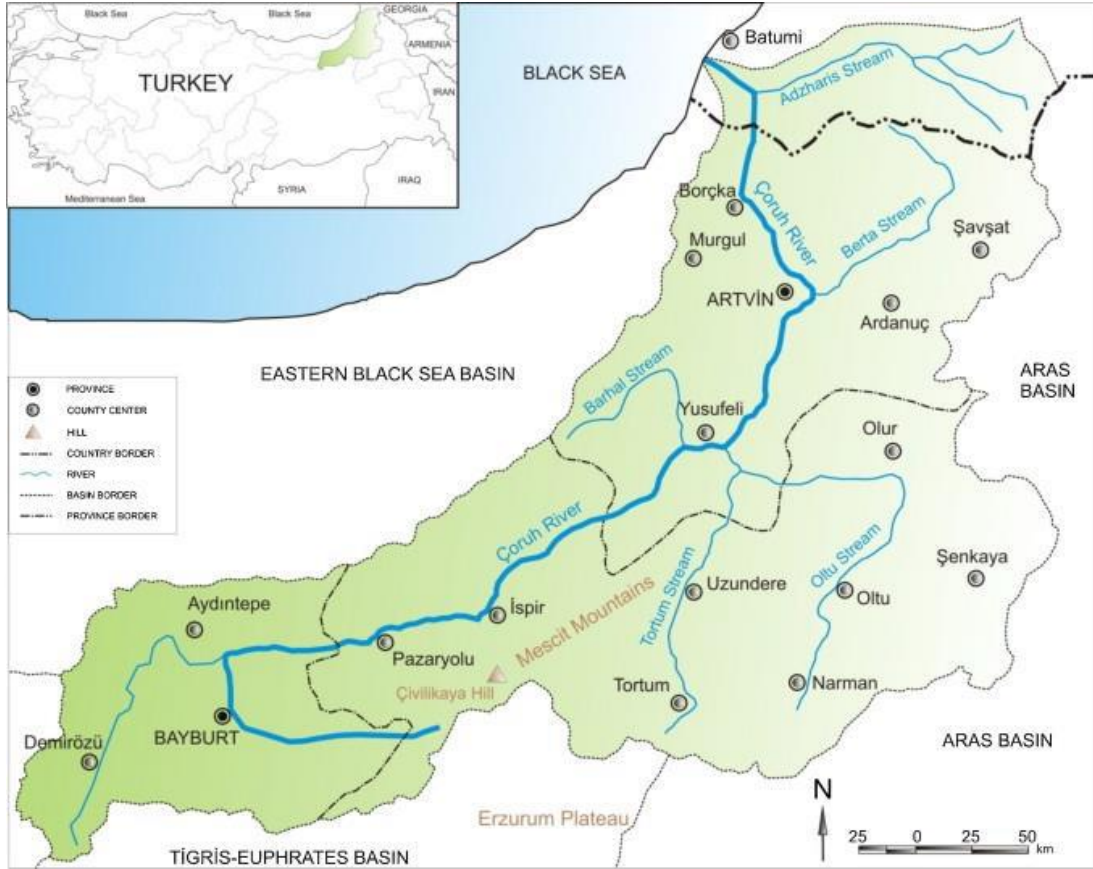
Türkiye 1993 yılında Meriç havzasında yaşanan kuraklık nedeniyle bir defaya mahsus olmak üzere Bulgaristan’dan su satın almak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda

“1993 Kuraklığının Olumsuz Etkilerini Azaltmak İçin Su Alanında Yardım ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşma gereğince, Bulgaristan 1993 yılı için Tunca nehrinden Türkiye’ye m³ başına 0.12 \$’a su vermeyi kabul etmiştir. Türkiye 16 milyar m³’e yakın su satın almış ve 2 milyon \$ para ödemiştir (Özbay).

Meriç nehrinin taşkını Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan’ı etkilemektedir. Fakat Türkiye’nin aşağı kıyıdaş bir ülke olması ve coğrafi koşullarından ötürü taşkınlara önlem alması için yeterli zamanı yoktur. Taşan nehir sularından halkın etkilenmemesi için ikaz yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Bulgaristan gelecek olan bilgilere bağımlıdır. Türkiye bu bağımlılıktan kurtulma ve taşkınlara karşı önlem alabilme adına Suakacağı Barajının inşa edilmesi için Bulgaristan’la anlaşmaya varmıştır (ORSAM 2011). Bu barajın inşasıyla birlikte taşkınlar sırasında suyun depolanması ve Türkiye’de sel felaketlerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

2.3.2.2 Çoruh Havzası

Çoruh havzası, Türkiye’nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Erzurum – Kars platosunun kuzey batısındaki Mescit dağından doğan Çoruh nehri, Bayburt’tan geçerek kuzeye ve doğuya doğru ilerleyerek havzayı oluşturmaktadır (Yeşil 2015 54). Havzanın toplam alanı 21.962 km² olup bu alanın 2090 km²’si Gürcistan’da, geriye kalan 19.872 km²’si ise Türkiye’de bulunmaktadır. Çoruh nehrin toplam uzunluğu ise 431 kilometredir. Nehir Türkiye’de 410 kilometre yol kat ederek akmaktadır (Ormansu 2017). Erzurum’un İspir ilçesinden geçerek güneyden gelen Oltu ve Tortum çaylarını alan nehir, Gürcistan topraklarında seyredip Karadeniz’e dökülmektedir (Yeşil 2015).

Şekil 4: Çoruh Havzası (Yeşil 2015,55).

Çoruh havzasının genel olarak tarıma elverişli olmaması nedeniyle nehir üzerine inşa edilen projeler enerji üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türkiye bu doğrultuda havza üzerine 6 adet baraj ve HES'i inşa ederek faaliyete sokmuştur. Bunlar; Güllübağ, Arkun, Artvin, Deriner, Borçka ve Muratlı barajlarıdır. Ayrıca Laleli ve Yusufeli baraj ve HES projeleri de inşaat halindedir. Faaliyet halinde olan barajlardan toplam 1.758 MW enerji üretilmektedir. Üretilen bu enerji Türkiye'deki toplam HES'lerden üretilen elektriğin %5,29'una denk gelmekte, tüketimin ise %1,43'ünü karşılamaktadır (Enerji Atlası).

Çoruh nehri üzerinde aşağı kıyıdaş ülke olan Gürcistan ile suların kullanımına yönelik olarak bir sorun bulunmamaktadır. Fakat nehir üzerine inşa edilmesi düşünülen kaynak geliştirme planlarının uygulanmasına yönelik Gürcistan tarafından endişeler dile getirilmektedir. Gürcistan, Türkiye'nin nehir üzerinde inşa etmek istediği projelerin tamamlanmasından sonra nehir üzerinde sedimantasyon konusunda sıkıntı yaşayabileceğini vurgulamaktadır. Gürcistan ile bu konuda yaşanan görüş ayrılığına rağmen ikili temaslarla sorun çözülmüştür (Yeşil 2015, 58).

2.3.2.3 Kura - Aras Havzası

Kura – Aras havzası Türkiye’nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Havzanın kaynağı Türkiye’de bulunan Kura ve Aras nehirleridir. Aras nehri Erzurum’dan doğup Ermenistan sınırı boyunca akan Arpaçay ile birleşmektedir. Ermenistan – İran ve Ermenistan – Azerbaycan sınır hattında akarak Azerbaycan’daki Hazar denizine dökülür. Hazar denizine dökülmeden önce Kura nehri ile birleşir. Kura nehri ise kaynağını Kızılgedik dağından almaktadır. Nehir Türkiye’de 185 kilometre yol kat ettikten sonra Gürcistan’a geçmekte ve burada Aras nehri ile birleşip Hazar denizine dökülmektedir. Aras – Kura havzasının toplam alanı 18,8 milyon hektardır. Bu alanı Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, İran ve Ermenistan devletleri paylaşmaktadır. Türkiye’de bulunan bölümü yaklaşık olarak 2,8 milyon hektardır (Yeşil 2015, 49).

Şekil 5: Kura - Aras Havzası(Yeşil 2015,50)

Havzada Sınıraşan nehir sularının kullanımına yönelik Türkiye’nin taraf olduğu dört anlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmalardan ilki 8 Mart 1927’de Sovyetler Birliği ile yapılan “Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyeti İttihadi Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularından İstifadeye Dair Mukavelename ile Serdebat Barajının İnşasına Dair Müzeyyel Protokol”dür (Kıran 2005, 220). Toplam on iki maddeden oluşan anlaşma, Türkiye ve Sovyetler Birliği’ni ilgilendiren bütün sınıraşan akarsuları kapsamaktadır. Anlaşmada sınıraşan

akarsuların kullanım miktarı ile su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik sorumluluklar belirtilmiş, nehirden avlanılacak hayvanlara yönelik düzenlemeler yapılmıştır (MFA).

Havza üzerindeki ikinci anlaşma 23 Nisan 1963 tarihinde imzalanan “Türk-Sovyet Karma Komisyonunun Arpaçay Üzerinde Müşterek Bir Baraj İnşası İle İlgili Protokol”dür. Bu protokol daha sonra genişletilerek 26 Ekim 1973’te imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasındaki Sınırdaki Arpaçay Nehrinde Baraj İnşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusundaki İşbirliğine Dair Anlaşma”sına çevrilmiştir (Kıran 2005). Anlaşma uyarınca, iki devlet Arpaçay nehrinde yapılması planlanan baraj için 525 milyon m³’lük suyun temin edilmesi hususunda işbirliğine varmıştır (TBMM 1975). Anlaşmayla konu olan Arpaçay Barajı, 1983 yılında inşa edilerek faaliyet geçmiş ve Türkiye anlaşmaya bağlı kalarak gerekli suyu bırakmıştır (Yeşil 2015, 53). Günümüzde Arpaçay Barajının suları Türkiye ve Ermenistan’a regülâtörler ile sevk edilerek paylaştırılmaktadır. İki ülke arasında teşkil edilmiş Kalıcı Müşterek Komisyonu her ay toplanmakta ve su kullanımına ilişkin planlar yapmaktadırlar. Bu komisyon uzun yıllardır varlığını sürdürmekte ve problemsiz bir şekilde işbirliğini sağlamaktadır (Ormansu 2017).

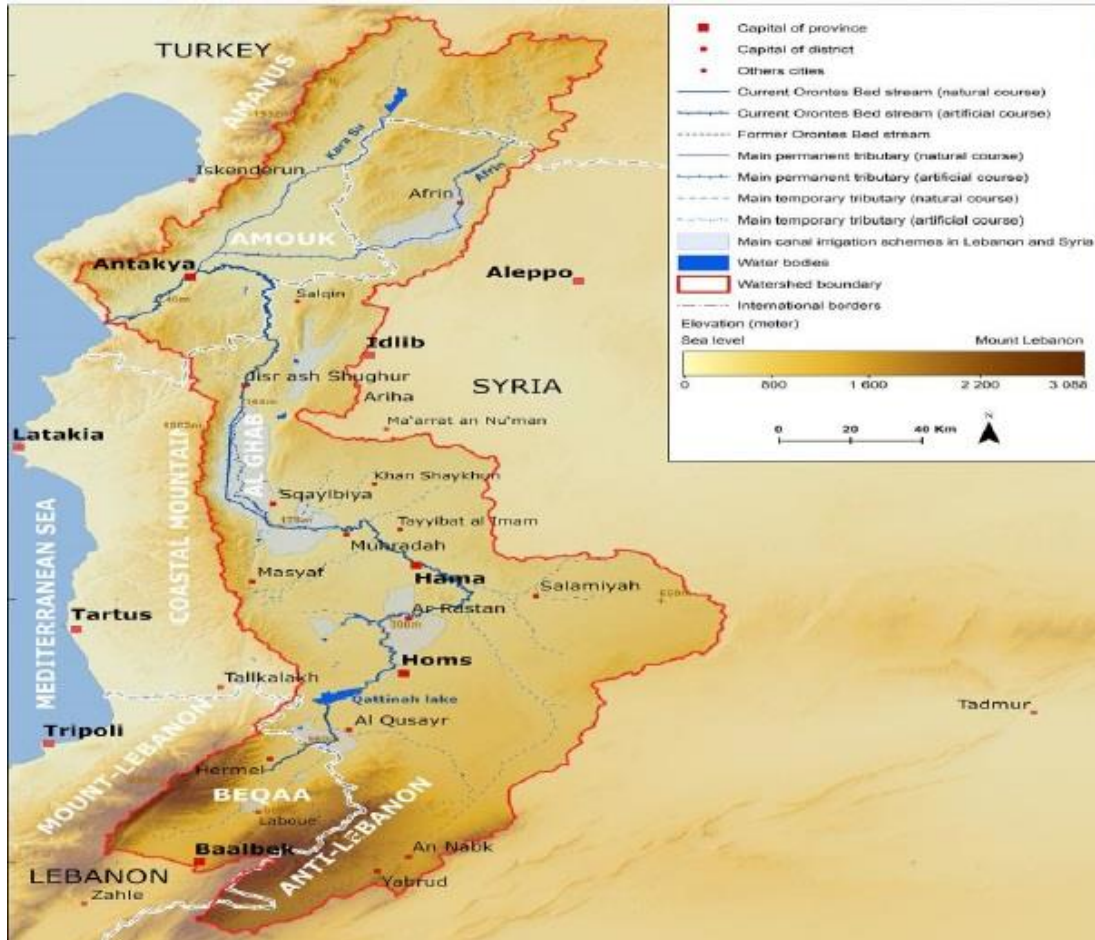
Havza üzerinde Türkiye’nin taraf olduğu dördüncü anlaşma Kura nehrinin kolu olan Posof çayının düzenlenmesine ilişkin Sovyetler Birliği ile yapılan 7 Mart 1990 tarihli sözleşmedir. Bu sözleşme gereği, çay yatağı üzerinde yapılacak olan herhangi bir faaliyette kıyıdaş ülkeler bağımsız hareket edebilecektir (Yeşil 2015).

Türkiye, Kura – Aras havzasında kıyıdaş ülkelerle sorun yaşamadan, iyi ilişkiler geliştirerek ve yapılan anlaşmalara bağlı kalarak projelerini gerçekleştirmektedir. Siyasi anlamda sorun yaşadığı Ermenistan ile sınıraşan sulara ilişkin geliştirdiği ortak işbirliği dünyaya örnek olabilecek niteliktedir (Ormansu 2017).

2.3.2.4 Asi Havzası

Lübnan’ın Bekaa Vadisi’nde doğan Asi nehri, Baalbek kentinin yakınlarındaki Rasuleyn ve El-Lebveh akarsularının birleşmesiyle havza

oluşmaktadır (Geçen, Usun 2017, 614). Nehir Suriye topraklarında Humus, Hama şehirlerini geçerek Antakya Samandağı'ndan Türkiye girip Akdeniz'e dökülmektedir (Rüştü, Salem 2004,64). Nehrin toplam uzunluğu 556 kilometredir. Nehir Türkiye ve Suriye arasında 52 km sınır oluşturduktan sonra Bohşin'in kuzeydoğusundan Türkiye'ye girip 88 km yol kat ederek Samandağ ilçesinin 6 km güneybatısında delta oluşturup Akdeniz'e dökülmektedir. (Geçen, Usun 2017). Nehrin su miktarına ilişkin Suriye ve Türkiye'nin farklı verileri olmasına karşılık su hacminin yıllık 2. 47 milyar m³ olduğu kabul edilmektedir. (Yeşil 2015).

Şekil 6: Asi Havzası(Yeşil 2015,85).

Havzanın toplam alanı 24.660 km²'dir. Bu alanın yaklaşık % 9'unu Lübnan, % 23'ünü Türkiye, geriye kalan % 68'lik bölümünü Suriye kullanmaktadır (Geçen, Usun 2017). Yukarı kıyıdaş konumda olan Lübnan, Litani ve Awali su kaynaklarıyla ülkedeki tarım arazilerini sularken, Asi havzasının küçük bir kısmını kullanmaktadır. Lübnan Hermel ve Baalbak şehirlerinin su ihtiyaçlarını karşılamak ve enerji üretmek

için Beka Vadisinde baraj yapım projelerine başlamıştır. Suriye devleti projeye itiraz etmiş, daha sonra yapılan ikili görüşmeler neticesinde onaylamıştır. Fakat proje finansal yetersizlikten ötürü hayata geçirilememiştir (Yeşil 2015, 86). Nehirden en çok faydalanan ülke Suriye ise Asi nehri üzerindeki projelere 1937 yılında inşa ettiği Kattinah Barajı ile başlamıştır. Bu barajın yapımının ardından Türkiye ile Suriye arasında 19 Mayıs 1939 tarihinde Ankara’da, nehir sularının kullanımına ilişkin bir protokol imzalanmıştır (Rüştü, Salem 2004, 64). Bu protokol gereği Asi nehri suları eşitlik doktrinine dayalı olarak paylaşılacaktır. Fakat Suriye’nin bu protokolün esaslarına dayalı olarak hareket ettiği görülmemektedir. Bölgedeki tarım arazilerinin artmasıyla birlikte 1950 yılından itibaren Suriye Havza’da birçok baraj inşa etmiştir. Bu barajlar nedeniyle nehir sularının rejimi düzensiz akmakta ve buna bağlı olarak nehrin sürdürülebilirliği tehlike altına girmektedir (Geçen, Usun 2017, 615). Özellikle yaz aylarında sıcakların artmasıyla birlikte suyun debisi 3 m³/s ye kadar düşmektedir (Yeşil 2015, 87). Bu nedenle Türkiye’de kuraklık yaşanmakta ve bölgedeki tarım arazilerini sulamakta yetersiz kalınmaktadır.

Türkiye’nin havzadaki en önemli barajları Tahtaköprü ve Yarseli barajlarıdır (Geçen, Usun 2017, 616). Bu iki barajın dışında bir de Dostluk Barajı inşa edilmek istenmiştir. “Komşularla sıfır sorun” ilkesine dayanarak dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın girişimleri ve Suriye Başbakanı İtrı ile yapılan ikili görüşmeler neticesinde Dostluk Barajı fikri ortaya çıkmıştır. Aralık 2009’da barajın inşasına yönelik anlaşma metni imzalanmış, 50 adet mutabakat metni oluşturulmuştur. (Sucu). 6 Şubat 2011 tarihinde iki ülkenin başbakanlarının katılımıyla barajın temelleri atılmıştır (Timetürk 2011). Fakat temeller atıldıktan kısa bir süre sonra Ortadoğu’da başlayan Arap Baharı sürecin ve iki ülken arasındaki uyuşmazlıklar sonrasında Dostluk Barajı rafa kaldırılmıştır.

Türkiye Arap Baharı sürecinden önce Suriye ile yapılan her görüşmede Asi havzasında yaşanan sorunları gündeme getirmekteydi. Fakat Suriye devleti nehir konusunda hiçbir zaman çözüme yanaşmamıştır. Bunun iki temel nedeni vardır; birincisi Fırat ve Dicle’de yaşanan sorunlar ve Suriye’nin ileri sürdüğü doktrinler, ikincisi ise Suriye’nin Hatay’a ilişkin siyasi politikasıdır (Geçen, Usun 2017). Suriye Hatay’ı kendi toprağı olarak görmekte ve Büyük Suriye hayalini Hatay üzerinden

şekillendirmektedir (Karabulut, Eryılmaz 2016, 26). Bu nedenle de Asi nehrinin Türkiye’deki bölümünü kendi alanı olarak görmekte ve Türkiye’nin bu bölgedeki ihtiyaçlarını görmezden gelerek çözüm arayışlarına yanaşmamaktadır.

2.3.2.5 Fırat ve Dicle Havzasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Genel Politikası

Fırat ve Dicle havzası 1960 yılında ülkeler arası görüşülen, 1980 yılından itibaren ise sorun haline dönüşen bir konudur. Bu havzada yaşanan sorunlar teknik konu olmaktan çıkarak zamanla politik bir konu haline gelmiştir (Akbaş 2015, 104).

Türkiye sorunun çözümüne ilişkin üzerine düşen görevleri yerine getirirken, Irak ve Suriye ise Türkiye’yi kendi çıkarları doğrultusunda anlaşılmaya ikna konusunda çalışmaktadırlar. Türkiye Cumhuriyeti’nin havzaya yönelik genel politikası uluslararası anlaşmalara bağlı kalıp bölge ülkelere yeterli suyu temin ederek bölgesel kalkınma projelerini hayata geçirmektir. Bu doğrultuda Türkiye hem diplomasi kanalları vasıtasıyla nehirler ile ilgili teknik bilgileri karşı devletlere sunmakta hem de nehirlerden maksimum seviyede fayda sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda sınıraşan akarsular konusunda Türkiye Cumhuriyeti’nin su politikaları genel itibarıyla Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden şekillenmektedir.

Türkiye, sınıraşan su kaynakları bakımından kıyıdaş ülkelere nazaran önemli bir tatlı su potansiyeline sahip ülke konumundadır. Özellikle de Fırat ve Dicle havzalarının kaynağına sahip olması Ortadoğu’da su krizi yaşayan ülkeler tarafından Türkiye’nin su zengini bir ülke konumunda yer aldığı izlenimini yaratmaktadır. Bu nedenledir ki Türkiye’nin sınıraşan su sorunlarına ilişkin politikaları genel olarak Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden şekillenmektedir.

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin üzerine hazırladığı projeleri 1960’lı yıllarda inşa etmesiyle birlikte Suriye ve Irak’tan tepki ve baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu iki ülkenin dışında Arap devletleri de Türkiye’ye karşı tavır alarak uluslararası arenada Türkiye’ye yönelik yaptırım uygulanmasını istemişlerdir. Türkiye bu baskı ve tehditlere karşılık iyimser bir dış politika izlemiş, önce 1962 yılında Suriye ile sonra da 1964 yılında Irak’ın da katılımıyla birlikte üçlü bir Ortak Teknik Komite (OTK) kurulmasını sağlamıştır. Türkiye OTK kapsamında ilk çalışmasını Suriye ile gerçekleştirmek istemiş, sınıraşan tüm su kaynaklarını kapsayacak bir uzlaşma zeminini aramıştır. Fakat Suriye’nin Hatay sorunu nedeniyle,

Asi nehrini sınıraşan bir su olarak görmemesinden ötürü bir uzlaşma sağlanamamıştır. Irak da Dicle nehrini ayrı tutup OTK'da ele alınmamasını talep etmiştir. Bu anlaşmazlıklardan dolayı OTK çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Köle 2017, 129).

1980'lerde Türkiye, GAP projesini hayata geçirmiştir. Proje kapsamında tutulacak olan sudan ötürü aşağı kıyıdaş ülke konumunda olan Suriye ve Irak, akarsulardan gelen yıllık su miktarlarında bir azalma yaşanacağı endişesiyle uluslararası örgütlere Türkiye'yi şikâyet etmiştir. Türkiye dış politikada yaşanan bu gerilim ve baskılardan ötürü Fırat ve Dicle nehirlerinin kıyıdaş ülkeleri olan Suriye ve Irak'a Üç Aşamalı Plan önerisinde bulunmuştur. Bu plan kapsamında Türkiye, bilimsel verilerin kullanılmasını ve teknik yöntem çalışmalarının yapılarak görüşmelere başlanmasını teklif etmiştir. 1992 yılına kadar süren bu görüşmeler sonrasında herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır. Türkiye katıldığı 27 toplantıda iyimser bir politika izlerken, Suriye ve Irak devletleri Türkiye'den daha fazla su talep ederek uzlaşmalara yanaşmamışlardır. Fırat ve Dicle üzerine inşa edilen tüm projelerde bu iki ülkenin Türkiye'yi baskılamaya çalıştıkları ve uluslararası örgütlere şikâyetlerde bulunarak hak talep ettikleri gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda zaman zaman AB ve BM'den Türkiye'ye yönelik baskılar artmıştır. Türkiye bu baskılar karşısında diyalog kanallarını kapatmadan projelerini hayata geçirmiş, nehirler üzerinde hak talep ülkelere gerekli suları temin etmiştir.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki genel politikası, iki nehrin tek bir havza olarak kabul edilerek, azami su verimliliğinin sağlanması, yeni teknolojilerle nehirden yüksek oranda suyun tarımsal ve sanayi alanlarında kullanılmasıdır. Yaşanan krizlerde de iki nehrin tüm boyutlarıyla ele alınmasını ve ortak bir kurulla sorunların çözülmesini istemektedir.

Türkiye Fırat ve Dicle havzasının üç ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak bir potansiyele sahip olduğunu düşünmektedir. Hatta GAP projesinin aşağı kıyıdaş ülkelere sağladığı yararın altını çizmektedir. Türk uzmanlar Suriye ve Irak'ta Fırat nehrinin yıllık akış miktarını aşan oranda su depolanmadığı için GAP üzerine inşa edilen barajların bu iki ülkenin taşkınlarını önlediğini açıklamaktadırlar (Sönmezoğlu 1998, 263). Bunun yanı sıra barajlar Suriye ve Irak'ta bulunan barajların da ömrünü

uzatmaktadır. Çünkü barajlar nehirlerin taşıdığı alüvyonları tutarak, aşağı havzadaki barajların kirlenmesini ve zarar görmesini engellemektedir (Sönmezoğlu 1998).

Türkiye'nin Fırat ve Dicle özelinde yaşanan krizlerine yönelik olarak geliştirdiği temel su politikası şunlardır (Köle 2017):

- Kıyıdaş devletlerarasında su yararlarının paylaşılması,
- Sınıraşan suların rasyonel, hakça ve en uygun şekilde yönetilmesi,
- Bütünleşik havza politikası,
- Yukarı kıyıdaş ülkelerinin, aşağı kıyıdaş ülkelere zarar vermemesi,
- Su paylaşımı konusunda teknik verilerin esas alınarak geliştirilmesi,
- Teknik veriler esas alınmayan unsurların kıyıdaş devletler tarafından kabul edilmemesi,
- Yaşan su sorunlarında kıyıdaş ülkeler arasında diyalogların geliştirilmesi, üçüncü tarafların girişimlerinin ya da arabuluculuk faaliyetlerinin kabul edilmemesi,
- Sınıraşan suların ülkeler arası ilişkilerde işbirliği aracı olarak görülmesi.

Bu temel politikalar ışığında Türkiye'nin sınıraşan sularla ilgili geliştirdiği siyasetin barışçıl yaklaşımlar içerisinde şekillendiği söylenebilir. Türkiye, sınıraşan akarsularını bir silah olarak kullanmak yerine işbirliği aracı olarak görmektedir. Yapmış olduğu çalışmalar, geliştirilen yapıcı diyaloglar ve resmi anlaşmalar bunun en açık örneğidir. Türkiye geliştirmek istediği bölgesel kalkınma projelerini kararlılıkla sürdürürken kıyıdaş olduğu ülkeler ile akarsularını bilime uygun bir şekilde paylaşmak istemektedir. Buna ek olarak yapmış olduğu anlaşmalara bağlı olarak ve uluslararası akarsu sorunlarının çözümüne ilişkin kurulan kuruluşların tavsiyelere uyarak hareket etmektedir.

SONUÇ

Yaşam için en önemli kaynak olan su, önümüzdeki on yıllar içinde dünyanın en önemli paylaşım sorunlarının başında yer alacaktır. Suyun dengesiz tüketimi, çevre kirliliği ve küresel ısınma su kaynaklarının yok olmasına sebebiyet vermekte ve paylaşım sorunlarını beraberinde getirmektedir. Su kaynaklarının korunması, su havzalarının iyileştirilmesi ve suların yönetimine ilişkin dünya genelinde çeşitli araştırmalar yapılmakta ve bağlayıcı hukuksal kurallar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Günümüzde su sorunu ulusal boyutta birtakım projeler ve tasarruflarla çözüme kavuşturulmaya çalışırken uluslararası boyuttaki tartışmalar ise güncelliğini korumaktadır. Çünkü değişen güvenlik kavramı çerçevesinde su aynı zamanda ülkelerin bir güvenlik sorunudur ve dolayısıyla stratejik bir unsurdur. Suyun stratejik bir madde oluşu, suyu doğal olarak uluslararası ilişkilerin en önemli maddelerinden biri haline getirmektedir. Ulusal akarsulara ilişkin su tüketimi devletlerin iç siyasetini bağlarken uluslararası sınıraşan akarsuların paylaşımı devletlerarası gerginliklere sebebiyet vermektedir. Devletler sınıraşan akarsular konusunda kendi politikalarını savunmakta, kendi çıkarlarına yönelik olarak su politikaları geliştirmektedir. Devletlerarası yaşanan su krizi devletlerarası yapılan protokoller ve anlaşmalarla çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında Uluslararası Hukuk Derneği ve bazı uluslararası örgütler bağlayıcılığı olmayan hukuksal tavsiyelerde bulunmaktadırlar.

Türkiye, sınıraşan akarsular konusunda dünyanın en problemli bölgelerinden biri olan Ortadoğu'ya komşuluk etmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya akan akarsuları Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye'nin bölge ülkeleriyle su paylaşımı konusunda sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Su, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ulusal ve bölgesel güvenliğin sağlanmasında stratejik bir meta olarak değerlendirilmektedir. Türkiye hem bölgesel kalkınma adına geliştirdiği projeler gereği topraklarında bulunan bu nehirlerden faydalanmak hem de sınıraşan akarsuları Fırat ve Dicle'nin sularını bölge ülkeleriyle paylaşmak zorundadır. Bu nedenle Türkiye iç ve dış politikada su yönetimi ile ilgili kapsamlı programlar

uygulamaktadır. Türkiye'nin aşağıkıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'la yaşadığı sorunları giderme amacıyla yaptığı girişimler kalıcı bir sonuca varmamıştır.

Türkiye bölgesel kalkınma adına GAP projesini tamamlamaya çalışırken sınıraşan akarsulara yönelik olarak bölge  lkeleri Irak ve Suriye ile ikili anlaşmalara ve protokollere imza atmaktadır. Irak ve Suriye ile yaşanan su krizlerine yönelik Türkiye akılcı öneriler ve barışçıl tutumlarla projeler sunmaktadır. Bölge  lkelerinin yaşadığı siyasi krizler nedeniyle Fırat ve Dicle nehirlerine yönelik olarak geliştirilmesi planlanan projeler askıya alınsa da Türkiye uluslararası anlaşmalara bağlı kalarak kıyıdaş devlet anlayışı çerçevesinde akarsularını bölge ülkelerine bırakmaktadır. Bu bağlamda Türkiye uluslararası anlaşmalara bağlı kalarak hareket etmekte ve yaşanan sorunların çözümüne ilişkin üç Aşamalı Plan önerisinde bulunmaktadır. Suriye ve Irak siyasi sebeplerden dolayı üç aşamalı planlara karşı çıksa da her şeye rağmen    ülke arasında yaşanan sorunların çözümüne ilişkin olarak üç aşamalı planın uygulamaya geçilmesi sağlanmalıdır. Plan hem uluslararası platformlarda akademik olarak gündeme getirilmeli hem de diplomatik olarak kararlı bir şekilde savunulmalıdır. Ayrıca üç ülke arasında yaşanan su sorunun kapsamlı ve kalıcı çözümü ise bölgesel açıdan işbirliği gerektiren iki yönlü yaklaşımla ve bütün taraflarca benimsenmesiyle mümkün olabilir: Mevcut su rezervlerini efektif bir şekilde kullanmak ve kullanılabilir su kaynaklarını arttırmaktır. Bunun için de su israflarını önleyecek politikalar geliştirilmeli ve modern teknolojik aletler kullanılarak su tasarrufuna yönelik projeler ortak bir çatı altında hayata geçirilmelidir. Kullanılabilir su kaynaklarının arttırılması ve çeşitlendirilmesi ortak çatı altında projelerin hayata geçirilmesiyle birlikte su yüzünden yaşanacak çatışma ihtimalini de azaltacaktır.

Türkiye sanılanın aksine su zengini olan bir ülke değildir. Türkiye    tarafının denizlerle çevrili bir yarımada olmasından ötürü su zengini bir ülke konumundaymış gibi algılansa da su potansiyeli ve kullanılabilir su miktarı yeterli seviyede olan ülkeler kategorisinde değildir. Ayrıca coğrafyasının koşulları nedeniyle birden fazla sınıraşan akarsulara sahip bir ülke konumundadır. Bu nedenle Türkiye'nin hem kendi çıkarları gereği hem de dış politikada yaşanması muhtemel sorunların çözümüne ilişkin milli su politikaları oluşturması elzemdir. Ortadoğu'nun

iklimini ve su ihtiyacını göz önüne aldığımızda su kıtlığına çözüm bulmak için arayışların devam edeceği açıktır. Bu bağlamda Türkiye'nin çevresindeki yakın ülkelerle su konusunda birtakım projelerin geliştirilmesi gerekecektir. Türkiye'nin daha önce gündeme getirdiği Barış Suyu projesi Ortadoğu'nun su sorununa ilişkin olarak önemli çözüm projelerinden biri olabilir. Türkiye bu tarz projeleri hayata geçirmek adına bölge ülkeleriyle ortaklaşa çalışmalar yapabilir.

Günümüzde klasik güvenlik anlayışlarından farklı olarak tehdit değerlendirmesi içerisine ekonomik, kültürel ve çevresel tehditler de girmektedir. Doğal kaynakların tükenmesi bir güvenlik analizinde önemli faktördür. Bu nedenle kıt olan akarsu kaynağı üst düzeyde ele alınan bir ulusal güvenlik konusu haline gelebilir. Türkiye açısından Fırat – Dicle havzası Ortadoğu'nun istikrarsız yapısı göz önüne alındığında su sorunu ile birlikte diğer sorunlar ile birleşik bir kriz olarak gündeme gelebilir. Türkiye sahip olduğu su kaynaklarını milli menfaatleri doğrultusunda etkin kullanmak için su stratejisi oluşturmak zorundadır. Türkiye sınıraşan akarsuların kullanımı konusunda benimsemiş olduğu “hakça ve makul kullanım” ilkesinden taviz vermeden Fırat – Dicle havzasındaki sulardan faydalanmaya devam etmelidir. Türkiye'nin sınıraşan akarsular konusunda yaşanan sorunların çözümüne ilişkin olarak geliştirdiği projeler (Üç Aşamalı Planı, Barış Suyu ve Manavgat Suyu Projesi) Irak ve Suriye tarafından kabul edilmese de gelecekte yaşanacak su sorunlarına ilişkin bu plan ve projeler revize edilerek taraflara aktarılmalıdır. Bu yapıcı yaklaşım gelecekte uluslararası hukukun Fırat – Dicle özelinde yapacağı olası çalışmalarda Türkiye'nin ele kozlar verecektir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Eray, “Avrupa Birliği'nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 4(4), 67 -101, 2006
- AKBAŞ, Zafer, “Türkiye’nin Fırat ve Dicle Sınıraşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski”, Bilig, Sayı 72, 93-116, 2015
- AKÇA, Çağatay, “Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi”, Uzmanlık Tezi, Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014
- AKIN, Galip, “Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46(2):29-43, 2006
- AL ANSARI, Nadhir, “Hydro Geopolitics of the Tigris and Euphrates”, Recent Researches in Earth and Environmental Sciences, Springer, Berlin, 35-70. 2019, . https://doi.org/10.1007/978-3-030-18641-8_4
- AL ANSARI, Nadhir, “Hydro-politics of the Tigris and Euphrates basins”, Engineering, 8(3), 140-172, 2016
- ATALIK, Ahmet, “Küresel Isınma, Su Kaynakları ve Tarım Üzerine Etkileri”, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/ce6d3c8830d27ec_ek.pdf, Erişim Tarihi: 14.09.2018
- AVRUPA KOMİSYONU, “2018 Türkiye Raporu” , https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi:03.01.2019
- AVRUPA KOMİSYONU, “Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu {COM(2004) 656 Final}”, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel: SEC (2004)1201: 2014, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, Erişim Tarihi. 03.01.2019

- BAŞKENT SAM, “Barış Andlaşması, Lozan”, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, “http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf”, Erişim Tarihi: 20.01.2019
- BERG Roald, JAKOBSSON Eva, “Nature and Diplomacy: The Struggle Over the Scandinavian Border Rivers in 1905”, *Scandinavian Journal of History*, 31 (3-4): 270-289
- BRİTANNİCA, “The Treaty of Kiel”, “<https://www.britannica.com/place/Norway/The-Treaty-of-Kiel>”, Erişim Tarihi:07.05.2020
- CİRİT, Hakan, “Sınır Aşan Sular ve Türkiye”, Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2007
- CLARK, William, C., JAEGER, Jill, Josee van Eijndhoven, Nancy Dickson, “Learning to Manage Global Environmental Risks, Vol. 1: A Comparative History of Social Responses to Climate Change, Ozone Depletion, and Acid Rain (Politics, Science, and the Environment) (Volume 1)”, The Social Learning Group, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, 2001
- CONKER, Ahmet, “Arap Baharı Sonrası Fırat Dicle Havzası Su Kontekstinde Yaşanan Hidro-Kaosu Anlamak”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1), 193- 217, 2018
- ÇELİK, Soner, “Sınır Aşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi”, Ufuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013
- DEMİR, Abdullah, “Türkiye – Suriye - Irak Arasındaki Sınır Aşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye’nin Su Politikası”, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006
- DEVİRAN, Çetinkaya, “Türkiye’deki Su Kaynaklarının Gelecekte Türkiye-Suriye İlişkilerini Nasıl Etkileyeceğini İnceleyiniz”, HAK Yayınları, İstanbul, 2002: 1-4.

- DIGITAL COMMONS, “Boundary Waters Treaty (1909)”, University of Nebraska-Lincoln,”<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=lawwater>”, Erişim Tarihi: 15.05.2020
- DPT, “14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin”, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi, Ankara: Nisan 2013
- DSİ Bülteni, “Manavgat Su Temin Projesi”, DSİ Yay, Sayı: 465, Ankara ,Ocak 2000.
- DSİ, Mevzuat, “DSİ Mevzuatı”, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, <http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/dsi-mevzuati>, Erişim Tarihi: 04.03.2019
- DSİ, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “<http://www.dsi.gov.tr>”, Erişim Tarihi: 04.03.2019
- DSİ, “Toprak ve Su Kaynakları”, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü “<http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>”, Erişim Tarihi: 13.09.2018
- DURSUN, Abdulkadir, “Sınıraşan Sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak zerine Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006
- DÜNDAR, Ayşe, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de İklım Değişikliği Politikalarının Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005
- ENERJİ ATLASI, “Çoruh Nehri”, <https://www.enerjiatlasi.com/akarsular/coruh-nehri.html>, Erişim Tarihi: 06.05.2019
- ENERJİ ATLASI, “Fırat Nehri zerindeki Barajlar ve HES'ler”, <http://www.enerjiatlasi.com/akarsular/firat-nehri.html>, Erişim Tarihi: 05.12.2018

- ENERJİ ATLASI, “Dicle Nehri Üzerindeki Barajlar ve HES'ler”,
<http://www.enerjiatlas.com/akarsular/dicle-nehri.html> , Erişim Tarihi:
05.12.2018
- ERDAĞ, Ramazan, “Türkiye’nin Sınıraşan Sular Sorunu”, Yalova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 27-52, 2015
- GAP Su Konseyi, T.C. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
“<http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=a8c3b67e60>”,
Erişim Tarihi 22.03.2019
- GAP, “GAP Nedir?”, T.C. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
“<http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html>” Erişim Tarihi: 13.12.2018
- GAP, “GAP’ın Tarihçesi”, T.C. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı,
“<http://www.gap.gov.tr/gap-in-tarihcesi-sayfa-14.html>” , Erişim Tarihi:
13.12.2018
- GEÇEN, Reşat, USUN, Furkan, “Asi Nehri, Havzası, Uluslararası Kullanımı ve
Problemler”, Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu, Bildiriler Kitabı:
Elazığ, 2017
- GRAY, Vincent, “The Global Warming Scam”, Friends of Science”, 2008,
https://friendsofscience.org/assets/documents/GlobalWarmingScam_Gray.pdf
, GÜNEŞ, Selda, Ceylan, “Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine
Etkisi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1-2), 2004
- GIDAMO, “Su ve Yaşam”, TMMOB Gıda Mühendisleri Odası
“http://www.gidamo.org.tr/resimler/ekler/c06cd3f383d22ac_ek.pdf”, Erişim
Tarihi: 11.09.2018
- GLEICK, Peter, H. “Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic
Needs”, Water International, 21:2, 83-92,
“<https://doi.org/10.1080/02508069608686494>”, Erişim Tarihi: 20.05.2020
- GÜNVEREN, Güzide Burcu, “Roma Hukukunda Su Hakları”, MÜHF-HAD, 14(3):
309-312, 2008

- HASPOLAT, Yusuf, Kenan, “Kutsal Nehir Dicle ve Fırat”, e-kitap, Ocak 2015, “<https://docplayer.biz.tr/29748759-Kutsal-nehir-dicle-ve-firat-prof-dr-yusuf-kenan-haspolat.html>”, Erişim Tarihi: 10.01.2019
- HİDROPOLİTİK AKADEMİ, “Turkey’s Transboundary Watercourses and the Euphrates-Tigris Basın”, <https://hidropolitikakademi.org/tr/article/12079/turkeys-transboundary-watercourses-and-the-euphrates-tigris-basin>, Erişim Tarihi: 17.07.2019
- IJC, “History of the International Watersheds Initiative”, International Joint Commission, “<https://ijc.org/en/what/iwi/history>”, Erişim Tarihi:15.05.2020
- İŞİK, Adem, "İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş", Mavi Atlas 6: 46-74, 2018
- İNAN, Yüksel, “Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Dicle ve Fırat)”, A.Ü.SBF Dergisi, 49(1-2): 243-253 ,1994
- KAPAN, İsmail, “Suyun Stratejik Dalgaları”, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2007
- KANUNTR, “Yer altı Suları Hakkında Kanun”, “<http://www.kanuntr.net/yeralti-sulari-hakkinda-kanun/>”, Erişim Tarihi: 04.03.2019
- KARABULUT, Umut, ERYILMAZ, Engin, “PKK Terör Örgütü ve Türkiye – Suriye İlişkilerine Etkileri (1991 – 2003)”, Belgi Dergisi, 11: 17-40, 2016
- KARAKILÇIK, Yusuf, “Küresel Aktörlerin Su Stratejileri ve Bölgesel Su Birliği Gerekliği: Avsubir”, Akademik Yaklaşım Dergisi, 2(1): 74-90, 2011
- KARAKOÇ, Veyis, “Arsenik Baskılanmış Nanopartiküllerle Çevre Sularından Arsenik Uzaklaştırılması”, Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2013
- KESİK, Ünsal, “Ortadoğu’da Su Sorunu ve Türkiye’nin Sınıraşan Suları”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2009
- KILIÇ, Seyfi, “Sınıraşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar”, Ortadoğu Analiz, 5(53): 14-22, 2013

- KILIÇ, Seyfi, “Sınırtaş Sulara İlişkin 1997 Sözleşmesi ve Teamül Hukuku”, Ortadoğu Analiz, 6 (62), 2014
- KIRAN, Abdullah, “Ortadoğu’da Su, Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı”, Kitap Yayınevi: İstanbul, 2005
- KNUTSEN, Jan Norman, “Aspects of the Union Between Sweden and Norway (1814-1905)”, Folia Scandinavica Posnaniensia, Vol.4: 241 – 247, 1997
- KONDRATYEV, Kiril, KRAPİVİN, Vladimir, VAROTSOS, Costas, “Global Carbon Cycle and Climate Change”, Praxis Publishing: UK, 2003
- KÖLE, M. Murat, “1954 – 2016 Dönemi Türkiye Sınırtaş Sular Politikası”, Marmara Coğrafya Dergisi, 35: 122-133, 2017
- KÖYLÜ, Murat, “Ne Umduk Ne Bulduk: Türkiye’nin Suriye Sınırı”, Hiperyayını: İstanbul, 2017
- KÜÇÜKÇELEBİ, Ceren, “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’nin Su Politikası Su Hukuku ve Su Kaynakları Yönetiminde Yeniden Yapılanmalar”, İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2014
- MADEN, Tuğba, Evrim, “Libya Manavgat Suyunu Almak İstiyor”, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, “<http://orsam.org.tr/tr/libya-manavgat-suyunu-almak-istiyor>”, Erişim Tarihi: 25.01.2019
- MARMARA, “Ergene Havzası, Koruma Eylem Planı Durum Değerlendirme Raporu II”, Marmara Belediyeler Birliği, Aralık 2018, İstanbul
- MFA, “Barcelona Sözleşmesi”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/barselona-sozlesmesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 20.12.2018
- MFA, “Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Cumhuriyeti İttihadi Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularından İstifadeye Dair Mukavelename ile Serdebat Barajının İnşasına Dair Müzeyyel Protokol”, Türkiye Cumhuriyeti

- Dışışleri Bakanlığı, <http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?77919>, Erişim Tarihi: 06.05.2019
- MFA, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 04.04.2019
- ORAN, Baskın, “Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular (1980 – 2001)”, Cilt 2, İletişim Yayınları: İstanbul, 2010
- ORSAM, “Meriç Nehri Havzası Su Yönetimi’nde Uluslararası İşbirliği Zorunluluğu”, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 44, Nisan 2011
- ORMANSU, “Su Hukuku ve Sınıraşan Sular Çalışma Belgesi”, 2. Ormancılık Su Şurası, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Ormancılık ve Su Şurası:Ankara, 2017, “<https://www.hidropolitikakademi.org/uploads/wp/2017/04/SU-HUKUKU-VE-SINIRA%C5%9EAN-SULAR-C%CC%A7al%C4%B1s%CC%A7ma-Grubu-%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma-Belgesi.pdf>”, Erişim Tarihi: 01.04.2019
- OSMANAĞAOĞLU, Cihan, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin yürürlüğe girişı ve Türk hukuk tarihi bakımından önemi”, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 29: 93-124, 2015.
- ÖZ, Dilek, Elvan, “Sınıraşan Su Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat ve Dicle için Bir Paylaşım Planı”, TMMOB Su Politikaları Kongresi (2. Cilt), Ankara, 2006.
- ÖZBAY, Özdemir, YILDIZ, Dursun, “Şu Fırat’ın Suyu”, Truva Yayınları: Ankara, 2010
- ÖZBAY, Özdemir, “Meriç Havzasında Su Anlaşmaları,” Hidropolitik Akademi, 2014, “<http://www.hidropolitikakademi.org/meric-havzasinda-su-anlasmalari.html>”, Erişim Tarihi: 07.05.2019

- ÖZDEMİR, Y., Müh, Ö. G. D., Öziş, Ü., Baran, T., Fıstıkoğlu, O., Demirci, N., & Müh, İ. Y. “Sınır-Aşan Fırat –Dicle Havzasının Su Potansiyeli ve Yararlanılması”, TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara, 506-516, 2006
- POTTIE-SHERMAN Yolande, WILKES Rima, “Visual Media and the Construction of the Benign Canadian Border on National Geographic's Border Security”, *Social & Cultural Geography* 17(1), 1-20:81-100, 2018
- RÜŞTÜ, Ilgar, SALEM, Khalef, “Türkiye’nin Sınıraşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, s.10, 53-72, 2004
- SALTÜRK, Metin, “Orta doğu’da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2 (3): 21-38, 2006
- SANZ, Maria Jesus Horta, “Napolyon Döneminde Fransa’ya Karşı Yürütülen İspanyol Bağımsızlık Savaşı’nda Gayri Nizami Kuvvetler (1804-1814)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 59:113-135, 2014
- SAYGILI, Tahir , “Babil Hukuku ve Hamurabi Kanunları”, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 2:1-22, 2015
- SEHA L. MERAY, “Seha L. Meray’a Armağan: Cilt-1”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları:465, 100. Doğum Yılında Atatürk’e Armağan Dizisi:9, T.C. Ziraat Bankası, Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Kültür Yayınları:8, Bilim Dizisi:2, Ankara, 1981
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, “Türk Dış Politikasının Analizi”, Der Yayınları, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, 1998
- SUCU, Ali, Emre, “Atatürk Barajı’ndan Asi Dostluk Barajı’na Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su Meselesi”, *Academia.Edu.Tr*, “https://www.academia.edu/16618277/Atat%C3%BCrk_Baraj%C4%B1ndan_Asi_Dostluk_Baraj%C4%B1na_T%C3%BCrkiye-Suriye_%C4%B0li%C5%9Fkilerinde_Su_Meselesi”, Erişim Tarihi: 08.05.2019

SU POLİTİK, “TEMA Su Kanunu Tasarısı 2. Taslağının Eleştirisi”, Su Politik Çalışma Grubu Bilgi Notu : TEMA Su Kanun Tasarısı: Ağustos 2012, “http://www.supolitik.org/pdf_files/TEMA_Su_Kanunu_Tasarisi_2inci_Taslagin_Elestirisi.pdf”, Erişim Tarihi:20.09.2018

SUR, Melda, “Uluslararası Hukukun Esasları”, Beta Yayınları, Gözden Geçirilmiş 12. Baskı, İstanbul: 2018

ŞAHİN, Betül, “Küresel Bir Sorun: Su Kıtlığı ve Sanal Su Ticareti”, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum, 2016

TBMM Tutanaklar,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c006/b082/tbmm080060820679.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2019

TBMM 1963, Tutanaklar,
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc050/kanuntbmmc050/kanuntbmmc05000813.pdf, Erişim Tarihi: 07.05.2019

TBMM 1975, “Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti Arasındaki Sınırdaki Arpaçay Nehrinde Baraj İnşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusundaki İşbirliğine Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”,
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801916.pdf, Erişim Tarihi:06.05.2019

TIRIL Alpay, “Sınır Aşan Sular: Türkiye ve Paydaşlarının Sınır Aşan Sular Politikalarına Siyasal ve Ekolojik Bir Bakış”, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 329-341, 2010

TİMETÜRK, “Asi Nehri'ne Dostluk Barajı Kurulacak”, 2011, “<https://www.timeturk.com/tr/2011/02/07/asi-nehri-ne-dostluk-baraji.html>”, Erişim Tarihi: 08.05.2019

- TİRYAKİ, Mutullah, “Sınıraşan Sular ve Fırat ve Dicle Nehirlerinin Durumu”, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008
- TMH, “Su Hakkı Raporu”, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Sayı 454: 28-42, 2009/2.
- TOSUN, Mebrure, “Hammurabi'nin Toprak Kanunları.” DTCF Dergisi 21.3-4: 127-141, 2018
- TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları 2018 - 2080”, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 30567, Şubat 2018
- TÜSİAD, “Türkiye’de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler”, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, TÜSİAD Yayın No: T/2008-09/469, Eylül 2008
- TMMOB, “TMMOB Su Politikaları Kongresi Başladı”, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2008, “<https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-su-politikalari-kongresi-basladi>”, Erişim Tarihi: 16.12.2018
- TÜR Selman, “İlisu Barajı Ve Hes'ten Ülke Ekonomisine Yıllık 1,5 Milyar Liralık Katkı”, Milliyet.com.tr: “<https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/batman/ilisu-baraji-ve-hesten-ulke-ekonomisine-yillik-1-5-milyar-liralik-katki-12822894>”, Erişim Tarihi: 05.12.2018
- ULUSOY, Kudret, “Ticari Küreselleşmenin Son Hedefi Su Pazarı”, Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, 419 (3), 2002
- ULUSOY, Kudret, “Su Kaynaklarımızın Geleceği”, İnşaat Mühendisleri Odası: Ağustos 2005, “<http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9779.pdf>”, Erişim Tarihi: 22.03.2019
- USİAD, “Su Raporu”, Ulusal Su Politikası İhtiyacımız, Sanayici ve İşadamları Derneği: Haziran 2007, “http://www.usiad.net/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=8:su-raporu&id=1:raporlar&Itemid=56”, Erişim Tarihi: 11.09.2018

- WALKER Gordon, Q.C., “The Boundary Waters Treaty 1909 – A Peace Treaty?”, Canada – United States Law Journal, School of Law Case Western Reserve University, vol.39, Iss, Art:14, 2015
- YAVUZ, Mustafa, Yahya, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye, Irak ve Suriye Arasındaki Sınırşan Suların Yönetimi”, İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2009
- YEŞİL, Halit, “Türkiye’nin Sınırşan Suları ve Türkiye’nin Su Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015
- YILDIZ, Dursun, “Doğu Akdeniz ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi”, TMMOB Su Politikaları Kongresi”, DSİ Genel Müdürlüğü, 603-614, 2006
- YILMAZ, Levent, PEKER, Sencer, “Su Kaynaklarının Türkiye Açısından Ekono-Politik Önemi Ekseninde Olası Bir Tehlike: Su Savaşları”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(1): 57-74, 2013
- YILMAZ, Mutlu, “Ortadoğu’da Su Sorunu Kapsamında Türkiye’nin Sınırşan Sularının Jeopolitik Önemi”, Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, 315-327, 2010
- YİĞİT, Elif, Atabek, “Çevre Sorunları”, Eğitim Fakülteleri İçin Çevre Bilimi, Maya Akademi Bölüm:6 S. 131-169,
“https://www.researchgate.net/publication/292539740_Cevre_Sorunlari”,
Erişim Tarihi: 25.01.2019

EKLER

EK – 1 DSİ’de Yer Alan Mevzuatlar

DSİ’nin tabii olduğu kanunlar: 6200 Sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 167 Sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun, 1053 Sayılı Belediye Teşkilâtı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun, 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun, 4373 Sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu, 7478 Sayılı Köy İçme Suları Hakkında Kanun, Ameliyatı İskaiye İşletme Kanunu, 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu.

Tüzükler: Yeraltı Suları Tüzüğü ve Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına İlişkin Tüzük.

Yönetmelikler: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna Göre Kullanılacak Yetkilere İlişkin Yönetmelik, Elektrik Piyasasında Üretim faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, DSİ Genel Müdürlüğüne Ait Taşınmaz Mal Satışı ve Kiraya Verilmesine Ait Yönetmelik, DSİ Yeraltısuları Teknik Yönetmeliği, Su Yapıları Denetim Hizmetleri Yönetmeliği, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne İlk Defa Açıktan Atanacak Mühendis Personel Hakkında Sınav ve Atama Yönetmeliği.

Genelgeler: DSİ 2017/10 Sayılı İş Artışı Sebebiyle Tasfiye İşlemleri Genelgesi ve Eki, Akarsu ve Dere Yataklarının Islahı ile ilgili 2010/5 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile İlgili Genelge, Tünel Delme Makinesinin Kullanımı Hakkında Genelge.

Yönergeler: Ar-Ge Yönergesi Başvuru Formu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yapı Denetim Hizmetleri Yönergesi, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Kurumsal Risk Yönetim Yönergesi, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Ön Mali Kontrol İşlemleri Yönergesi.

EK 2- Türkiye'nin Sınıraşan Suları

Türkiye'nin sınır oluşturan akarsuları ve sınır aşan akarsuları şunlardır (Rüştü, Salem 2004, 55);

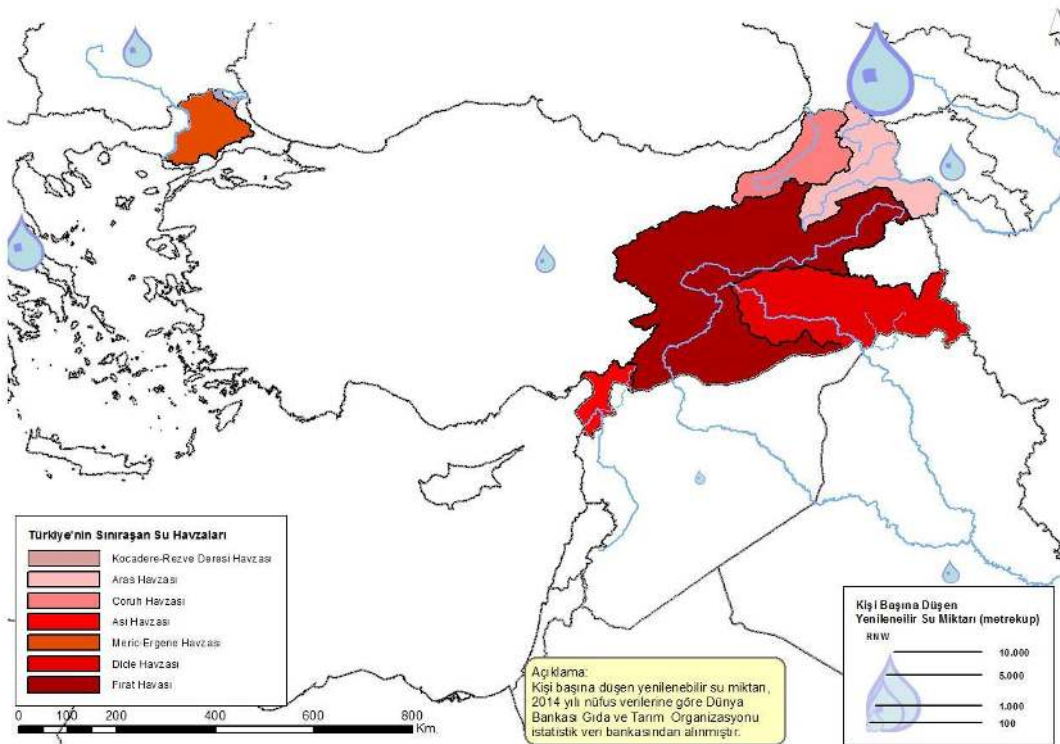
a) Sınır Oluşturan Akarsular;

- Aras Nehri: Türkiye, Azerbaycan, İran, Ermenistan
- Arpaçay: Türkiye, Ermenistan
- Hezil Çayı: Türkiye, Irak
- Meriç: Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye
- Mutlu Deresi: Türkiye, Bulgaristan

b) Sınır Aşan Akarsular;

- Afrin Çayı: Türkiye, Suriye, Türkiye
- Asi nehri: Lübnan, Suriye, Türkiye
- Balık Suyu: Türkiye, Suriye
- Circop suyu: Türkiye, Suriye
- Culap Deresi: Türkiye, Suriye
- Çoruh Nehri: Türkiye, Gürcistan
- Dicle Nehri: Türkiye, Suriye (sınır), Irak
- Drahini Deresi: Türkiye, Irak
- Fırat Nehri: Türkiye, Suriye, Irak
- Habur Çayı (Res-ul Ayn Pınarı): Türkiye, Suriye
- Karacurum Çayı: Türkiye, Suriye
- Kocadere : Türkiye, Bulgaristan
- Kura: Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan
- Nerduş Çayı: Türkiye, Suriye
- Nusaybin Çağ Pınarı: Türkiye, Suriye

- Sabun Suyu Türkiye, Suriye, Türkiye
- Sacir Suyu: Türkiye, Suriye
- Sarısı: Türkiye, İran
- Senpas Suyu: Türkiye, Suriye
- Şemdinen Çayı: Türkiye, Irak
- Zerkani Suyu: Türkiye, Suriye
- Zap Suyu: Türkiye, Irak

Şekil 3: Türkiye ve Komşularının Yenilenebilir Su Miktarları ve Türkiye'nin Sınırşan Akarsu Havzaları(Köle 2017,127).

Türkiye coğrafi konumu nedeniyle, Meriç – Ergene ve Asil Türkiye ve Komşularının Yenilenebilir Su Miktarları ve Türkiye'nin Sınırşan Akarsu Havzaları havzalarında aşağı kıyıdaş; Kocadere – Rezve Deresi, Çoruh, Aras, Fırat ve Dicle havzalarında yukarı kıyıdaş ülke konumundadır. Türkiye'nin yukarı kıyıdaş ülke konumunda olduğu akarsularının yenilenebilir su potansiyeli, toplam yenilenebilir su potansiyelinin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır.

Tablo 4: Türkiye'nin Sınıraşan Akarsuları, Konumu, Bulunduğu Havza ve Yenilenebilir Su Potansiyeli

Akarsu Adı	Kıyıdaş Ülkeler	Türkiye'nin Konumu	Bulunduğu Havza	Türkiye Yenilenebilir Su Potansiyeli İçindeki Oram (%)
Kocadere	Türkiye - Bulgaristan	Yukarı Kıyıdaş	Kocadere – Rezve Havzası	0,10
Tunca Nehri	Türkiye - Bulgaristan	Aşağı Kıyıdaş	Meriç – Ergene Havzası	0,71
Arda Nehri	Türkiye - Yunanistan	Aşağı Kıyıdaş	Meriç – Ergene Havzası	0,71
Çoruh Nehri	Türkiye - Gürcistan	Yukarı Kıyıdaş	Çoruh Havzası	3,39
Posof Çayı	Türkiye - Gürcistan	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Kura Nehri	Türkiye - Gürcistan	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Aras Nehri	Türkiye - Azerbaycan - İran - Ermenistan	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Efeler Çayı	Türkiye - Gürcistan	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Uğur Deresi	Türkiye - Gürcistan	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Hayisman Deresi	Türkiye - Gürcistan	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Sarısu	Türkiye - İran	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Çaybağı Deresi	Türkiye - İran	Yukarı Kıyıdaş	Aras Havzası	2,49
Asi Nehri	Türkiye - Suriye - Lübnan	Aşağı Kıyıdaş	Asi Havzası	0,63
Sabun Suyu	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Asi Havzası	0,63
Afrin Çayı	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş ve Aşağı Kıyıdaş	Asi Havzası	0,63
Nazlıca Deresi	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Asi Havzası	0,63
Sinnep Suyu	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Asi Havzası	0,63
Balık Suyu	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Asi Havzası	0,63
Sacur Suyu	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Fırat Havzası	16,99
Fırat Nehri	Türkiye - Suriye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Fırat Havzası	16,99
Cullap Deresi	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Fırat Havzası	16,99
Habur Çayı (Circip Suyu)	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Fırat Havzası	16,99
Zerkan Suyu	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Fırat Havzası	16,99
Nusaybin Deresi	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Fırat Havzası	16,99
Dicle Nehri	Türkiye - Suriye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46
Habur Çayı	Türkiye - Suriye	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46
Büyük Zap (Çiğli) Suyu	Türkiye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46
Uzundere	Türkiye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46
Rubarisin Deresi	Türkiye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46
Şemdinli Çayı	Türkiye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46
Hacıbey Suyu	Türkiye - Irak	Yukarı Kıyıdaş	Dicle Havzası	11,46

Kaynak: 2009 yılından itibaren DSİ'den alınan verilere göre hazırlanmıştır (Köle 2017).

2014 yılı itibarıyla Fırat, Dicle ve Çoruh havzalarının yenilenebilir su potansiyelleri sınıraşan akarsu havzaları içerisinde öne çıkmaktadır (bkz Tablo 4). Türkiye'nin yenilenebilir su potansiyelinin üçte birini oluşturan ve hidroelektrik potansiyelinin de yaklaşık olarak yarısını karşılayan sınıraşan havzalara ait akarsuların kullanımı ve sürdürülebilirliği önemlidir.

ÖZGEÇMİŞ

21 Aralık 1989 İstanbul-Üsküdar doğumludur. İlköğretimini Ataşehir Hasan Leyli İlköğretim Okulu'nda, liseyi Dilek Sabancı Mesleki ve Teknik Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında Beykent Üniversitesi Bilgisayar Programcılığı bölümünü bitirdi. 2015 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi'nden mezun oldu. Şu an bir kamu kurumunda çalışmakta olan Arpacı, 2014-2017 yılları arasında kendi şirketini kurarak işletmecilik yapmıştır. Arpacı'nın genel çalışma alanları: Uluslararası Hukuk, Uluslararası Çevre Politikaları, Savaş Tarihi, Uluslararası Politik Ekonomi'dir.

Sadık ARPACI